

Utlåtande Rotel VI (Dnr 2016/001831)

Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023

Uppdrag från budget

Kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023 godkänns enligt bilaga 2 till utlåtandet.
2. Kommunstyrelsen ska ta fram ett underlag med förslag till indikatorer och aktiviteter kopplade till programmet, som ska vara ett stöd för nämndernas och bolagsstyrelsernas verksamhetsplanering.
3. Kommunstyrelsen ska, inför budgeten 2019, ta fram förslag till stadsövergripande indikatorer kopplade till programmet inför arbetet med budgeten för år 2019.
4. Paragrafen justeras omedelbart.

Föredragande borgarrådet Åsa Lindhagen anför följande.

Ärendet

I stadens budget för 2016 angavs att kommunstyrelsen i samråd med kommunstyrelsens funktionshinderråd ska revidera stadens program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2011-2016. Detta program är stadens styrdokument för stadens nämnder och bolagsstyrelser i arbetet med att skapa förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att vara delaktiga i samhället.

Stadsledningskontoret har utarbetat ett förslag till reviderat program i samarbete med funktionshinderorganisationer, förvaltningar och bolag i

staden. Det bygger på FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, barnkonventionen, Europakonventionen och andra internationella konventioner samt svensk funktionshinderpolitik och lagstiftning. Därutöver har en utvärdering av det tidigare programmet beaktats.

Programmet knyter an till den nya inriktningen för svensk funktionshinderpolitik som Myndigheten för delaktighet och regeringen föreslår.^{1 2} En ändring av programmets nuvarande benämning föreslås till ”Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023”.

Det reviderade programmet ska användas av stadens nämnder och bolagsstyrelser i arbetet med att identifiera, förebygga och undanröja de hinder för delaktighet i omgivningen som bristande tillgänglighet och ojämlika levnadsvillkor medför för personer med funktionsnedsättning. Arbetet ska bedrivas med ett funktionshinderperspektiv. Det innebär att med universell utformning skapa lösningar som redan från början är tillgängliga för alla, att åtgärda befintliga brister i tillgänglighet, att använda individuella stöd och lösningar till de som behöver det samt att förhindra alla former av diskriminering av personer med funktionsnedsättning. Arbetet ska också bidra till ökad jämställdhet och till att barnrättsperspektivet beaktas.

Åtta fokusområden för stadens nämnder och bolagsstyrelser preciseras. Arbetet inom varje fokusområde ska, med hjälp av funktionshinderperspektivet, ta sikte på att förverkliga stadens vision och mål om att Stockholm ska vara tillgängligt för alla, oavsett funktionsförmåga, och att personer med funktionsnedsättning ska kunna vara fullt delaktiga i samhället på jämlika villkor som alla andra, utan diskriminering.

Nämnder och bolagsstyrelser ansvarar för att genomföra och förverkliga programmet. Detta görs inom ramen för ordinarie planering och uppföljning av verksamheten samt i samråd med funktionshinderråden. Kommunstyrelsen ansvarar för att ta fram underlag som nämnderna och bolagsstyrelserna kan använda sig av vid verksamhetsplanering. Underlaget ska ge förslag till indikatorer och aktiviteter.

Programmet utgör också en grund för samverkan inom staden. Det föreslås gälla åren 2018-2023.

¹ En funktionshinderspolitik för ett jämlikt och hållbart samhälle, MFD juni 2016.

² Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken (prop. 2016/17:188)

Beredning

Ärendet har initierats av Stadsledningskontoret och remitterats till samtliga stadsdelsnämnder, samtliga facknämnder utom valnämnden, samt till Stockholms stadshus AB, kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor, kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter, kommunstyrelsens pensionärsråd, Afasiföreningen i Stockholms län, Astma- och Allergiföreningen i Stockholm, Attention Stockholms stad, Autism- och Aspergerföreningen Stockholms län, Celiakiföreningen i Stockholms län (CFS), DHR Stockholmsavdelningen, Dyslexiförbundet FMLS - Stockholms lokalförening, Elöverkänsligas förening i Stockholms län (FEB), Epilepsiföreningen i StorStockholm, Equal (fd RFHL Stockholm), FUB Stockholm – För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning. Föreningen för Hörselskadade och Döva Barn med Familjer (FHDBF), Föreningen HjärtLung Stockholm, Föreningen för Rörelsehindrade, Barn och Ungdomar i Stockholms län (RBU), Hjärnskadeförbundet Hjärnkraft Stockholms län, Hörselskadades förening i Stockholm (HRF), IFS Stockholmsdistriktet, Intresseföreningarna för Schizofreni och liknande psykosjukdomar inom Stockholms län, Lika Unika Mag- och tarmföreningen i Stockholms län, Mun- och Halscancerföreningen Stockholms län, Neuroförbundet Stockholm, OCD-föreningen Stockholm, Psoriasisföreningen i Stockholms län, Reumatikerföreningen Stockholm, , Riksförbundet för Social och Mental Hälsa Stockholms läns distrikt (RSMH), SRF Stockholms stad, Stockholms Dövas Förening(SDF), Stockholms-Föreningen Cystisk Fibros, Stockholms Stamningsförening (SSF), Storstockholms lokalförening av Personskadeförbundet RTP (RTP-StS), STROKE-föreningen Stockholms län, Tarm-, uro- och stomiförbundet (ILCO), Stockholms läns förening, Vuxendöva i Sverige, Stockholms län (VIS), Ångestföreningen (ÅSS) i Stockholm och Teckenspråkets Röst. Stockholms Stadshus AB har remitterat vidare till samtliga dotterbolag inom koncernen.

Afasiföreningen i Stockholms län, Astma- och Allergiföreningen i Stockholm, Attention Stockholms stad, Autism- och Aspergerföreningen Stockholms län, Celiakiföreningen i Stockholms län (CFS), DHR Stockholmsavdelningen, Dyslexiförbundet FMLS - Stockholms lokalförening, Elöverkänsligas förening i Stockholms län (FEB), Epilepsiföreningen i StorStockholm, Föreningen för Hörselskadade och Döva Barn med Familjer (FHDBF), Föreningen för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar i Stockholms län (RBU), Föreningen HjärtLung Stockholm, Lika Unika, Mag- och

tarmföreningen i Stockholms län, Mun- och Halscancerföreningen Stockholms län, OCD-föreningen Stockholm, Psoriasisföreningen i Stockholms län, Reumatikerföreningen Stockholm, Riksförbundet för Social och Mental Hälsa Stockholms läns distrikt (RSMH), SRF Stockholms stad, Stockholms Dövas Förening(SDF), Stockholms Stanningsförening (SSF), Stockholms-Föreningen Cystisk Fibros, Storstockholms lokalförening av Personskadeförbundet RTP (RTP-StS), STROKE-föreningen Stockholms län, Teckenspråkets Röst, Vuxendöva i Sverige Stockholms län (VIS) och Ångestföreningen (ÅSS) i Stockholm har inte inkommit med svar.

Arbetsmarknadsnämnden är i huvudsak positiv till programmet och lyfter vikten av en fortsatt utveckling av indikatorer samt arbetet med uppföljning.

Exploateringsnämnden välkomnar att uppföljningen av programmet ska ske inom ramen för stadens ordinarie uppföljningsarbete samt de förslag på indikatorer som framkommer i förslaget.

Fastighetsnämnden är allmänt positiv till förslaget som den anser är väl genomarbetad.

Idrottsnämnden ser positivt på förslaget och föreslår därtill några justeringar avseende indikatorer och definitioner.

Kulturnämnden välkomnar programmet och ser positivt på de föreslagna indikatorerna. Därtill betonar nämnden vikten av att få tillgång till kunskapsstöd för att kunna arbeta med implementeringen.

Kyrkogårdsnämnden ställer sig positiv till förslaget, och anser att programmets indikatorer och förslag till verktyg ger god vägledning för hur arbetet kan läggas upp.

Miljö-och hälsoskyddsnämnden anser att förslaget till program är välskrivet och tydligt, och lyfter vikten av att ha en effektiv uppföljningsmodell.

Servicenämnden stödjer förslaget som anses vara genomarbetad. Därtill anser nämnden att några obligatoriska indikatorer bör fastställas för att möjliggöra uppföljningen av programmet.

Socialnämnden ser positivt på förslaget och poängterar behovet av att sprida kunskaper om funktionshindersfrågor i alla stadens verksamheter i samband med arbetet med implementeringen.

Stadsbyggnadsnämnden ser positivt på förslaget och lyfter kunskapsbehovet i staden kring delaktighetsfrågor, som behöver tillgodoses för att arbeta med implementeringen.

Trafiknämnden välkomnar det reviderade förslaget och framhåller behovet av gemensamma utbildnings- och samordningsinsatser i staden för att arbeta med dess implementering.

Utbildningsnämnden ställer sig positivt till förslaget som anses väl genomarbetat och har ett tydligt intersektionellt perspektiv.

Åldrenämnden anser att förslag till programmet är väl genomarbetat och utgör ett viktigt stöd i planeringsarbete för att skapa universella lösningar.

Överförmyndarnämnden lyfter vikten av att styra upp uppföljningen av programmet för att kunna uppvisa konkret resultat över tid.

Bromma stadsdelsnämnd anser att förslaget till program är tydligt, med relevanta indikatorer och välkomnar att tillgänglighetsaspekten har stärkts jämfört med föregående program.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd välkomnar ett välskrivet och tydligt förslag samt att genomförandet underlättas genom att kopplas till stadens integrerade ledningssystem.

Farsta stadsdelsnämnd anser att programmet är heltäckande och vill särskilt framhålla vikten av att funktionshinderperspektivet ska genomsyra alla beslutsprocesser i staden.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd är i stort positiv till förslaget och efterfrågar stöd med att ta fram verktyg för det operativa implementeringsarbetet. Därtill lyfter nämnden målgruppens särskilda sårbarhet och utsatthet för våld.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd är positiv till det nya programmet och betonar vikten att stadens egna kommunikationsverktyg och kanaler är anpassade och tillgängliga för alla.

Kungsholmens stadsdelsnämnd anser att programmet är ett viktigt verktyg i arbetet med förverkliga stadens vision om ett Stockholm tillgängligt för alla oavsett funktionsförmåga.

Norrmalms stadsdelsnämnd anser att det reviderade programmet är genomarbetat och heltäckande och att de föreslagna indikatorerna underlättar arbetet med verksamhetsplanering.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd välkomnar det nya programmet och anser att en kompetenssatsning behövs för att arbeta med dess genomförande, samt att en översyn av stadens råd för funktionshindersfrågor behövs.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd är i huvudsak positiv till förslaget, betonar behovet av kompetensstöd och anser att flera av de föreslagna indikatorerna kan vara svåra att följa upp.

Skärholmens stadsdelsnämnd överlag positivt inställd till det reviderade programmet för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd är övergripande positivt inställd till det reviderade programmet men anser att måluppföljningen tydligare bör implementeras i stadens system för ledning och uppföljning (ILS).

Södermalms stadsdelsnämnd ser positivt på att det tas fram ett program i staden som syftar till att nå stadens mål om ett Stockholm som är tillgängligt för alla, där personer med funktionsnedsättning är fullt delaktiga på jämlika villkor som alla andra, utan diskriminering.

Älvsjö stadsdelsnämnd anser att programmet ger en tydlig inriktning i planeringsarbetet för att uppnå stadens mål och ser positivt på att de tidigare fastställda indikatorerna tas bort och ersätts av förslag på indikatorer.

Östermalms stadsdelsnämnd är mycket positiv till att ett nytt program har tagits fram och att det följer rekommendationerna från utvärderingen.

Stockholms Stadshus AB anser att programmet i sin helhet är bra utformat samtidigt som det finns delar som bör beaktas utifrån bolagens och koncernledningens synpunkter.

Kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor anser att det nya programmet för tillgänglighet och delaktighet har goda förutsättningar att bli ett kraftfullt och effektivt styrdokument som verkligen konkretiserar visionen om ett Stockholm för alla, samt sätter Stockholm i framkant i tillgänglighetsarbetet.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter välkomnar att barnrättsperspektivet lyfts i programmet och anser att det bör stärkas i stadens arbete med funktionshinderfrågor.

Kommunstyrelsens pensionärsråd betonar vikten av att inkludera personer med funktionsnedsättning äldre än 65 år i stadens arbete med funktionshinderfrågor.

FUB Stockholm – För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning menar att förslaget är ett gediget och dagsaktuellt program med bra visioner och att det har förutsättningar att bli ett konstruktivt redskap om det används rätt ute i stadsdelarna och bolagen.

HSO Stockholms stad är mycket positiva till att staden nu ska anta ett reviderat program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning, men anser att förslaget brister i vissa väsentliga delar.

Neuroförbundet Stockholm anser att det behöver finnas funktionshindersstrategier som arbetar med att införa ett funktionshinderperspektiv i staden, samt att specialdestinerade resurser behövs för att genomföra programmet.

Equal (fd RFHL Stockholm) delar i allt väsentligt de synpunkter som HSO Stockholm har lämnat i sitt remissvar.

Synskadades riksförbund Stockholms stad menar att programmet till stora delar är ett lyckat programförslag som tar upp många av de utmaningar stadens funktionsnedsatta medborgare brottas med i vardagen.

Mina synpunkter

Stockholm ska vara en stad som är tillgänglig för alla, där alla oavsett funktionsförmåga kan vara fullt delaktiga i samhällslivet och leva det liv de önskar. Rätten till ett arbete, att utbilda sig, röra sig så fritt som möjligt, göra sin röst hörd, att bidra till och ta del av samhällets utbud av kultur och idrott på jämlika villkor är grundläggande mänskliga rättigheter och ska gälla för alla medborgare, oavsett funktionsförmåga. Diskriminering i alla dess former måste bekämpas.

Det finns ett stort engagemang för funktionshinderfrågor i staden och mycket har gjorts för att förbättra tillgängligheten och delaktigheten. Ändå kvarstår skillnader i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning i alla åldrar. Dessvärre är förutsättningarna för en god hälsa, för trygghet och säkerhet, för att utbilda och försörja sig, och för att vara delaktig i samhällhetsgemenskapen fortfarande sämre för personer med funktionsnedsättning jämfört med övriga stockholmare. Barn med funktionsnedsättning som grupp är också mer utsatta för diskriminering och olika former av våld och övergrepp än andra barn.

Därför måste staden bedriva ett förstärkt och systematiskt arbete för att förverkliga visionen om ett Stockholm för alla och det reviderade programmet för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023 är en mycket viktig del i detta arbete.

Programmet tar sin utgångspunkt i bland annat FN-konventionen för personer med funktionsnedsättning, Agenda 2030, FN:s barnkonvention och den nationella funktionshinderpolitiken. Det reviderade programmet pekar ut åtta fokusområden som berör stadens alla verksamheter och präglas av ett tydligt rättighetsperspektiv. På strukturell nivå innebär det att funktionshinderperspektivet ska genomsyra alla verksamhetsområden och att universellt utformade lösningar som är tillgängliga för alla från början ska eftersträvas. På individuell nivå innebär det att individuella lösningar och stöd som motsvarar personens särskilda behov och förutsättningar ska tas fram då gruppen personer med funktionsnedsättning återspeglar samhällets mångfald. Programmet lyfter också vikten av att samverka med stadens råd för funktionshinderfrågor och organisationer som representerar personer med

olika funktionsnedsättningar, i alla åldrar, inklusive barns och ungas egna organisationer.

Ett antal justeringar har gjorts i programmet utifrån inkomna synpunkter, bland annat har förslagen till indikatorer lyfts bort ur programmet. De ska istället sammanställas i ett underlag som kommunstyrelsen ansvarar för att ta fram och som ska vara ett stöd för nämndernas och bolagsstyrelsernas verksamhetsplanering. För att underlätta uppföljningen av programmet får även kommunstyrelsen i uppdrag att ta fram stadsövergripande indikatorer inför arbetet med budget 2019.

I arbetet med implementeringen av programmet är kunskapsförsörjningen en viktig del, och i detta arbete är stadens råd för funktionshinderfrågor en viktig resurs. I takt med att staden utvecklas behöver även rådets organisering ses över och anpassas för att samverkan ska fungera så bra som möjligt. Därför ska initiativ tas för att utvärdera rådets arbete och organisering i syfte att stärka delaktigheten. Med de justeringar som gjorts anser jag att det reviderade programmet är ett genomarbetat och heltäckande verktyg som ger Stockholm goda förutsättningar att skapa en stad där alla oavsett funktionsförmåga ges samma livsmöjligheter.

Bilagor

1. Reservationer m.m.
2. Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Särskilt uttalande gjordes av borgarråden Anna König Jerlmyr, Joakim Larsson och Cecilia Brinck (alla M) och borgarrådet Lotta Edholm (L) enligt följande.

Programmet för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning är välskrivet och tar fasta på viktiga punkter som exempelvis arbete och försörjning, tillgänglighet och rätten till utbildning och att få det stöd som behövs för att nå kunskapsmålen. Vi välkomnar också att borgarrådet har tagit till sig kritiken gällande uppföljning av indikatorerna, men vi vill understryka vikten av att de framöver utformas på ett sätt som gör det möjligt att följa upp. Finns det inte mätbara mål är det inte möjligt att utvärdera om insatser fungerar.

Alla stockholmare ska ha friheten att kunna forma sitt eget liv, utbilda sig, arbeta, delta i samhällslivet och leva i gemenskap med andra.

På samma sätt som det nuvarande programmet för delaktighet för personer med funktionsnedsättning, som antogs under Alliansens tid vid majoritet, innehåller

föreliggande förslag till program konkreta mål och indikatorer med en tydlig ansvarsfördelning. Vi ser dock att det finns områden som kan förbättras.

Ett tillgängligt Stockholm där alla har möjlighet att delta kräver att alla stadens nämnder och bolag arbetar i samma riktning och tar sitt ansvar. Därför är det bra att programmet spänner över hela stadens verksamhet. Samtidigt kan inte de verksamheter förbises, som har till huvudsaklig uppgift att hjälpa och stödja personer med funktionsnedsättning.

Vi ser exempelvis med stor oro på de rapporter som har nått oss om försämrad rätt till ledsagning som drabbar synskadade, och som inte har någon grund i politiska beslut utan i ändrad praxis på tjänstemannanivå. Detsamma gäller försämringar i rätten till kontaktperson. Staden kan inte med ena handen anta program som innehåller ambitiösa föresatser om rätten till en meningsfull fritid och att delta i samhällslivet, och med andra handen inskränka stockholmarnas möjligheter att göra just detta.

Rätten att kunna bestämma över sitt liv förutsätter valfrihet. Personer med funktionsnedsättning kan behöva hjälp med behov som är mycket grundläggande och som har en avgörande roll för deras förmåga att klara sig i vardagen, och det är därför självklart att de så långt som möjligt måste kunna välja vem som ska ge dem denna hjälp. Det är därför synd att valfrihetsperspektivet saknas helt i förslaget till program.

Personer med funktionsnedsättning ska inte bara kunna ha en anställning – de ska också kunna starta och driva företag. Det är viktigt att information och blanketter som krävs för att starta företag är tillgängliga. Det gäller även blanketter för att ansöka om föreningsbidrag, något som inte alltid är fallet idag.

Något som är speciellt påtagligt för alla människor med någon form av funktionsnedsättning är att de problem som finns i samhället i stort ofta får än starkare negativ effekt. Bristen på bostäder är ett av vår tids största problem, och får vida konsekvenser för människor som har svårt att hitta bostad. För att hitta en långsiktig lösning måste staden aktivt arbeta för att bygga fler bostäder, i högre takt, och att med stadens bostadsbolag kontinuerligt testa nya metoder för att bygga billigare.

Staden ska kontinuerligt arbeta för att ha en mer inkluderande fysisk utformning. För att garantera detta behöver förankringsarbetet vid detaljplanerprocesser engagera fler redan vid ett tidigt stadium i planeringsprocessen och expertgrupper med expertis rörande funktionshinderfrågor måste ges möjlighet att vara delaktiga i stadens fysiska utveckling.

Vi vill även lyfta att äldre med funktionsnedsättningar kräver en speciell kompetens hos berörd personal som ska säkerställas. Såsom programmet nu är utformat finns inte äldreperspektivet med i tillräckligt stor omfattning.

Frågan om ett tillgängligt utbud av konst och kultur är större än bara en fråga om fysisk tillgänglighet till utställningslokalerna. Det handlar också om ett utbud av kulturella uttryck som är möjliga att ta del av även för besökare som har olika typer av funktionsnedsättningar. Exempel är permanenta multisensoriska verksamheter på stadens kulturinstitutioner.

Kommunstyrelsen delar borgarrådsberedningens uppfattning och föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023 godkänns enligt bilaga 2 till utlåtandet.
2. Kommunstyrelsen ska ta fram ett underlag med förslag till indikatorer och aktiviteter kopplade till programmet, som ska vara ett stöd för nämndernas och bolagsstyrelsernas verksamhetsplanering.
3. Kommunstyrelsen ska, inför budgeten 2019, ta fram förslag till stadsövergripande indikatorer kopplade till programmet inför arbetet med budgeten för år 2019.
4. Paragrafen justeras omedelbart.

Stockholm den 16 maj 2018

På kommunstyrelsens vägnar:
K A R I N W A N N G Å R D

Åsa Lindhagen

Ulrika Gunnarsson

Särskilt uttalande gjordes av Anna König Jerlmyr, Joakim Larsson, Cecilia Brinck, Dennis Wedin och Johanna Sjö (alla M) och Lotta Edholm (L) med hänvisning till Moderaternas och Liberalernas gemensamma särskilda uttalande i borgarrådsberedningen.

Ersättaryttrande gjordes av Karin Ernlund (C) och Erik Slottnér (KD) med hänvisning till Moderaternas och Liberalernas gemensamma särskilda uttalande i borgarrådsberedningen.

Remissammanställning

Ärendet

I stadens budget för 2016 angavs att kommunstyrelsen i samråd med kommunstyrelsens funktionshinderråd ska revidera stadens program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2011-2016. Detta program är stadens styrdokument för stadens nämnder och bolagsstyrelser i arbetet med att skapa förutsättningar för personer med funktionsnedsättning att vara delaktiga i samhället.

Stadsledningskontoret har utarbetat ett förslag till reviderat program i samarbete med funktionshinderorganisationer, förvaltningar och bolag i staden. Det bygger på FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, barnkonventionen, Europakonventionen och andra internationella konventioner samt svensk funktionshinderpolitik och lagstiftning. Därutöver har en utvärdering av det tidigare programmet beaktats.

Programmet knyter an till den nya inriktningen för svensk funktionshinderspolitik som Myndigheten för delaktighet och regeringen föreslår.^{3 4} En ändring av programmets nuvarande benämning föreslås till ”Ett Stockholm för alla – Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023”.

Det reviderade programmet ska användas av stadens nämnder och bolagsstyrelser i arbetet med att identifiera, förebygga och undanröja de hinder för delaktighet i omgivningen som bristande tillgänglighet och ojämlika levnadsvillkor medför för personer med funktionsnedsättning. Arbetet ska bedrivas med ett funktionshinderperspektiv. Det innebär att med universell utformning skapa lösningar som redan från början är tillgängliga för alla, att åtgärda befintliga brister i tillgänglighet, att använda individuella stöd och lösningar till de som behöver det samt att förhindra alla former av diskriminering av personer med funktionsnedsättning. Arbetet ska också bidra till ökad jämställdhet och till att barnrättsperspektivet beaktas.

Åtta fokusområden för stadens nämnder och bolagsstyrelser preciseras. Arbetet inom varje fokusområde ska, med hjälp av funktionshinderperspektivet, ta sikte på att förverkliga stadens vision och mål om att Stockholm ska vara tillgängligt för alla, oavsett funktionsförmåga, och

³ En funktionshinderspolitik för ett jämlikt och hållbart samhälle, MFD juni 2016.

⁴ Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken (prop. 2016/17:188)

att personer med funktionsnedsättning ska kunna vara fullt delaktiga i samhället på jämlika villkor som alla andra, utan diskriminering.

Nämnder och bolagsstyrelser ansvarar för att genomföra och förverkliga programmet. Detta görs inom ramen för ordinarie planering och uppföljning av verksamheten samt i samråd med funktionshinderråden. Under varje fokusområde lämnas förslag på indikatorer som nämnder och bolagsstyrelser kan använda som stöd. Programmet utgör också en grund för samverkan inom staden. Det föreslås gälla åren 2018-2023.

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontoret tjänsteutlåtande daterat den 14 september 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Staden arbetar sedan länge med att skapa förutsättningar för att personer med funktionsnedsättning ska kunna vara fullt delaktiga i samhällslivet. Under tillgänglighetsprojektet (1999-2011) genomförde stadens nämnder och bolagsstyrelser ett mycket omfattande arbete för att göra Stockholms gator, torg och parker samt stadens egna lokaler tillgängliga och användbara för alla. Projektet har tillsammans med andra åtgärder, till exempel inom information och kommunikation samt kultur, idrott och fritid, bidragit till förbättrade möjligheter för personer med funktionsnedsättning att kunna vara delaktiga inom olika samhällsområden. I och med det nya programmet går arbetet in i en ny fas.

I utvärderingen och analysen av den nationella funktionshinderspolitiken 2011-2016 konstaterar MFD att utvecklingen har gått framåt inom flera samhällsområden i Sverige, men för långsamt. Det kvarstår skillnader i levnadsvillkor mellan personer med funktionsnedsättning och övriga befolkningen som behöver åtgärdas för att skapa mer jämlika möjligheter för personer med funktionsnedsättning att kunna delta i samhällslivet som alla andra. Arbetet med det nya programmet ska bidra till att utjämna dessa skillnader.

Fokus på tillgänglighet och funktionshindersperspektivet

Att kunna delta i samhället på jämlika villkor som andra, oavsett funktionsförmåga, är en grundläggande mänsklig rättighet. Tillgänglighet är en förutsättning för den möjligheten. Funktionshinderspolitiken fokuserar därför på att identifiera, förebygga och undanröja funktionshinder i omgivningen så att den blir tillgänglig och användbar för alla. Individuella stöd och lösningar ska användas till de som ändå behöver det för att kunna delta i samhällslivet på jämlika villkor som andra. I programmet tydliggörs denna inriktning genom funktionshindersperspektivet, vars fyra beståndsdelar ger arbetet en struktur och underlättar förståelsen för vad som behöver göras och för vilka metoder som är lämpliga att använda.

Stadens tillgänglighetsarbete behöver omfatta den fysiska miljön inomhus och utomhus, byggd miljö och allmänna platser, verksamheter, produkter, service, tjänster, information och kommunikation samt bemötande. Stor vikt bör läggas vid att säkerställa tillgängligheten i de digitala tjänster som staden utvecklar så att de är användbara för alla och gynnar personer med funktionsnedsättning. Tillgänglighetsarbetet är viktigt också för staden som arbetsgivare.

Ny lagstiftning ökar kraven på tillgänglighet

Förslaget till reviderat program har beaktat diskrimineringslagen och annan svensk lagstiftning. I diskrimineringslagen (2008:567) infördes den 1 januari 2015 en bestämmelse om att bristande tillgänglighet kan vara grund för diskriminering. Här avses även information och kommunikation. Den 1 januari 2017 kompletterades lagen med krav på arbetsgivare och utbildningsanordnare att bedriva aktiva åtgärder för att främja lika rättigheter och motverka diskriminering på grund av samtliga diskrimineringsgrunder, därmed även funktionsnedsättning.

Lagen om offentlig upphandling, LOU, innehåller sedan den 1 januari 2017 en ny bestämmelse om att ställa krav på tillgänglighet vid upphandling (19 kap 2 § LOU).

Ovanstående bestämmelser kan ses som åtgärder för att säkerställa att FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning efterlevs och manar till ökad målmedvetet i tillgänglighetsarbetet.

Nämnders och bolagsstyrelser fortsatta arbete med programmet

Det reviderade programmet ger stadens nämnder och bolagsstyrelser ett förbättrat stöd i arbetet med att förverkliga stadens vision och mål för det funktionshinderspolitiska arbetet. Funktionshindersperspektivet underlättar att bedriva arbetet systematiskt och effektivt.

Uppföljningen av programmet

Programmet innehåller inga egna mål utan fokusområden. Samtliga fokusområden tar sikte på de övergripande målen i kommunfullmäktiges budget och vad som krävs för att förverkliga dem. Syftet är att arbetet med programmet ska integreras i ordinarie verksamhetsplanering och uppföljning.

Särskilt uppmärksamhet har ägnats åt hur programmet ska följas upp med hänsyn till nämnders och bolagsstyrelser olikansvarsområden. Under varje fokusområde lämnas förslag på indikatorer. Flera nämnder har varit med och utformat dessa med hänsyn till vad som är önskvärt och möjligt att mäta. De föreslagna indikatorerna är inte obligatoriska utan kan användas och anpassas för att fungera så ändamålsenligt som möjligt. Några indikatorer är svåra att mäta idag men föreslås utifrån avsikten att det på sikt ska vara möjligt.

För att staden ska få en samlad bild av nämndernas och bolagsstyrelsernas arbete med programmet kan det vara nödvändigt att komplettera uppföljningar i stadens interna ledningssystem med andra metoder.

Konsekvenser för jämställdhet och för barn

På nationell nivå ska funktionshinderspolitiken bidra till jämställdhet och till att barnrättsperspektivet beaktas, vilket nu återspeglas i programmet.

Jämställdhetsperspektivet ska understödja arbetet med att utjämna de skillnader i levnadsvillkor som finns mellan flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning. Även anhörigas situation behöver uppmärksammas i detta hänseende.

Barn med funktionsnedsättning har samma rättigheter enligt FN:s barnkonvention som alla andra barn, men är som grupp mer utsatta för diskriminering och olika former av våld och övergrepp. Programmet ska understödja att stadens nämnder och bolagsstyrelser beaktar barnrättsperspektivet och vidtar alla åtgärder som behövs för att säkerställa att barn med funktionsnedsättning ges förutsättningar till jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället och får sina rättigheter tillgodosedda.

Konsekvenser för verksamhetsutveckling

Programmet innebär verksamhetsutveckling på olika nivåer i stadens nämnder och bolagsstyrelserns organisation.

Kunskapsutveckling om levnadsvillkor och rättigheter för personer med funktionsnedsättning behöver ske löpande. Samtliga nämnder och bolagsstyrelser behöver säkerställa att grundläggande och tillräckliga kunskaper finns för att programmet ska kunna förverkligas. Det krävs kunskap om tillgänglighet och funktionshindersperspektiv samt om olika arbetssätt och verktyg. Det måste finnas kunskap om lagstiftning, om rättigheter för personer med funktionsnedsättning samt om hur funktionshinder kan undanröjas och förebyggas. Vidare behövs kunskap om vilka krav som kan ställas i upphandling och hur de kan ställas samt hur krav i bidragsgivning kan formuleras.

Samverkan och samordning

Nämnder och bolagsstyrelser behöver fördela ansvar för att säkerställa utvecklingen och samordningen av arbetet med funktionshindersfrågor. Samordningsbehovet inom framför allt tillgänglighetsarbetet är betydande och kräver särskild uppmärksamhet. Frågor om tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning berör alla samhällsområden och många aktörer delar på ansvaret, såväl inom staden som externt.

Förankring

Representationen i styrgruppen och arbetsgruppen samt i referensgruppen bidrar till att programmet är väl förankrat och underlättar genomförandet av programmet.

Stöd i genomförandet

I samband med att det reviderade programmet införs kommer stadsledningskontoret att genomföra seminarier för ledningsgrupper och nyckelpersoner.

Stadens funktionshindersombudsman samverkar med stadens nämnder och bolagsstyrelser för att stödja arbetet med programmet och öka kunskapen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning inom stadens alla verksamheter.

Beredning

Ärendet har initierats av Stadsledningskontoret och remitterats till samtliga stadsdelsnämnder, samtliga facknämnder utom valnämnden, samt till Stockholms stadshus AB, kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor, kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter, kommunstyrelsens pensionärsråd, Afasiföreningen i Stockholms län, Astma- och Allergiföreningen i Stockholm, Attention Stockholms stad, Autism- och Aspergerföreningen Stockholms län, Celiakiföreningen i Stockholms län (CFS), DHR Stockholmsavdelningen, Dyslexiförbundet FMLS - Stockholms lokalförening, Elöverkänsligas förening i Stockholms län (FEB), Epilepsiföreningen i StorStockholm, Equal (fd RFHL Stockholm), FUB Stockholm – För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning. Föreningen för Hörselskadade och Döva Barn med Familjer (FHDBF), Föreningen HjärtLung Stockholm, Föreningen för Rörelsehindrade, Barn och Ungdomar i Stockholms län (RBU), Hjärnskadeförbundet Hjärnkraft Stockholms län, Hörselskadades förening i Stockholm (HRF), IFS Stockholmsdistriktet, Intresseföreningarna för Schizofreni och liknande psykosjukdomar inom Stockholms län, Lika Unika Mag- och tarmföreningen i Stockholms län, Mun- och Halscancerföreningen Stockholms län, Neuroförbundet Stockholm, OCD-föreningen Stockholm, Psoriasisföreningen i Stockholms län, Reumatikerföreningen Stockholm, , Riksförbundet för Social och Mental Hälsa Stockholms läns distrikt (RSMH), SRF Stockholms stad, Stockholms Dövas Förening(SDF), Stockholms-Föreningen Cystisk Fibros, Stockholms Stamningsförening (SSF), Storstockholms lokalförening av Personskadeförbundet RTP (RTP-StS), STROKE-föreningen Stockholms län, Tarm-, uro- och stomiförbundet (ILCO), Stockholms läns förening, Vuxendöva i Sverige, Stockholms län (VIS), Ångestföreningen (ÅSS) i Stockholm och Teckenspråkets Röst. Stockholms Stadshus AB har remitterat vidare till samtliga dotterbolag inom koncernen.

Afasiföreningen i Stockholms län, Astma- och Allergiföreningen i Stockholm, Attention Stockholms stad, Autism- och Aspergerföreningen

Stockholms län, Celiakiföreningen i Stockholms län (CFS), DHR Stockholmsavdelningen, Dyslexiförbundet FMLS - Stockholms lokalförening, Elöverkänsligas förening i Stockholms län (FEB), Epilepsiföreningen i StorStockholm, Föreningen för Hörselskadade och Döva Barn med Familjer (FHDBF), Föreningen för Rörelsehindrade Barn och Ungdomar i Stockholms län (RBU), Föreningen HjärtLung Stockholm, Lika Unika, Mag- och tarmföreningen i Stockholms län, Mun- och Halscancerföreningen Stockholms län, OCD-föreningen Stockholm, Psoriasisföreningen i Stockholms län, Reumatikerföreningen Stockholm, Riksförbundet för Social och Mental Hälsa Stockholms läns distrikt (RSMH), SRF Stockholms stad, Stockholms Dövas Förening(SDF), Stockholms Stamningsförening (SSF), Stockholms-Föreningen Cystisk Fibros, Storstockholms lokalförening av Personskadeförbundet RTP (RTP-StS), STROKE-föreningen Stockholms län, Teckenspråkets Röst, Vuxendöva i Sverige Stockholms län (VIS) och Ångestföreningen (ÅSS) i Stockholm har inte inkommit med svar.

Arbetsmarknadsnämnden

Arbetsmarknadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 30 januari 2018 att hänvisa till förvaltningens tjänsteutlåtande som sitt svar på remissen.

Reservation anfördes av Gulan Avci (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Yvonne Fernell-Ingelström m.fl. (M) och Johan Fälldin (C), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Ofelia Namazova (KD) som instämde i det särskilda uttalande som gjorde av Yvonne Fernell-Ingelström m.fl. (M) och Johan Fälldin (C).

Arbetsmarknadsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 18 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i huvudsak positiv till programmet, som är väl genomarbetat och innehåller relevanta fokusområden och prioriteringar. Det är också positivt att målen för området följs av strategier och förhållningssätt för arbetet.

Indikatorer och den föreslagna uppföljningen utgör därtill en förutsättning för att programmet ska bli ett levande dokument.

Förvaltningen vill också understryka vikten av att det föreslagna programmet ska följas upp inom ramen för stadens ordinarie ledningssystem och att nämnder och bolag förväntas beskriva hur de ska arbeta med frågan inom ramen för sina ordinarie verksamhetsplaner. Det ökar förutsättningarna för ett kontinuerligt arbete med frågan.

Förvaltningen konstaterar dock att såväl vad gäller arbetsmarknadsområdet som utbildningsområdet finns svårigheter kopplade till uppföljning av programmet och vissa av de indikatorer som föreslås. Förvaltningen anser att det krävs ytterligare analys vad gäller detta område. När det gäller vuxenutbildningen kan ett sådant analysarbete ske inom arbetsmarknadsförvaltningen i samband med arbetet med programmet, medan indikatorerna inom arbetsmarknadsområdet fortsatt behöver diskuteras och utvecklas stadsövergripande då det berör många nämnder.

Fokusområdet Rätten till arbete och egen försörjning

Arbetsmarknadsförvaltningen har inga synpunkter på de tre områden som ingår i fokusområdet: *tillgängligheten på stadens arbetsplatser ska öka, staden ska vara ett föredöme som arbetsgivare och möjligheten till praktik och arbete ska stärkas.*

Förvaltningen anser dock att det kan tydliggöras vilka inom staden som ansvarar för att utföra det som i programmet gäller att staden ska erbjuda *ändamålsenligt stöd och effektiv matchning*. Ansvarsfördelningen mellan olika nämnder behöver här vara tydlig. En indikator som fångar upp de åtgärderna skulle kunna ge en sådan vägledning.

Det skulle också kunna förtydligas ytterligare avgränsningen mot och ansvaret för samverkan med arbetsförmedlingen när det gäller stöd och matchning för att fler personer med funktionsnedsättning ska komma ut på arbetsmarknaden.

Fokusområdets indikatorer

Förvaltningen konstaterar att arbetet med att nå indikatorn *”Andel personer som avslutar insatsen daglig verksamhet för att påbörja arbete eller studier”*, är sådant som förvaltningen kan bistå i. Förvaltningens erfarenhet är att utmaningar i och med förändrade krav i arbetslivet, inlåsnings effekter i nuvarande system/verksamheter och bristande samverkan gör att personer som skulle kunna klara ett arbete på öppna arbetsmarknaden i stället hänvisas till daglig verksamhet. Detta leder till ett ökat utanförskap, dålig ekonomi och sämre livskvalité för individen. Det ger också negativa samhällseffekter genom högre kostnader och mindre arbetskraftsutbud. Här är samverkan mellan skola och arbetsliv samt samverkan mellan daglig verksamhet och

arbetsmarknadsförvaltningen avgörande. Det är också något som förvaltningen arbetar med att utveckla ytterligare.

Vad gäller indikatorn *”Andel vuxna personer med funktionsnedsättning som är beviljade insatser från socialtjänsten och som kan försörja sig själva (utan försörjningsstöd)”* är tolkningen att funktionsnedsatta personer som går från försörjningsstöd till exempelvis aktivitetsersättning eller sjukersättning, ska räknas till självförsörjande (utan försörjningsstöd). I praktiken betyder det att staden inte längre står för deras försörjning men att den enskilde fortfarande står utanför den reguljära arbetsmarknaden. Förvaltningen ser en risk med att en sådan indikator leder arbetet fel och mot en riktning som inte gynnar den enskilde individens inträde på arbetsmarknaden.

Inom hela fokusområdet *”Arbete och försörjning”* ser förvaltningen ett stort problem när det gäller uppföljningen framför allt av delområdet *”Staden ska vara ett föredöme som arbetsgivare”*. Staden ska enligt programförslaget *”aktivt erbjuda personer med funktionsnedsättning, anställning, praktikplatser och sommarjobb”* men det saknas indikatorer för att kunna följa upp detta viktiga område. Förvaltningen ser svårigheterna då register över personer med funktionsnedsättning inte får föras men anser att staden behöver utarbeta sätt att följa upp uppdraget på ett lagligt sätt.

Fokusområdet Rätten till utbildning

Vuxenutbildningens arbete med funktionsnedsatta regleras i både skollag och läroplan. Även om grund- och gymnasieskolans bestämmelser kring särskilt stöd och åtgärdsprogram inte gäller vuxenutbildningen, finns krav på att elever ska få så kallade extra anpassningar för att kunna tillgodogöra sig utbildningen på samma villkor som andra. Det finns dock inga krav på att fatta ett formellt beslut om extra anpassningar, även om det är önskvärt att det dokumenteras i elevens individuella studieplan.

Inom området föreslås följande fyra indikatorer för uppföljning:

- Andel elever inom respektive skolform som upplever att skollokaler är tillgängliga.
- Andel elever med funktionsnedsättning inom respektive skolform som upplever att de får det stöd de behöver i undervisningen.
- Andel elever med funktionsnedsättning inom respektive skolform som upplever att de får de hjälpmedel de behöver.
- Andel elever med särskilt stöd som når målen för respektive skolform.

Arbetsmarknadsförvaltningen ser att de föreslagna indikatorerna för fokusområdet kan bli svåra att tillämpa för vuxenutbildningen, och då specifikt den andra och tredje punkten då förvaltningen inte kan föra register över elever med funktionsnedsättning. Den första punkten är däremot tillämplig.

Den sista föreslagna indikatorn är i nuvarande utformning inte direkt tillämplig men kan med vissa justeringar anpassas till förutsättningarna inom vuxenutbildningen.

Bestämmelserna kring åtgärdsprogram möjliggör en uppföljning av arbetet med särskilt stöd till aktuell målgrupp på en övergripande nivå. Men då vuxenutbildningens insatser i form av extra anpassningar saknar dokumentationskrav, och det inte går att registrera personer med funktionsnedsättning, finns vissa svårigheter med att identifiera målgruppen i syfte att kunna utföra en uppföljning på aggregerad nivå. En sådan uppföljning behöver i så fall baseras på studerandes egen angivelse av funktionsförmåga. Idag saknas frågor som skulle kunna användas i en sådan uppföljning i den enkätundersökning som regelbundet genomförs inom vuxenutbildningen. Det finns dock möjligheter att ta med frågor som kan belysa området bättre än idag. Förvaltningen bedriver ett aktivt arbete för att utveckla uppföljning inom ramen för utvecklingen av det studieteam som förvaltningen startat för att erbjuda stöd till elever. Dessutom utvecklas för närvarande ett resursteam för ytterligare stöd till elever med särskilda stödbehov och även inom ramen för detta arbete kommer frågan om uppföljning och dokumentation att ingå.

Övriga synpunkter

För att programmet i sin helhet ska få genomslag i de berörda verksamheterna och på så sätt bidra till att åstadkomma en förbättring för målgruppen, utgör fortsatt utveckling av indikatorer och arbetet med uppföljning en viktig del. Flera är dock de perspektiv och strategier som medarbetare i verksamheterna har att förhålla sig till. Förvaltningen vill därför lyfta behovet av ett strukturerat stöd i arbetet med att tillämpa programmet i verkligheten. Genom att erbjuda ett sådant stöd, återkommande under gällandeperioden, ökar sannolikheten för att programmet får avsedd effekt.

Då stadsledningskontoret tagit fram flera omfattande program inom området mänskliga rättigheter anser arbetsmarknadsförvaltningen att ett gemensamt program för alla delar inom området hade underlättat implementeringsarbetet och efterlevnaden. Arbetsmarknadsförvaltningen förutsätter vidare att de nu befintliga programmen är samkoordinerade och att det saknas motsättningar dem emellan.

Exploateringsnämnden

Exploateringsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att besvara remissen med exploateringskontorets tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Abit Dundar (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Michaela Hollis (KD) som instämde i den reservation som anfördes av Abit Dundar (L).

Exploateringskontorets tjänsteutlåtande daterat den 10 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Fysisk tillgänglighet är en av flera grundpelare i att kunna delta i samhället på jämlika villkor oavsett funktionshinderförmåga. Funktionshinderpolitiken fokuserar därför, bland annat, på att identifiera, förebygga och undanröja funktionshinder i omgivningen så att den allmänna marken blir lika tillgänglig och användbar för alla. I förslaget till reviderat program tydliggörs den inriktningen genom funktionshinderperspektivet vilket ger en god grund för att kunna strukturera och underlätta förståelsen för vad som behöver göras och vilka metoder som kan komma att vara lämpliga för att exploateringsnämnden ska bidra till att uppnå stadens mål inom området.

I förslaget till program framhålls att uppföljningen ska ske inom ramen för stadens ordinarie uppföljningsarbete. Exploateringskontoret vill framhålla att detta förhållningssätt är klart fördelaktigt då ytterligare/kompletterande uppföljningsinstrument skulle medföra en större otydlighet.

Exploateringskontoret vill även framhålla att de förslag på indikatorer och arbetsätt som framkommer i förslaget medför stöd i arbetet med tillämpningen av detsamma.

Exploateringsnämndens- och stadsbyggnadsnämndens råd för funktionshinderfrågor har inkommit med synpunkter på detta remissvar:

Synpunkter på utkast av kontorets svar gällande Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023

Rådet har tagit del av kontorets förslag till remissvar och lämnar följande synpunkter. När det gäller vilka av de åtta områdena som Exploateringskontoret/-nämnden ska fokusera på, har rådet inga invändningar.

Inte heller principen om att uppföljningen ska ske inom ramen för det ordinarie uppföljningsarbetet. Det behöver dock bli tydligare; mer konkretiserat och redovisat bl.a. i verksamhetsberättelserna. Ett exempel är de stickprovsundersökningar av färdiga utemiljöer som på rådets initiativ infördes för ett antal år sedan. Resultatet av dessa måste redovisas inte bara internt, utan i andra offentliga dokument. Detta gör också att det blir spårbart så att det går att i efterhand se vilka projekt som granskats.

Rådet vill också tillägga att vi kommer att lämna ett eget svar på programförslaget. En sak som vi redan nu kan framföra, är att vi anser namnet

borde ändras. Eftersom det finns ett dokument som heter ”Stockholm - en stad för alla”, en handbok som togs fram 2008 men som fortfarande används, blir det risk för sammanblandning. Denna handbok var resultatet av ett gediget arbete som också rådet medverkat i.

Fastighetsnämnden

Fastighetsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 30 januari 2018 att godkänna och överlämna fastighetskontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Richard Bengtsson m. fl (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Mikael Eskman m. fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Hannid Ershad Sarabi (C) som instämde i den reservation som anfördes av Richard Bengtsson m. fl (L).

Ersätтарыttrande gjordes av Lisa Fuglesang (KD) som instämde i det särskilda uttalandet som gjordes av Mikael Eskman m. fl. (M).

Fastighetskontorets tjänsteutlåtande daterat den 9 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Fastighetskontoret anser att programmet är väl genomarbetat och att det på ett bra sätt beskriver de frågeställningar som kan tänkas uppkomma.

Fastighetskontoret jobbar redan idag utifrån de parametrar som tas upp, främst vid projektering av nybyggnationer samt större ombyggnationer inom fastighetsbeståndet men även vid de upphandlingsfrågor, som ställer krav på tillgänglighet (19 kap 2 § LOU). Kontoret verkar också som stadens part vid inköp av bostadsrätter av LSS-boenden åt stadsdelarna. Fastighetskontoret önskar avslutningsvis se ett förtydligande angående stycket 3.7 ”Alla ska garanteras skydd och säkerhet”. Om denna skrivning innebär att samtliga skyddsrum ska funktionshinderanpassas innebär detta en betydande kostnad som idag inte ryms inom kontorets budget.

Idrottsnämnden

Idrottsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 20 januari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Idrottförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 11 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Idrottsförvaltningen ser positivt på föreliggande program. Programmet är lättöverskådligt och med tillräckligt övergripande målformuleringar. Förvaltningen anser att de åtta utvalda fokusområdena är bra och inriktningen för föreslagna strategier är rimliga.

Idrottsförvaltningen föreslår några smärre justeringar i föreliggande programförslag. Huvudrubriken på programmet "Ett Stockholm för alla" skulle kunna strykas och underrubriken istället bli det huvudsakliga namnet alternativt ändra huvudrubriken till "Program för tillgänglighet och delaktighet". Detta för att tydliggöra vad programmet handlar om och vilken målgrupp som berörs. Förvaltningen föreslår även att det står "personer med funktionsnedsättning" istället för "människor med funktionsnedsättning". I programmet skulle det även kunna förtydligas att det också innefattar personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

Förvaltningen föreslår även att frångänglighet ska finnas med i programmet. Perspektivet med frångänglighet skulle kunna beröras under rubrik 7.3 (exempelvis "...krav på tillgänglighet och frångänglighet..."), under rubriken Tillgänglighet i Jämför service samt att begreppet definieras under Begrepp och definitioner.

Under rubrik 3 som handlar om planlagda miljöer föreslår förvaltningen att vikten av samverkan mellan berörda nämnder för att få till bra helhetslösningar tydliggörs.

Indikatorerna som föreslås i programmet är i en del fall svåra att mäta och resurskrävande att följa upp – förvaltningen föreslår istället dessa som uppföljning av nämndens ansvarsområde:

- Antal föreningar som får föreningsbidrag för verksamhet riktad till barn, unga och vuxna med funktionsnedsättning.
- Antal fritidsverksamheter (fritidsgårdar, ungdomsgårdar, träffpunkter och parklekar) som har riktad verksamhet för barn och unga med funktionsnedsättning.
- Andel ordinarie fritidsverksamheter (fritidsgårdar, ungdomsgårdar, träffpunkter och parklekar) som har tagit fram en handlingsplan för att kunna inkludera barn och unga med funktionsnedsättning.

Idrottsförvaltningen samordnar och erbjuder sedan många år tillbaka ett brett utbud av motionskurser och öppen verksamhet för personer med funktionsnedsättning i stadens sim- och idrottshallar.

Stadens simhallar erbjuder även gymträning och till viss del gruppträning för målgruppen och här har förvaltningen noterat en ökning av fler deltagare med funktionsnedsättningar de senaste åren. Öppen verksamhet är också en populär aktivitet som har ökat i antalet deltagare under senaste åren. Aktivitetsutbudet utökas i samverkan med andra förvaltningar och Stockholms läns landsting, habiliteringen.

En ny satsning för 2017 är att erbjuda grund- och gymnasiesärskolor i Stockholm stad möjligheter att åka skridskor med hjälp av NoFall. NoFall ett hjälpmedel vid skridskoåkning, särskilt för personer som har balanssvårigheter. Personen bär en fallskyddssele som ökar stabiliteten, tryggheten och friheten utan att behöva riskera fallskador. Idrottsförvaltningen har installerat NoFall i Stora Mossens ishall och i Husby ishall. Under året har totalt 58 elever provat på NoFall.

Idrottsförvaltningen samordnar även det stadsövergripande nätverket Fritid för alla som syftar till att öka möjligheten för att barn och ungdomar med funktionsnedsättning att vara delaktiga i fritidsutbudet. Efter utvärdering av Fritid för alla har idrottsförvaltningen tagit fram nya strategier att arbeta med för att utveckla nätverksarbetet.

Fritidsutvecklarna utvecklar kultur- och fritidsutbudet för vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning som bor i LSS-bostad. Fritidsutvecklarna bedriver ingen egen verksamhet utan ger råd och stöd till kultur- och fritidsaktörer för att få ett brett utbud av olika aktiviteter.

Förvaltningen har fått medel från Digital förnyelse att skapa en digital lösning som ska ge alla vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning möjlighet att ta emot tillgänglig information om kultur- och fritidsutbudet utifrån sina egna förutsättningar. I och med lösningen får kultur- och fritidsarrangörer både internt och externt i staden ett nytt stöd för att kommunicera med tillgänglig information direkt till målgruppen om sina aktiviteter. Projektet kommer att pågå fram till 2019 och lansering sker under 2018.

Fritidsgården Träffstugan är idag den enda fritidsgården i stadens regi som enbart riktar sig till barn, unga och unga vuxna, 7-25 år, med funktionsnedsättning. Fritidsgården har idag verksamhet alla dagar i veckan. Träffstugan samverkar även med stadens simhallar inom ramen för ordinarie verksamhet.

Kulturnämnden

Kulturnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 30 januari 2018 att överlämna kulturförvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Hanna Gerdes m.fl. (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Sophia Granswed Baat m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Ulf Lönnberg (KD) och Pelle Thörnberg (C) som instämde i den reservation som anfördes av Hanna Gerdes m.fl. (L).

Kulturförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 19 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Kulturförvaltningen välkomnar programmet, och ser det som värdefullt i arbetet på väg mot att göra förvaltningens verksamheter tillgängliga för alla, oavsett funktionsnedsättning. Kulturförvaltningen instämmer också med programmets val av fokusområden samt förslag till genomförande och uppföljning. Programmet föranleder ett flertal åtgärder både inom kulturförvaltningens egna verksamheter, men också gällande uppföljning av utbud och tillgänglighet inom det fria kulturliv som erhåller stöd av staden.

Relevanta indikatorer är avgörande för att programmet ska få ett reellt avtryck i verksamheterna. Kulturförvaltningen ser positivt på de föreslagna indikatorerna och att det tydligt framgår att de kan anpassas utifrån nämndens verksamhet. Det är även positivt att förvaltningen i ett tidigt skede fick lämna förslag på indikatorer för det fokusområde som hade mest bäring på kulturnämndens uppdrag.

Kunskap om funktionshinderfrågor, samt en tydlig fördelning av ansvaret för kunskapsspridningen, är kritiskt för att programmet ska kunna genomföras på ett bra sätt. Förvaltningen vill särskilt betona vikten av tydlighet gällande ansvar för kunskapsförmedling och uppföljning av programmet.

Synpunkter på programmets fokusområden och förslag på indikatorer

1. Rätten till arbete och försörjning

1.1. Tillgängligheten på stadens arbetsplatser ska öka

Programmet anger att staden som arbetsgivare ska arbeta för att öka tillgängligheten så att personer som har en funktionsnedsättning i större utsträckning ska kunna få och behålla ett arbete. Motsvarande ansvarstagande

ska efterfrågas hos andra arbetsgivare, i upphandlingar och vid bidragsgivning. Kulturförvaltningen anser att det kommer att behövas en stadsgemensam vägledning om hur frågan om tillgänglighet på arbetsplatser ska hanteras vid upphandlingar.

1.2 Staden ska vara ett föredöme som arbetsgivare

I programmet anges att staden aktivt ska erbjuda personer med funktionsnedsättning anställning, praktikplatser och sommarjobb. Kulturförvaltningen erbjuder varje år ett antal sommarjobbs-platser, och ser det som en möjlighet att i framtiden marknadsföra sommarjobben mot dagliga verksamheter och gymnasiesärskolan.

3. Rätten att kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms inne- och utemiljö samt att ha en fungerande bostad och garanteras säkerhet i kris

Fokusområdet belyser allas rätt att kunna förflytta sig i, få tillgång till och kunna använda stadens olika miljöer. För kulturförvaltningens verksamheter är området sammankopplat med fokusområde 7, ”Rätten till en meningsfull fritid”, eftersom fysisk tillgång till verksamheternas lokaler ofta är en förutsättning för att kunna tillgodogöra sig stadens kulturutbud.

3.1 Alla ska kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms stads miljöer

Under detta fokusområde föreslås indikatorn ”Andel verksamheter som redovisar sin tillgänglighet under Hitta och jämför service”.

Kulturförvaltningen anser att indikatorn är relevant, och ser att förvaltningen kommer att behöva göra nödvändiga justeringar i *Hitta och jämför service* bland annat gällande tillgängligheten i stadens bibliotek. De flesta av stadens bibliotek uppfyller tillgänglighetskraven, men det finns en utmaning med enstaka äldre lokaler med inbyggda begränsningar. Stadsbiblioteket kommer även att behöva säkerställa tillgången till hörselslingor i bibliotekets lokaler.

3.2 Planera och bygga rätt från början

Kulturförvaltningen står inför ett antal större ny- och ombyggnadsprojekt där tillgängligheten kommer att behöva belysas redan på planeringsstadiet.

Kulturförvaltningen hade önskat att programmet gav exempel på hur funktionshinderrådets kompetens kan tillvaratas i ett tidigt skede vid större lokalprojekt.

En särskild aspekt är tillgängligheten i en byggnadsmminnes-förklarad byggnad som Södra stadshuset, Stadsmuseet Slussen, som öppnar den 1 november 2018. Trots många små trappsteg och smala dörrar kommer i stort sett hela byggnaden att vara tillgänglig för rullstolsburna besökare. I den kommande utställningen har också stort fokus lagts på tillgänglighet i form av taktila kopior, miljörum och ett enkelt språk i alla texter.

3.3 Hinder i byggd miljö ska åtgärdas

Programmet anger att alla enkelt avhjälpna hinder i lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser ska åtgärdas enligt Boverkets föreskrifter. Stadens nämnder och bolagsstyrelser ska ha en aktuell plan för arbetet med enkelt avhjälpna hinder som de rör över. Stadsbyggnadsnämnden ansvarar för tillsynen av att reglerna för enkelt avhjälpna hinder följs.

Kulturförvaltningen har en aktuell plan för arbetet med enkelt avhjälpna hinder och kommer utifrån denna se över möjligheterna att finansiera åtgärder stegvis. Stadens lokalpolicy förhindrar dock att förvaltningen gör några omfattande investeringar i annans fastighet.

4. Rätten till information och kommunikation samt att få tillgång till ny teknik

Fokusområdet har många beröringspunkter med kulturförvaltningens verksamheter, och förslagen under fokusområdet ”Rätten till information och kommunikation samt att få tillgång till ny teknik” är i linje med kulturförvaltningens arbete med tillgänglighet och inkludering. Utifrån Stockholms stads vision om *Ett Stockholm för alla* arbetar förvaltningen aktivt för en verksamhet på lika villkor, ett rikt och tillgängligt kulturutbud och invånarnas möjlighet till dialog och involvering. Förvaltningen följer stadens riktlinjer och utveckling för tillgänglighet och inkludering.

Kulturförvaltningen driver även egna frågor, bland annat genom utbildning i inkluderande kommunikation för kommunikatörer. Kulturförvaltningen har också tillsammans med stadsledningskontorets kansli för mänskliga rättigheter tagit fram den interna webbutbildningen *Allas rätt!*, om att förebygga och motverka diskriminering i Stockholms stad. Appen Bibblix, framtagen av Digitala biblioteket vid Stockholms stadsbibliotek, är utvecklad med barns behov och önskemål i fokus. Stockholms stadsbibliotek köper även sedan länge in olika medier för personer med funktionsvariationer, t.ex. storstil, Daisy-talböcker, Bok & Daisy och lättläst.

4.1 Alla ska kunna få information och kommunicera med stadens verksamheter

Kulturförvaltningen anser att den föreslagna indikatorn ”Andel personer med funktionsnedsättning som upplever att stadens e-tjänster och andra digitala lösningar är tillgängliga” kan vara svår att omsätta i praktiken. Istället för att mäta den upplevda tillgängligheten, anser kulturförvaltningen att det kan vara lämpligare att mäta de insatser som faktiskt görs på området.

7. Rätten till en meningsfull fritid

”Rätten till en meningsfull fritid” är det avsnitt som har störst bäring på kulturförvaltningens verksamheter. Förvaltningen har deltagit i arbetet med att ta fram förslag på indikatorer för fokusområdet, varför de har en tydlig förankring i och relevans för kulturförvaltningens verksamhet.

7.1 Skapa förutsättningar för en meningsfull fritid för alla

Kulturförvaltningen ser positivt på den föreslagna indikatorn ”Andelen inskrivna elever på kulturskolans resurscenter i relation till andelen elever på Stockholms grund- och gymnasiesärskolor”, som kommer att användas i kulturskolans verksamhetsplan 2018. Förvaltningen har även underlag för att kunna redovisa statistik för indikatorn ”Andelen beviljade stöd till kulturprogram som riktar sig till personer med funktionsnedsättning”.

7.2 Åtgärda hinder i de lokaler och miljöer som används

Liksom angavs under fokusområde 3 föranleder programmets förslag en del åtgärder för kulturförvaltningens del, både gällande framkomlighet i vissa av förvaltningens lokaler och gällande tillgång till hörselslingor.

7.3 Samverka med föreningsliv och andra aktörer

Enligt programmet bör staden ställa krav på tillgänglighet vid bidragsgivning. Den indikator som föreslås är ”Andel aktörer som beviljats stöd till kulturprogram som bedriver verksamhet i lokaler som är fysiskt tillgängliga för personer med funktionsnedsättning”. Idag finns inga utarbetade verktyg för att följa upp detta, men kulturförvaltningen ser positivt på förslaget och ser hur en modell för uppföljning skulle kunna arbetas fram inom kulturstödsverksamheten.

8. Rätten att delta i demokratin

8.1 Personer med funktionsnedsättning ska kunna rösta, ha politiska uppdrag och delta i demokratin mellan valen

Eftersom många av stadens bibliotek fungerar som förvalstlokal välkomnar kulturförvaltningen indikatorn ”Andel vallokaler i samband med de nationella valen som är tillgängliga för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga”. Vissa av de bibliotek som används som förvalstlokaler kommer att ha svårt att uppfylla kraven på tillgänglighet. Det är därför positivt på att frågan lyfts på central nivå i staden.

8.2 Personer med funktionsnedsättning ska kunna delta i demokratiska beslutsprocesser

Precis som kulturnämndens funktionshinderråd framför i sina synpunkter på remissen (se avsnittet ”Funktionshinderrådets synpunkter” nedan) saknar kulturförvaltningen en tydlig beskrivning av funktionshinderrådets roll i

stadens beredningsprocesser i programmet. Även den utvärdering av ”Program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2011-2016” som Ramböll gjort på uppdrag av staden inför revideringen av programmet visar att funktionshinderråden har stor potential som inte har utnyttjats fullt ut.

Kulturförvaltningen ser nämndens råd för funktionshinderfrågor som en viktig resurs vid genomförandet av programmet, både när det gäller att granska tillgänglighet i befintliga verksamheter och lokaler och lämna synpunkter vid ny- och ombyggnationer. Kulturförvaltningen anser därför att funktionshinderrådets roll bör lyftas under det här avsnittet som ett sätt för personer med funktionsnedsättning att delta i demokratiska beslutsprocesser.

Programmets genomförande

Kulturförvaltningen anser att det finns en viss tvetydighet i programmet angående ansvaret för kunskapen på området. Det anges både att nämnden ansvarar för att det finns tillräcklig kunskap i organisationen, och att kommunstyrelsen kommer att genomföra utbildningsinsatser i samband med implementeringen av programmet. En tydligare ansvarsfördelning gällande kunskapsspridning och utbildningsinsatser vore önskvärd, så att förvaltningen i god tid kan planera för eventuella interna utbildningsbehov.

Arbetsätt och verktyg

I programmet anges att tillgänglighet samt universell utformning av nya tjänster och produkter bör beaktas vid upphandling. Kulturförvaltningen ser ett behov av stadsövergripande vägledning gällande hur sådana krav konkret kan utformas vid upphandlingar.

Vidare anges att staden i sin bidragsgivning behöver krav ställas på tillgänglighet, vilket samspelar med den föreslagna indikatorn ”Andel aktörer som beviljats stöd till kulturprogram som bedriver verksamhet i lokaler som är fysiskt tillgängliga för personer med funktionsnedsättning”. Här kommer förvaltningen behöva se över vilka verktyg som finns för att mäta och redovisa tillgängligheten till det fria kulturlivets lokaler, och hur kraven på tillgänglighet ska vara utformade i bidragsprocessen.

Funktionshinderrådets synpunkter

I beredningen av remissvaret har kulturnämndens råd för funktionshinderfrågor ombetts inkomma med sina synpunkter på remissunderlaget. Rådet har vid sitt sammanträde 2017-12-05 framfört följande synpunkter:

- Det är viktigt att de program som staden tar fram har röd tråd så att när man läser ett av programmen kan se att det finns en strategi.
- I programmet hänvisar man inte till handboken ”Stockholm - En stad för alla”. Om det hade gjorts hade de som läser programmet att det

finns mer att läsa när det gäller stadens arbete med att göra staden tillgänglig.

- I ett program av detta slag så måste man slå fast att arbetet med att göra staden mer tillgänglig inte bygger på särlösningar utan att tillgänglighetsarbete börjar redan i planeringsstadiet. I det arbetet ska funktionshinderrörelsen var delaktig, för det är de som vet hur det är att leva med olika funktionsnedsättningar.
- När det gäller den fysiska tillgängligheten är det viktigt att även icke-publika lokaler är tillgängliga - detta för att inte göra det omöjligt att anställa personer med funktionsnedsättningar. När staden upphandlar t. ex. konferenser, utbildningar och datasystem ska man ställa krav på att tjänsterna är kompatibla med de hjälpmedel som en anställd med funktionsnedsättning behöver för att kunna jobba.
- I avsnittet ”Arbetsätt och verktyg” saknas funktionshinderråden, som enligt staden är en viktig resurs. Även samarbete med de olika organisationerna är mycket viktigt, eftersom de sitter på kunskap om hur man vill ha det för att samhället ska fungera för människor med olika funktionsnedsättningar.
- Det borde vara möjligt att straffa de förvaltningar/bolag och nämnder som inte lever upp till de mål som fastställts.
- När man tar fram en budget och verksamhetsplan är det viktigt att funktionshinderråden involveras, likaså när man redovisar VP och Budget. Detta för att råden skall känna sig delaktiga.
- I arbetet med att förankra programmet måste man ta hjälp av de som sitter i de olika råden. Det ger en möjlighet till kommunikation och erfarenhetsutbyte.
En viktig sak i demokratiarbetet är att de dokument, e-tjänster och hemsidor som staden tar fram är tillgängliga för alla. Det innebär att språket skall vara sådant att även människor med kognitiva funktionshinder kan ta del av dokumenten och hemsidorna.

Kyrkogårdsnämnden

Kyrkogårdsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Kyrkogårdsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 8 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till det reviderade funktionshindersprogrammet som på ett tydligare sätt än tidigare program anpassats till varje nämnds rådighet och ansvar.

Programmet har tagits fram under en väl förankrad process i samråd med olika funktionshinderråd och organisationer, vilket är positivt.

Programmets indikatorer och förslag till verktyg kan ge god vägledning för hur arbetet kan läggas upp. De indikatorer som föreslår att ”andel personer med funktionsnedsättning” ska mätas, ställer sig dock förvaltningen tveksamma till. Det kan upplevas som ett integritetsintrång om personer, vid olika enkäter eller undersökningar, förutsätts redovisa om de har någon form av funktionsnedsättning. Rimligare är att hitta indikatorer som fokuserar på antal genomförda åtgärder och hur tillgängligheten ökat.

Förvaltningen upplever sig ha ett gott samarbete med kyrkogårdsnämndens råd för funktionshinderfrågor. Arbetet fokuserar på en gemensamt framtagen åtgärdslista. Denna ligger till grund för framtagande av aktiviteter i nämndens verksamhetsplaner och treårsplaner. Förvaltningen och rådet gör också studiebesök ute på begravningsplatserna. Rådet träffar kyrkogårdsnämnden en gång per år samt kyrkogårdsnämndens presidium en gång per år.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Miljö- och hälsoskyddsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 30 januari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar till remissen.

Reservation anfördes av Joar Forssell (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Christoffer Järkeborn m.fl. (M), *bilaga 1*.

Miljöförvaltningen tjänsteutlåtande daterat den 9 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att det är ett välskrivet förslag till program som lyfter ett angeläget område. Programmets struktur och förväntningar på nämnder och bolagsstyrelser är tydlig och försöker ta hänsyn till skilda förutsättningar och uppdrag. Förvaltningen uppskattar också att det inte är så detaljstyrande och

därigenom förhoppningsvis bättre kan bidra till att nämnder och bolag kan ta initiativ och ta fram intressanta lösningar.

Förslaget till program är ett styrdokument som stadens nämnder och bolagsstyrelser ska utgå från när de planerar och följer upp sitt arbete för att nå stadens mål om ett Stockholm som är tillgängligt för alla.

Enligt programmet ska stadens nämnder och bolagsstyrelser använda sig av ett sk. funktionshinderperspektiv, eller ett slags tankemodell, som ska appliceras på åtta fokusområden. Samtliga fokusområden tar sikte på målen i stadens budget och vad som krävs för att förverkliga den. I förslaget till program tas hänsyn till varje nämnds och bolagsstyrelses uppdrag. Detta innebär att vissa fokusområden endast berör vissa utpekade nämnder och bolagsstyrelser medan andra berör samtliga. Programmet ska genomföras inom ramen för ordinarie planering och uppföljning av verksamheten och därvid ska nämnderna och bolagsstyrelserna se till att det finns tillräcklig kunskap i organisationen för att arbeta med programmet.

Förvaltningen redogör för sina synpunkter på förslaget till program i samband med presentationen av de fem nedanstående delar som programmet består av.

1. Utgångspunkter för programmet och olika utmaningar

Stockholms stads program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning bygger på:

- FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning
- Agenda 2030
- Europakonventionen
- Svensk lagstiftning, den nationella funktionshinderspolitiken
- Stadens vision och funktionshinderspolitiska mål.

Grunden för programmet är principen att alla människor är lika i värdighet och rättigheter. Programmet är rättighetsbaserat och har som övergripande mål att alla människor, oavsett funktionsförmåga, ska ges möjlighet att åtnjuta sina mänskliga rättigheter. Alla ska ha lika rätt till stadens skydd, stöd och service samt ges möjlighet att delta i alla delar av samhällslivet.

Staden ska aktivt förhindra att personer med funktionsnedsättning diskrimineras i den egna verksamheten och säkerställa tillgänglighet.

Funktionshinder i omgivningen ska identifieras, förebyggas och undanröjas.

Full delaktighet förutsätter också att personer med funktionsnedsättning inkluderas i stadens planering och beslutsprocesser på jämlika villkor som andra. Det är hela stadens ansvar att se till att ingen exkluderas och att alla människors kompetens tas tillvara. Lagar som styr krav på tillgänglighet, icke-diskriminering och delaktighet är viktiga i arbetet med programmet. Här kan nämnas Plan- och bygglagen (PBL), arbetsmiljölagen och diskrimineringslagen, Lagen om offentlig upphandling (LOU), Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), Socialtjänstlagen (SoL) samt övriga lagar som avser individuella behovsprövade stöd-insatser ska bidra till delaktighet och självständighet på jämlika villkor för personer med funktionsnedsättning.

Likaså är EU-rätten tillämplig, liksom internationella och europeiska konventioner, bland annat barnkonventionen och Europakonventionen. Det är stora grupper av befolkningen som har någon form av funktionsnedsättning som påverkar det dagliga livet; ungefär 20 procent, och därtill kommer de anhöriga vars livssituation påverkas. Studier visar att personer med funktionsnedsättning fortfarande har betydligt sämre levnadsvillkor jämfört med den övriga befolkningen och att utvecklingen går för långsamt. Viktiga områden där det finns ojämlika villkor som skapar hinder för delaktighet är:

- Inom skolan.
- På arbetsmarknaden.
- På bostadsmarknaden.
- För den egna hälsan.
- För de anhöriga vars levnadsvillkor påverkas.

Jämställdhet är en viktig del arbetet för ökad delaktighet. Även anhörigas situation behöver uppmärksammas i detta hänseende. I alla åtgärder som rör barn med funktionsnedsättning är det vidare nödvändigt att beakta barns rättigheter enligt FN:s barnkonvention.

Förvaltningens synpunkter:

Förvaltningen har ingen erinran mot förslaget.

2. Ett funktionshinderperspektiv i arbetet

Det funktionshinderperspektiv som staden ska använda i sitt arbete innehåller fyra delar som är ömsesidigt beroende av varandra. Funktionshinderperspektivet ska användas i arbetet med vart och ett av programmets åtta fokusområden. Perspektivet kan liknas vid en tankemodell för att planera och utforma arbetet för varje fokusområde. Nedan redogörs för funktionshinderperspektivet:

Principen om universell utformning,

Principen om universell utformning innebär att planera och utforma den omgivande miljön så att den är tillgänglig och användbar för alla. Det måste ske med medvetenhet om att funktionsförmågan bland de som bor i och besöker staden varierar, så att personer med funktionsnedsättning får möjlighet att verka i vardagen på samma villkor som människor utan funktionsnedsättning. Genom att göra rätt från början kan kostsamma åtgärder i efterhand undvikas.

Arbetet innefattar inte enbart den fysiska miljön, utan även verksamheter, tjänster, produkter och system samt program och riktlinjer. Det kan till exempel handla om stadens digitala system, informationstjänster, byggd miljö och allmänna platser, men också om bemötande. Hänsyn behöver tas till att människor kan ha nedsatt rörelseförmåga, nedsatt syn eller hörsel, dövhet, dövblindhet, nedsatt röst- och talfunktion, nedsatt kognitiv förmåga, besvär i andningsorgan, allergier eller överkänslighet, psykisk ohälsa eller andra variationer i funktionsförmåga.

Förvaltningens kommentar:

Förvaltningen instämmer i beskrivningen av behovet av universell utformning, men i vissa fall kan nyttan behöva vägas av mot kostnaderna. Områden där förvaltningen kan vara berörd av kravet på universell utformning är t ex vid utformning av appar och e-tjänster där det inte ska finnas onödiga hinder för användningen.

Åtgärda befintliga brister i tillgängligheten.

Här avses brister i stadens tillgänglighet som redan finns och som hindrar delaktighet. Dessa ska identifieras och åtgärdas. Arbetet kräver systematik och långsiktighet. Brister identifieras genom att analysera tillgängligheten i verksamheter, miljöer, tjänster, produkter och system. Därefter kan åtgärder planeras och genomföras.

Förvaltningens kommentarer:

Förvaltningen har ingen erinran mot förslaget

Individuella stöd och lösningar

Individuella lösningar ska användas för att kompensera funktionsnedsättning eller brister i tillgänglighet som trots allt finns samt ge möjlighet till självständighet och delaktighet. Exempel på lösningar är ledsagning, anhängigstöd, särskilt stöd i skolan, daglig verksamhet, tolkning, hjälpmedel och bostadsanpassning.

Förvaltningens kommentarer:

Förvaltningen instämmer i kravet på att kunna lämna individuellt stöd i vissa situationer. Det kan t.ex. gälla särskilt stöd till funktionshindrade i kontakter med förvaltningen för information eller ansökningsförfaranden.

Förebygga och motverka diskriminering

Förbud mot diskriminering handlar om att förhindra att personer med funktionsnedsättning behandlas sämre, missgynnas och inte ges samma rättigheter och möjligheter som andra. Fördomar, negativa attityder och kränkningar ska förhindras. Det ska också uppmärksammas att personer med funktionsnedsättning kan vara flerfaldigt utsatta, utifrån såväl funktionsnedsättning som kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och ålder.

Förvaltningens kommentarer:

Förvaltningen instämmer till fullo med att diskriminering ska förhindras. Det är därför viktigt att det finns kunskap om vad diskriminering innebär och hur den kan förhindras. Detta är t.ex. aktuellt inom förvaltningens omfattande kontakter och kommunikationsverksamhet.

3. Åtta fokusområden

Programmet omfattar åtta olika fokusområden som stadens nämnder och bolagsstyrelser ska arbeta med genom att tillämpa funktionshinderperspektivet. Samtliga fokusområden tar sikte på målen i stadens budget och vad som krävs för att förverkliga dem.

Målen är följande:

- Stockholm är en stad som är tillgänglig för alla, oavsett funktionsförmåga.
- Personer med funktionsnedsättning inkluderas och fullt delaktiga i samhället på jämlika villkor som alla andra, utan diskriminering.

Under varje fokusområde beskrivs stadens ambitioner för det specifika området och de önskade effekterna för personer med funktionsnedsättning.

Gemensamt för arbetet inom samtliga fokusområden är att med hjälp av funktionshinderperspektivet identifiera, förebygga och undanröja hinder för full delaktighet i samhället och jämlikhet i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning, utan diskriminering. Programmet vill använda möjligheten att styra arbetet med hjälp av indikatorer inom ILS Webb och under varje fokusområde lämnas därför förslag till indikatorer. Dessa kan även anpassas till den egna nämndens verksamhet.

Samtliga fokusområden framgår av förslaget till program i bilaga 1. Av de åtta fokusområdena är det fem som omfattar miljö- och hälsoskydds nämnden och då genomgående tillsammans med samtliga övriga nämnder och bolagsstyrelser. Fokusområdena framgår nedan. De som är märkta med en asterisk gäller även miljö- och hälsoskydds nämnden och här kommenteras lite närmare fokusområdets ambitioner och önskade effekter som är relevanta för nämnden. Dessutom kommenteras i två fall indikatorer som kan vara möjliga att använda för nämndens verksamhet.

1. Rätten till arbete och försörjning*

Här avses bland annat tillgängligheten till arbetsplatser samt arbetsplatsernas villighet att möjliggöra anställningar, praktikplatser och sommarjobb.

2. Rätten till utbildning

3. Rätten att kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms inne- och utemiljö samt att ha en fungerande bostad och garanteras säkerhet i kris*

Stadens samtliga miljöer inom- och utomhus ska kunna användas av personer med funktionsnedsättning. Miljöernas ska planeras och byggas rätt från början för att trygga tillgängligheten. Hinder i den befintliga miljön ska avhjälpas - vilket ska ingå i den strategiska planeringen.

Följande indikator kan vara relevant för nämndens verksamhet: "Andel verksamheter som redovisar tillgänglighet under Hitta och jämför service".

4. Rätten till information och kommunikation samt att få tillgång till ny teknik*

Fokusområdet omfattar funktionshindrades rätt att kunna få information och kommunicera med staden på lika villkor, olika tekniska och digitala lösningar ska gynna även personer med funktionsnedsättningar och ny teknik, så kallad Välfärdsteknik, ska användas för att öka delaktigheten.

Följande indikator kan vara relevant för nämndens verksamhet: "Andel personer med funktionsnedsättning som upplever att stadens e-tjänster och andra digitala lösningar är tillgängliga".

5. Rätten till individuellt stöd

6. Rätten till bästa möjliga hälsa*

Fokusområdet omfattar insatser för att alla ska kunna delta i hälsofrämjande aktiviteter på fritiden.

7. Rätten till en meningsfull fritid

8. Rätten att delta i demokratin*

Personer med funktionsnedsättning ska kunna rösta och delta i demokratiska processer på jämlika villkor som andra.

Förvaltningens kommentarer: Förvaltningen har inget att erinra mot förslaget till fokusområden och indikatorer.

4. Genomförande och uppföljning

Nämnder och bolagsstyrelser ansvarar för att genomföra och förverkliga programmet vilket görs inom ramen för ordinarie planering och uppföljning av verksamheten. Programmet utgör också en grund för samverkan inom staden. Fokusområdena ligger till grund när nämnder och bolagsstyrelser konkretiserar nämnd- och styrelsemål, indikatorer och aktiviteter som ska bidra till att kommunfullmäktiges mål i stadens budget successivt uppnås.

Förslagen till indikatorer kan användas för inspiration och anpassas utifrån vad som är ändamålsenligt för den egna nämnden eller bolagsstyrelsen. Till programmet bifogas också en aktivitetslista med förslag på aktiviteter som ansvariga nämnder och bolagsstyrelser kan använda i sin verksamhetsplanering. Aktiviteterna tas fram och följs upp i samråd med nämndernas eller bolagsstyrelsernas funktionshindersråd.

Nämnder och bolagsstyrelser ansvarar för att det finns tillräcklig kunskap i organisationen för arbetet med programmet. Kommunstyrelsens funktionshindersråd och stadens lokala funktionshindersråd kan bidra med kunskap om funktionshinder och om situationen för personer med funktionsnedsättning.

Kommunstyrelsen ansvarar för att i samband med introduktionen av programmet genomföra utbildningsinsatser för förvaltnings- och bolagsledning samt nyckelpersoner.

Förvaltningens kommentarer:

Förvaltningen har inget att erinra mot den modell för planering och uppföljning som också föreslås omfatta programmet. Detta är den gängse modellen som allmänt används inom staden.

Men med detta sagt finns det anledning att påminna om att antalet rapporter som krävs enligt ILS, vid sidan av förvaltningarnas och bolagens ordinarie verksamhet, under senare år har ökat betänkligt. Det gäller barn, jämställdhet, mångfald, miljö, innovationer, digitalisering, tillgänglighet m m. Kraven på rapporter är var för sig vällovliga och de olika program som fastställt rapportskyldigheten är viktiga ställningstaganden från staden. Men sammantaget ger kraven på rapportering i ILS ett suboptimerande intryck där resultatet av kärnverksamheterna allvarligt riskerar att hamna i skymundan. Det gäller även de krav på rapportering som nu föreslås. En betydande del av kraven på rapporter avser – i varje fall för miljöförvaltningen – självklarheter och ska och måste beaktas i förvaltningens normala verksamhet. Sådana självklarheter måste

emellertid kunna följas upp utan att förvaltningarnas och bolagens administrativa börda ökar.

5 Arbetssätt och verktyg

Arbetssätt och verktyg som nämnder med fördel kan använda, och som är relevanta för miljöförvaltningen är:

Kunskap: Det krävs kunskap om tillgänglighet och funktionshinderperspektiv, lagstiftning, om rättigheter för personer med funktionsnedsättning samt om hur funktionshinder kan undanröjas och undvikas. Likaså kunskap om hur olika former av diskriminering, bland annat fördomar och negativa attityder, kan förhindras. Annan kunskap är vilka krav som kan ställas i upphandling.

Krav vid upphandling: Genom att beakta tillgänglighet vid upphandling kan stadens nämnder och bolagsstyrelser bidra till bästa möjliga tillgänglighet redan från början och skapa förutsättningar för delaktighet.

Samverkan: Samverkan kan ske kring strukturella frågor och kring individer, internt mellan verksamheter i staden eller med andra aktörer. I arbetet med ett funktionshinderperspektiv ska staden sträva efter att förstärka samverkan med de organisationer som företräder personer med funktionsnedsättning. Samverkan med privata aktörer och näringsliv kan bidra till att personer med funktionsnedsättning får tillträde och tillgång till varor, produkter och tjänster på jämlika villkor som andra, vilket motverkar diskriminering såsom att nekas tillträde.

Tillgänglighetsmärkning i Jämför service: Staden har tagit fram ett verktyg för att verksamheter enkelt ska kunna beskriva tillgängligheten i sina verksamhetslokaler i Hitta och jämför service. Tillgängligheten redovisas i form av nio olika ikoner. Uppgifterna baseras på en självskattning av verksamheten.

Förvaltningens kommentarer:

Förvaltningen har inget att erinra mot beskrivning av arbetssätt och verktyg för genomförande av programmet.

Servicenämnden

Servicenämnden beslutade vid sitt sammanträde den 30 januari 2018 att återropa förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Sjölander m.fl. (M), *bilaga 1*.

Serviceförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 4 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen stödjer förslaget till program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023. Programmet bedöms vara väl

genomarbetat och tydligt anknyta till FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, till den nationella funktionshinderpolitiken och lagstiftning inom området samt till stadens vision.

En utgångspunkt vid framtagandet av programmet har varit den utvärdering av det tidigare programmet som genomförts. I utvärderingen konstateras bland annat att de indikatorer som fanns i programmet inte har införts i stadens budget vilket medfört att de inte följts upp i stadens ledningssystem (ILS) och att de använts i liten utsträckning i nämnder och bolagsstyrelser. Uppföljningen av programmet har därmed uteblivit. Mot bakgrund av ovanstående saknar förvaltningen information om vilka indikatorer som avses vara obligatoriska. Enligt programmet ska indikatorer och aktiviteter som är ändamålsenliga för respektive nämnds verksamhet tas fram och läggas in i ILS. Det är bra och bör ge förutsättningar för att arbetet med att genomföra programmet konkretiseras. Kommunstyrelsen ansvarar dock för en samlad uppföljning av arbetet inom stadens verksamheter. För att underlätta kommunstyrelsens uppföljning bör det enligt förvaltningen fastställas obligatoriska indikatorer för de fokusområden som omfattar alla nämnden och styrelser. Det är svårt att se hur kommunstyrelsen annars ska kunna få en samlad bild av hur arbetet med att genomföra programmet fortskrider.

I programmet fjärde fokusområde fastslås att personer med funktionsnedsättning ska ha jämlika möjligheter att få information och kunna kommunicera med stadens verksamheter samt gynnas av digitala lösningar och ny teknik. Här framhålls specifikt att stadens webbplatser, e-tjänster och mobilapplikationer ska utformas så att alla kan använda och ha nytta av dem oavsett funktionsförmåga.

Det finns även ett förslag till en indikator för att följa upp fokusområdet.

Digitalisering och ny teknik har förutsättningar att kraftfullt öka tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Här har staden därmed stora möjligheter och även stort ansvar. Därför är detta ett område där förvaltningen bedömer att det finns all anledning att överväga obligatoriska indikatorer och samordnad uppföljning av hur väl programmet genomförs.

För att stärka uppfyllelsen av programmets mål om likvärdiga förutsättningar för tillgänglighet och delaktighet för funktionsnedsatta kan det vara värt att närmare överväga hur tillgänglighets- och delaktighetsperspektivet ska användas i stadens kvalitetsarbete. Motsvarande synpunkt framförde servicenämnden även i sina remissyttranden över program för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller konstuttryck 2018-2022 och program för barnets rättigheter och inflytande i Stockholms stad 2018-2022 som servicenämnden behandlade 2017-09-19.

Socialnämnden

Socialnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 30 januari 2018 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar till remissen.

Reservation anfördes av Isabel Smedberg Palmqvist och Frida Johansson Metso (båda L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Andréa Ström m.fl (M), *bilaga 1*.

Socialförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 22 december 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att *Ett Stockholm för alla- Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023* är ett väl genomarbetat program som ger goda förutsättningar att nå stadens mål om ett Stockholm som är tillgängligt för alla, där personer med funktionsnedsättning är fullt delaktiga på jämlika villkor som alla andra, utan diskriminering. Programmet har den nationella funktionshinderstrategin som utgångspunkt. De universella lösningarna lyfts fram som de som i första hand ska inkludera alla i samhället och programmet anger att alla ska kunna delta i den digitala utvecklingen.

Förvaltningen ser positivt på att programmet har för avsikt att utgöra en grund för samverkan och att de åtta fokusområden som lyfts utgår från ett rättighetsbaserat arbetssätt. Programmet är en angelägenhet för samtliga nämnder och bolagsstyrelser i staden. Förvaltningen vill emellertid poängtera att det behövs ett gediget arbete med spridning av programmet och kunskap om funktionshinderfrågor i alla berörda nämnder och bolagsstyrelser.

Stadsbyggnadsnämnden

Stadsbyggnadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 31 januari att överlämna kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Peter Backlund (L) och Erik Slottnér (KD), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson (M), *bilaga 1*.

Stadsbyggnadskontorets tjänsteutlåtande daterat den 29 december 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsbyggnadskontoret uppfattar att det reviderade programmet med dess syfte och mål, utgör ett viktigt och gediget styrdokument kring tillgänglighet och delaktighet inom staden. Programmet omfattar åtta fokusområden och arbetet inom varje fokusområde ska bedrivas med ett funktionshinderperspektiv och ta sikte på att förverkliga stadens vision och mål om att Stockholm ska vara tillgängligt för alla. Det innebär att med en universell utformning skapa lösningar som redan från början är tillgängliga för alla, att åtgärda befintliga brister i tillgänglighet, att kunna erbjuda individuella stöd och lösningar samt att förebygga och motverka diskriminering.

De åtta fokusområdena som är identifierade är tydliga och bra. Dessa visar på vikten av att funktionshinderperspektivet genomsyrar all verksamhet och tar höjd för delaktighet på ett ännu tydligare sätt än tidigare. Programmet ligger i linje med att nå *Ett Stockholm för alla* och stadens personalpolicy, och då särskilt punkterna som berör Hälsa och arbetsmiljö samt Lika rättigheter och möjligheter. Programmet kan därmed även ses som en förlängning eller fortsättning av arbetet med att implementera personalpolicy.

Delar av programmet ligger nära områden som beskrivs och behandlas i diskrimineringslagen. Aktiva åtgärder är i diskrimineringslagen förebyggande och främjande åtgärder som motverkar diskriminering och ger lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett diskrimineringsgrund. Arbetet med programmet för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning och diskrimineringslagen kommer till viss del angränsa varandra då funktionsnedsättning är en diskrimineringsgrund.

Stadsbyggnadskontoret välkomnar att programmet lyfter aspekten ojämlika villkor, som i sin tur skapar hinder för delaktighet, bland annat avseende bostadsmarknaden där det finns tydliga skillnader i möjlighet till bostad på lika villkor. Något som dels påverkas av den allmänna bristen på bostäder i det ordinarie beståndet, men även av att många bostäder inte är anpassade till att vara fysiskt tillgängliga.

Kontoret delar uppfattningen att åtgärder för att öka tillgängligheten ska ses som en investering för en hållbar utveckling som gynnar alla, ett av skälen bakom kontorets arbetssätt kring ökad tillgänglighet vid nyproduktion. Samhällsfunktioner ska alltid ta hänsyn till diverse nedsatta förmågor och andra variationer i funktionsförmågor. Genom att göra rätt från början undviker man kostsamma åtgärder i efterhand, som i förlängningen kan minska bostadsanpassningsavdelningens ärendemängd. Risken för utanförskap och växande klyftor i samhället minskas också.

Sex av åtta fokusområden berör stadsbyggnadskontorets verksamhet. Uppföljningen av dessa är inte generella utan utformas med hänsyn till förvaltningar och bolagens uppdrag och mandat. Det är en välkommen revidering. På så sätt blir programmet en produkt som i större utsträckning kan styra berörda nämnder och styrelserns prioriteringar, stärker fokusområdet och ger tydligare indikatorer.

Fokusområdet *"Rätten att kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms inne- och utemiljö samt att ha en fungerande bostad och kan garanteras säkerhet i kris"* pekar på vikten av förebyggande insatser i form av att iordningsställa samhället utifrån tillgänglighets- och delaktighetsperspektivet. De föreslagna indikatorerna mäter dock inte det som avses under avsnitt 3 avseende stadsbyggnadskontorets verksamhetsområden. Det är därför bra att indikatorerna är föreslagna som inspiration för verksamheterna att utveckla egna indikatorer. Exempelvis kan vissa ärendegrupper, besökare på viss webbplats med information i ämnet, enkätresultat med nöjd-kund index, med mera följas upp. Ny lag om bostadsanpassning kommer att göra det möjligt för fastighetsägare att under vissa omständigheter överta bidraget från enskild sökande och då skulle det kunna vara en tänkbar indikator som anger antal/andel fastighetsägare som tagit över bidraget och därmed också tagit ett ökat ansvar för generell och individuell anpassning.

Gällande fokusområdet *"Rätten att delta i demokratin"* har stadsbyggnadskontoret en "e-tjänst" under synpunkter, där allmänheten kan anmäla enkelt avhjälpta hinder. Denna kommer att ses över och breddas så att allmänheten även kan välja att skicka med foto, något som är i enlighet med funktionshinderperspektivet att fler ska ta del av samhällets funktioner på lika villkor.

Arbetet utifrån programmet avses ske inom ramen för ordinarie verksamhet och ska återspeglas i nämndens verksamhetsplan. Till programmet bifogas förslag på indikatorer samt aktiviteter, något verksamheten kan ta som utgångspunkt för eget arbete och kan bedrivas i samråd med funktionshindersrådet. Det förtydligade och enhetliga arbetssättet ger programmet tydliga fördelar. Det underlättar exempelvis jämförelser mellan olika nämnder men underlättar även för bland annat funktionshinderrådet att följa upp programmets reella avtryck i verksamheten.

Kunskapsutveckling kring funktionshindrades deltagande i samhället behöver ske konstant och över förvaltningsgränser. Ett stöd i genomförandet av programmet föreslås vara återkommande workshops eller seminarier. Det ser kontoret positivt på.

Trafiknämnden

Trafiknämnden beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Cecilia Brinck (M) och Patrik Silverudd (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Mikael Valier (KD) som instämde i reservationen anförd av Cecilia Brinck m.fl (M) och Patrik Silverudd (L). **Trafikkontorets** tjänsteutlåtande daterat den 5 december 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Kontoret välkomnar revideringen av programmet samt ser positivt på att staden prioriterar arbetet för att uppnå tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Kontoret ser också positivt på programmets tydliga koppling till FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning samt till den nationella funktionshinderspolitiken.

Kontoret ställer sig bakom upplägget att stadens verksamheter i sin ordinarie planering ska konkretisera hur arbetet för att nå programmets fokusområden ska bedrivas. Det är när ett perspektiv integreras i den ordinarie verksamheten som störst genomslag kan fås.

Kontoret ser positivt på att kommunstyrelsen i samband med introduktionen av programmet ansvarar för att genomföra utbildningsinsatser för förvaltnings- och bolagsledning och nyckelpersoner. I framtagandet av dessa utbildningsinsatser är det viktigt att ta hänsyn till stadens verksamheters skiftande karaktär, för att säkerställa att utbildningen uppfattas som relevant.

Kontoret vill dock framhålla att det även finns behov av att ytterligare utbildnings- och samordningsinsatser utförs gemensamt för staden. För många, särskilt mindre förvaltningar och bolag, kan det vara svårt att tillse att det finns tillräcklig kunskap i organisationen för arbetet med programmet. Ett utvecklingsområde är exempelvis att det finnas centralt upphandlade företag som kan leverera insiktsutbildningar.

Trafikkontoret ser positivt på att programmet också ska bidra till att stärka jämställdheten och barnrättsperspektivet. I texten under 8.2 önskas dock ett förtydligande om att ”genom de organisationer som företräder dem” inte endast avser vuxenkontakter inom organisationerna utan även samverkan och dialog med t ex ungdomsförbunden. Det är också viktigt att staden i samband med olika dialoger med barn och ungdomar inkluderar barn och ungdomar med olika typer av funktionsnedsättning.

Sist i programmet återfinns ett schema över nämnders och bolagsstyrelsers ansvar för olika fokusområden. Kontoret anser att Fokusområde 7 ”Rätten till meningsfull fritid” är relevant även för trafiknämnden. Trafiknämnden ansvarar bland annat för samordning och utveckling av stadsdelsnämndernas stadsmiljöverksamhet samt skötsel och utveckling av stadens gator, torg och vissa parker, vilka är platser med hög relevans både för anordnade och spontana aktiviteter. Vidare anser kontoret att även stadsbyggnadsnämnden och exploateringsnämnden har ett ansvar inom Fokusområde 7 samt också inom Fokusområde 2 ”Rätten till utbildning”. Båda nämnderna har bland annat genom

planarbete och nya exploateringar möjlighet att påverka skolornas tillgänglighet samt tillgängligheten på stadens gator, torg och parker.

I samma schema som ovan anges ”TK” som ansvarig nämnd under Fokusområde 5 ”Rätten till individuellt stöd”. Detta bör ändras till TN. Sedan 1987 har Stockholm haft högre ställda tillgänglighetskrav än gällande lagstiftning t ex att en angöringsplats ska finnas inom 10 meter. I ”Program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2011-2016” framgår att Stockholms stad ska fortsätta ställa högre krav på tillgänglighet än de byggregler som gäller. Motsvarande text saknas i det nu reviderade programmet. Kontoret tolkar detta som att dessa krav utgår när det reviderade programmet antas. I annat fall bör denna del kompletteras.

Utbildningsnämnden

Utbildningsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Lotta Edholm (L) och Cecilia Brinck (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыtrande gjordes av Christian Carlsson (KD) som instämde i reservationen som anfördes av Lotta Edholm (L) och Cecilia Brinck (M).

Utbildningsförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 3 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Utbildningsförvaltningen ställer sig positiv till förslaget. Det är väl genomarbetat och har tagits fram utifrån en bred arbetsgrupp där även representant från utbildningsförvaltningen deltagit. Utbildningsförvaltningen instämmer i bedömningen att kunskaper om funktionshindersperspektivet är centralt för att åtgärder ska vidtas och få reell effekt för personer med olika former av funktionsnedsättning. Däremot framstår uttrycket att varje nämnd/styrelse ansvarar för att ”tillräcklig kunskap” ska finnas i organisationen som oklart. Det beskrivs inte närmare vad som avses med det. Vad ”tillräcklig kunskap” är, vilken organisatorisk nivå, vilken kunskapsnivå och hur det ska säkerställas. Utbildningsförvaltningen anser att det är positivt att programmet har ett tydligt intersektionellt perspektiv genom att det bland annat lyfter fram vikten av att även uppmärksamma osakliga skillnader mellan män och kvinnor och att personer med funktionsnedsättning kan vara flerfaldigt utsatta, utifrån såväl funktionsnedsättning som kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och ålder.

Utbildningsförvaltningen bedömer att det är bra att ansvaret för de olika fokusområdena kopplas till flera förvaltningar för att visa på att det är ett bredare ansvar som krävs för dessa frågor.

Utbildningsförvaltningen bedömer att både fysiska och kognitiva funktionsnedsättningar behandlas i förslaget, men att fokus i den faktiska verksamheten ofta hamnar på tillgänglighet för att kompensera för fysiska funktionsnedsättningar, såsom syn, hörsel och rörelsenedsättning. Stödbehoven vid kognitiva funktionsnedsättningar såsom neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF) eller intellektuell funktionsnedsättning (utvecklingsstörning) är ofta mer komplexa och kan därför med fördel identifieras och specificeras ytterligare i det vidare arbetet för att bli en naturlig del vid planering av lärmiljöer.

Utbildningsförvaltningen bedömer att 2.1, om att utbildningsmiljöerna ska vara tillgängliga för alla, är ett mycket ambitiöst mål som rimligen är svårt att genomföra utan omfattande tillskott i förvaltningens budget. I dagsläget finns det ett beslut från utbildningsnämnden från den 10 juni 2010 (Dnr 08-324/1452. Inriktningsförslag avseende åtgärdandet av enkelt avhjälpna hinder för tillgänglighet och användbarhet i stadens grundskolor) på att tillgängliggöra de publika lokalerna i skolor. Detta uppskattades då kosta runt 600 mnkr. Att tillgängliggöra hela skolorna uppskattades, i det tjänsteutlåtande som låg till grund för nämndens beslut, kosta 1 300 mnkr i 2007 års kostnadsnivå, vilket är betydligt högre idag. Detta gäller dessutom endast de skolor där SISAB äger fastigheten. Målet i sig är bra, men möjligheten för förvaltningen att nå målet inom ett överskådligt tidsperspektiv är rimligen obefintlig med nuvarande budgetramar.

Äldrenämnden

Äldrenämnden beslutade vid sitt sammanträde den 30 januari 2018 att besvara remissen med förvaltningens svar på remiss.

Särskilt uttalande gjordes av Erik Slottner (KD), Dennis Wedin m.fl. (M) och Johan Hjelm (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Alfred Askeljung (C) som instämde i det särskilda uttalande som gjordes av Erik Slottner (KD), Dennis Wedin m.fl. (M) och Johan Hjelm (L).

Äldreförvaltningens tjänsteutlåtande daterat 27 december 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Äldreförvaltningen anser att det är ett väl genomarbetat program som skapar goda förutsättningar för att Stockholm ska bli en tillgänglig stad för alla. Utgångspunkten är att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället för personer med funktionsnedsättning. Programmet går väl i linje med inriktningen i den nya funktionshinderspolitiken och har beaktat de utvecklingsområden, bl.a. utbildning och arbetsmarknad, som MFD framförlit lyft i sin utvärdering av den svenska funktionshinderspolitiken. Planens åtta fokusområden ska med hjälp av funktionshinderperspektivet ta sikte på att förverkliga stadens vision och mål om att Stockholm ska vara tillgänglig för alla. Enligt förvaltningens uppfattning är programmet ett viktigt stöd i stadens planeringsarbete för att skapa lösningar som redan från början är tillgängliga för alla.

De indikatorer, som nämns under varje fokusområde, utgör också ett viktigt verktyg för att kunna följa programmets effekter i stadens interna ledningssystem (ILS).

Äldreförvaltningen förutsätter att i benämningen vuxna med funktionsnedsättning inkluderas även personer över 65 år, där det är fokusområdena 3-8 som är aktuella för målgruppen. Dessa områden knyter också an till den strategi för En äldrevänlig stad som äldrenämnden nyligen antagit. Strategin utgör ett underlag för arbetet med ett program som utgår från Världshälsoorganisationens (WHO) ansats om att skapa äldrevänliga städer som ett svar på utmaningen med en åldrande befolkning och en ökande urbanisering. Enligt förvaltningens uppfattning utgör de båda programmen tillsammans starka drivkrafter för att staden ska bli en tillgänglig och inkluderande stad för alla.

Överförmyndarnämnden

Överförmyndarnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att hänvisa till förvaltningens tjänsteutlåtande.

Särskilt uttalande gjordes av Berthold Gustavsson m.fl. (M), *bilaga 1*.

Överförmyndarförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 15 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Inför revideringen av stadens tidigare program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning anlätade kommunstyrelsen ett konsultbolag för en utvärdering (bilaga 3) av det hittillsvarande arbetet. Rapportens värde ligger

enligt förvaltningens mening främst i att den visar på brister i det dåvarande programmets funktionalitet och i stadens uppföljning av detsamma. Dessa brister skapar, enligt konsultbolaget, ”svårigheter att bedöma programmets avtryck och påverkan på målgruppen”. Med andra ord är det svårt att avgöra om det program som staden arbetat efter under 2011-2016 har gjort någon konkret skillnad för de av stadens invånare och besökare som har en funktionsnedsättning. Kunskap om det hade troligtvis krävt ett betydligt mer djuplodande uppföljnings- och analysarbete än vad som förevarit. Det har heller inte gått att påvisa, eller ens försökt att påvisa, eventuella kopplingar mellan insatta resurser och konkreta satsningar från staden sida, som har haft någon effekt. De rekommendationer rapporten utmynnar i handlar huvudsakligen om hur program av detta slag bör följas upp, i sig nog så värdefullt.

Genom sina åtta fokusområden fångar det reviderade programförslaget in grundläggande frågor, frågor som egentligen är universella och berör alla. Skillnaden är att för den målgrupp som programmet vänder sig till är de rättigheter som räknas upp inte lika självklara, vilket de borde vara. Därför är styrdokument av detta slag värdefulla, men för att få effekt måste arbetet genomsyra stadens samtliga berörda verksamheter, följas upp bättre och inte minst ges nödvändiga resurser. Konkreta resultat ska kunna uppvisas, över tid. Under respektive fokusområde lämnas ett antal förslag till indikatorer. Det hade enligt överförmyndarförvaltningens uppfattning varit värdefullt om det någonstans i programmet hade preciserats hur dessa indikatorer ska följas upp. Några är tydliga och tycks relativt enkla att följa upp, andra är det inte. Värdet av de senare, där det är svårt att se hur uppföljningen ska gå till, är tveksamt. Nu är de angivna indikatorerna bara förslag, och förvaltningen uppfattar att det står nämnder och bolagsstyrelser fritt att också ta fram egna. Detsamma gäller för aktiviteter, som nämnderna uppmanas att ta fram i samråd med funktionshindersråden. Förvaltningen kan se en viss fara i att staden inte styr upp uppföljningen bättre, framför allt när det gäller indikatorerna. Uppföljning av programmet kan inte bara ske genom att särskilda mål och indikatorer som anges i programmet följs upp. Även andra mål och indikatorer kan vara väl så viktiga att beakta. Som exempel kan nämnas att merparten av överförmyndarnämndens verksamhet riktar sig till personer med funktionsnedsättning. Det gör att flertalet mål och indikatorer är viktiga att följa upp ur ett funktionshinderperspektiv, inte bara de som råkar nämnas i programmet.

Överförmyndarnämndens primära målgrupp är personer som åtagit sig uppdraget som ställföreträdare åt personer, huvudmän, som behöver god man eller förvaltare. Behoven hos de senare, huvudmännen, ser olika ut men ställföreträdarnas uppgift är att bevaka den enskildes rätt, sörja för person och/eller förvalta tillgångar. Nämndens uppgift är att rekrytera och utöva tillsyn över hur ställföreträdarna sköter sina uppdrag gentemot huvudmännen.

Överförmyndarnämnden är i högsta grad berörd av programmet för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning. De flesta som har ställföreträdare har det på grund av någon form av funktionsnedsättning. Två undantag utgörs av de ensamkommande barnen och barn som har större tillgångar. Även dessa kan ha en funktionsnedsättning men de har som regel inte ställföreträdare som en följd av detta. Därutöver kan givetvis även ställföreträdare ha en funktionsnedsättning liksom förvaltningens personal.

Programförslaget har med andra ord en mycket bred målgrupp, och alla initiativ och åtgärder staden kan ta för att förbättra tillgänglighet och delaktighet har därför ett stort värde för många människor.

Överförmyndarnämnden är framförallt berörd av följande punkter i programmet:

- Rätten till arbete och försörjning. Det är viktigt att nämnden är ett föredöme som arbetsgivare och att nämnden medverkar till att ta fram praktikplatser.
- Rätten att kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms inne- och utemiljö samt fungerande bostad och garanteras säkerhet i kris. Det är viktigt att nämnden är tillgänglig och att de utbildningar som förvaltningen ordnar är tillgängliga.
- Rätten till information och kommunikation med stadens verksamheter. Det är viktigt att nämnden har ett funktionshinderperspektiv i det pågående arbetet med att digitalisera verksamheten. Målet är att öka tillgängligheten för alla.
- Rätten till bästa möjliga hälsa. Flertalet ställföreträdare har i uppgift att ”sörja för huvudmannens person”. Nämnden ger råd och stöd samt idkar tillsyn över hur ställföreträdarna sköter uppdraget. Det ingår till exempel i ställföreträdarens uppdrag att anmäla och överklaga beslut om denne anser att huvudmannen inte får den vård och omsorg som hen har rätt till.
- Rätten till individuellt stöd. Nämndens hela verksamhet syftar till att personer som har rätt till ställföreträdare får just individuellt stöd. Det handlar om att bevaka den enskildes rätt, sörja för person och/eller förvalta tillgångar.
- Rätten att delta i demokratin. Huvudmän som har ställföreträdare har samma rätt som alla andra att delta i allmänna val och delta i demokratin. Det är viktigt att alla ställföreträdare känner till detta och hjälper huvudmannen att ta tillvara sina demokratiska rättigheter.

Bromma stadsdelsnämnd

Bromma stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Hanna Wisstrand m. fl (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Jan Tigerström m. fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Kerstin Rossipal (KD), *bilaga 1*.

Bromma stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 9 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Det presenterade förslaget på program är tydligt och hjälpsamt i arbetet för att nå stadens mål om ett Stockholm tillgängligt för alla, där personer med funktionsnedsättning är fullt delaktiga på jämlika villkor som alla andra, utan diskriminering.

De åtta fokusområdena med beskrivningar av de olika områdenas innebörd skapar en helhet. Beskrivningarna tydliggör stadens mål inom respektive område och blir ett värdefullt stöd i arbetet för att öka tillgängligheten och delaktigheten för personer med funktionsnedsättning oavsett kön. Programmet skulle dock vinna på att under fokusområde 2, *Rätten till utbildning och att få det stöd som behövs för att nå kunskapsmålen*, även betona att förskolornas miljöer ska vara tillgängliga för alla.

De föreslagna indikatorerna under respektive fokusområde är relevanta och därmed användbara i nämndens verksamhetsplanering. I programmet betonas att både indikatorer och aktiviteter är förslag och ska användas som inspiration och anpassas utifrån ändamålsenlighet för respektive nämnd eller bolagsstyrelse - vilket är bra.

Det är också bra att programmets benämning har ändrats från Program för delaktighet till Program för *tillgänglighet* och delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Tillgänglighet är en förutsättning för full delaktighet i samhället. Kraven på tillgänglighet har tydliggjorts i programmet.

Brommas råd för funktionshinderfrågor vill framhålla betydelsen av att tillgängligheten utanför lokaler är god. Att utomhusmiljön är tillgänglig så att det är möjligt att angöra lokaler på ett säkert sätt, både till fots och med andra transportmedel. Funktionshinderrådet hänvisar vidare till kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågors kommande yttrande över programmet.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Urban Rybrink (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Gustav Johansson m.fl. (M), *bilaga 1*.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 8 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Generella synpunkter

Förvaltningen välkomnar det nya förslaget till program som är välskrivet och tydligt. Det kommer att bli ett bra verktyg för nämndens ambitioner att förbättra tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Kopplingen till stadens integrerade ledningssystem (ILS) underlättar genomförandet. Den tydliggör också nämndens resultatuppföljning.

På grund av att programmet är något försenat från kommunstyrelsen har det inte varit möjligt att formulera nya aktiviteter i nämndens verksamhetsplan för 2018. Nämnden har därför i VP valt att utgå från program för delaktighet 2011 – 2016. Förvaltningen betonar vikten av att tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning är frågor som berör hela nämndens verksamhet. Alla avdelningar har därför bjudits in till nämndens funktionshinderråd under 2018 för att diskutera de delar som berör respektive verksamhet. Syftet är att i samråd formulera förslag till aktiviteter som ska arbetas in i verksamhetsplanen för 2019. Under några fokusområden föreslås helt eller i huvudsak indikatorer som bygger på subjektiva ställningstaganden. Förvaltningen menar att alla fokusområden bör följas upp med indikatorer som mäter såväl subjektiva upplevelser som objektiva fakta, för att ge ett bredare underlag för att bedöma måluppfyllelsen.

Synpunkter på redovisning under fokusområden

Förslagen till indikatorer under fokusområde 2 behöver preciseras. Hur bedöms upplevelse av tillgänglighet för alla elever? Hur definieras ”elever med funktionsnedsättning”? Förvaltningen ser det som positivt att programmet under fokusområde 3 föreslår att verksamheter redovisar tillgänglighet på ”Hitta och jämför service”. Metoden med självskattning ger en bra grund, men kunskaperna om tillgänglighetskrav från olika grupper kan inte förväntas vara fullständig hos alla utförare. Ett utvecklingsområde är därför att extern part genomför en oberoende granskning som kompletterar verksamheternas egen. Förvaltningen anser att ”Hitta och jämför service” bör omfatta alla nämndens verksamheter, även till exempel parker, parklekar och platser för spontanidrott. Här finns ett

stort behov av information om tillgänglighet. Viktigt är att inventering och bedömning inte görs av respektive stadsdels- eller fackbedömning. För att få en enhetlig och sammanhållen bedömning bör kartläggningen genomföras centralt inom Stockholms stad.

Förvaltningen saknar förslag till indikator för att mäta arbetet med att reducera enkelt avhjälpna hinder. Förslagsvis kan en kartläggning göras initialt, för att efterföljande år formulera en indikator för antal avhjälpna hinder som ska reduceras under året.

Under fokusområde 8 anser förvaltningen att förslaget att mäta andel medborgardialoger som genomförs under förutsättningar som är tillgängliga för personer med funktionsnedsättning är allt för generellt hållen. För att vara mätbart behöver tillgänglighet i det avseendet noggrant preciseras.

Farsta stadsdelsnämnd

Farsta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Peter Öberg (L) , *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Lars Jilmstad m. fl (M), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Malena Liedholm Ndounou (C) och Lars Hultkvist (KD) som instämde i reservationen anförd av Peter Öberg (L).

Farsta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 2 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Beskrivningarna av områdena är mer heltäckande och fördjupade än i det nuvarande programmet, vilket förvaltningen anser är positivt. Förvaltningen vill särskilt framhålla ett avsnitt i programmet med rubriken Ett funktionshinderperspektiv i arbetet. Det innehåller viktiga delar som är ömsesidigt beroende av varandra: principen om universell utformning, att åtgärda befintliga brister i tillgängligheten, individuella stöd och lösningar samt förebygga och motverka diskriminering. Att tillämpa och utgå från ett funktionshinderperspektiv är en tankemodell för arbetet med att identifiera, förebygga och undanröja hinder för delaktighet i samhället. Detta kan jämföras med att arbeta med jämställdhetsintegrering där man sätter på sig ”genusglasögon” för att kunna upptäcka och sedan motverka negativ särbehandling och ojämlikheter utifrån kön.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Abit Dundar m.fl (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Anette Hellström m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Lovisa-Teolinda Petterson som instämde i reservationen anförd av Abit Dundar m.fl (L).

Hägersten- Liljeholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 15 december 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i stort positiv till stadsledningskontorets utarbetade förslag till det reviderade programmet och anser att programmet är gediget och välskrivet. Programmet beskriver tydligt att arbetet med att nå ambitionen om ett Stockholm för alla spänner över samtliga verksamhetsområden och på alla nivåer i stadens organisation. Förvaltningen är positiv till att programmet även understryker att arbetet måste utformas med hänsyn till vad som är ändamålsenligt för varje nämnds och bolags uppdrag. Detta borgar för att nämnder och bolag fokuserar på att påverka de delar de har befogenhet över vilket torde bidra till en ökad måluppfyllelse i stort. Förvaltningen bedömer att möjligheterna till en god måluppfyllelse skulle öka ytterligare om nämnder och bolag fick stöd i att ta fram verktyg för det operativa arbetet med avstamp i programmets uppsatta mål.

Begreppet funktionsnedsättning är mycket brett och innebär således att en mängd olika aspekter behöver beaktas för att lyckas med att skapa ett tillgängligt samhälle för alla. För att kunna identifiera, förebygga och undanröja hinder för tillgänglighet och delaktighet krävs en god kunskap om vad olika typer av funktionsnedsättningar innebär, särskilt viktigt är att uppmärksamma funktionsnedsättningar som är av mer osynlig art. Mot bakgrund av det anser förvaltningen att programmet med fördel hade kunnat innehålla en beskrivning, antingen i ett särskilt avsnitt eller i bilaga till programmet, av hur olika typer av funktionsnedsättningar ger sig i uttryck och vilka aspekter som är viktigt att beakta för respektive funktionsnedsättning. Alternativt skulle programmet kunna hänvisa till andra informationskällor för vägledning kring kunskapsinhämtande gällande olika typer av funktionsnedsättningar, exempelvis stadens

bemötandeguide som ger handfasta tips och råd på personligt bemötande, utformning av den fysiska miljön och förmedling av information med hänsyn till olika målgruppers förutsättningar.

Det reviderade programmet innehåller förslag på indikatorer under varje fokusområde. Förvaltningen anser att det är viktigt att nämndernas uppföljning och analys av målpuppfyllelsen sker löpande och indikatorer kan därmed utgöra ett användbart stöd i att följa utvecklingen. En förutsättning för att indikatorerna ska kunna utgöra ett stöd i utvecklingsarbetet är att underlagen är lätt att ta fram. Inom socialtjänstområdet handlar det till exempel om att de sociala IT-systemen stödjer framtagandet av den statistik som ska mätas i indikatorn.

Förvaltningen anser att det är bra att kommunstyrelsen får ansvar för en samlad uppföljning av arbetet inom stadens verksamheter för att kunna tydliggöra stadens prioriteringar på en övergripande nivå. Förvaltningen tror att det är viktigt att denna uppföljning och återkoppling till nämnder och bolag sker återkommande under programtiden. För att få en rättvis och tydlig bild av stadens utveckling inom området kan det finnas en poäng att nämnder och bolag mäter programmets målpuppfyllelse på ett likvärdigt sätt.

Förvaltningen menar att det är positivt att programmet utgår från barnkonventionen och slår fast att stadens arbete ska bidra till att barnrättsperspektivet beaktas. Programmets andra fokusområde om rätten till utbildning har ett tydligt fokus på skolan och beskriver bland annat att elever med funktionsnedsättning ska få det stöd de behöver för att nå kunskapsmålen och att rektorer ansvarar för att behov av särskilt stöd utreds. Förvaltningen ställer sig frågande till att inte förskolan nämns i detta sammanhang. För mindre barn med funktionsnedsättning spelar förskolan en viktig roll för den framtida utvecklingen och delaktigheten i samhällslivet. Bland annat anser förvaltningen att programmet bör tydliggöra vikten av att barns behov av extra stöd utreds och säkerställs redan i förskolan samt att förskolan tidigt ska uppmärksamma tecken på ohälsa och behov av hjälpmedel.

För att kunna nå målen med att erbjuda personer med funktionsnedsättning bostad med särskild service krävs det att stadens utbyggnad av dessa bostäder ökar. Förvaltningen vill poängtera vikten av att staden centralt arbetar med att stimulera byggandet med anledning av att de höga kostnaderna som tillfaller stadsdelsnämnderna i samband med nybyggnationer tenderar att bromsa utbyggnadstakten.

Vidare anser förvaltningen att det är bra att programmet understryker vikten av att stadens verksamheter uppmärksammar den särskilda utsattheten för brott och den ökade risken för våld mot personer med funktionsnedsättning. Förvaltningen anser att det är viktigt att det också tydliggörs att personer med funktionsnedsättning är en särskilt utsatt grupp vad gäller våld i nära relation och att relationsvåld mot denna grupp av olika anledningar kan vara mer osynligt, bland annat då den utsatte på grund av sin funktionsnedsättning kan vara beroende av sina anhöriga för vård och omsorg. Stadsdelsnämnderna har ett

särskilt ansvar att beakta och uppmärksamma att beroendet, osynligheten och sårbarheten gör målgruppen särskilt utsatt för våld i nära relationer och att utsattheten varierar med andra faktorer, såsom ålder, typ och grad av funktionsnedsättning.

Synpunkter från rådet för funktionshinderfrågor

Rådet för funktionshinderfrågor i Hägersten-Liljeholmen anser att beskrivningen av dagsläget vad gäller det nuvarande programmets relevans och vilket avtryck det haft i verksamheterna till stora delar är rättvisande. De svårigheter som finns med att programmet får den genomslagskraft som är avsett påtalas i Rambölls utvärdering och MFD:s analys. Rådet menar att då angivna mål i det nuvarande programmet inte har uppnåtts i någon större utsträckning skulle det reviderade programmet med fördel kunna innehålla något färre mål. De flesta målen i det reviderade programmet liknar till stor del det nuvarande programmet. Rådet menar vidare att en stor brist i det reviderade programmet är att det anges hur målen ska mätas men inte *hur* de ska uppnås då programmet varken anger verktyg eller aktiviteter för nämnderna.

Vidare anser rådet att en ytterligare svaghet med det reviderade programmet är att det saknas budgetresurser eller löften om sådana till nämnderna vilket är en förutsättning för att uppnå målen i sin helhet. Det följer inte heller med löften om personalresurser för att kunna arbeta aktivt med programmet. Då ansvaret att ta fram aktiviteter ligger på nämnder och bolag samtidigt som detta arbete skall rymmas inom befintlig budget finns en stor risk att kärnverksamheten prioriteras, vilket är en adekvat prioritering om resurserna är begränsade.

Sammanfattningsvis menar rådet att den uppenbara risken med hur det reviderade programmet är utformat är att måluppfyllelsen kommer fortsätta att vara låg.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens förslag till beslut som svar på remissen.

Reservation anfördes av Helen Jäderlund Eckardt (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Bo Arkelsten m.fl. (M), *bilaga 1*.

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 2 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är positiv till det nya programmet och vill särskilt lyfta fram att:

- Åtgärder för att öka tillgängligheten ska ses som en investering för en hållbar utveckling. Lösningar som är bra för personer med funktionsnedsättning brukar ofta vara bra för alla och minskar behovet av specialanpassningar och dyra åtgärder i efterhand.
- Arbetet innefattar inte enbart den fysiska miljön, utan även verksamheter, tjänster, produkter och system samt program och riktlinjer. Det kan till exempel handla om stadens digitala system, informationstjänster, byggd miljö och allmänna platser, men också om bemötande.
- Jämställdhetsaspekter behöver uppmärksammas så att stöd och lösningar bidrar till att utjämna skillnader mellan flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning.
- En viktig utgångspunkt ska vara att en individs arbetsförmåga är en relation mellan individen och den omgivande miljön och inte enbart en egenskap hos individen.
- Genom att förebygga sådant som hindrar att anställa personer med funktionsnedsättning kan behovet av särskilda stöd och lösningar minska.
- Förvaltningen håller med SLK/kansliet för mänskliga rättigheter om att det kan vara nödvändigt att komplettera uppföljningarna i ILS med andra metoder.

Förvaltningen är positiv till att:

- jämställdhet och barnrättsperspektivet lyfts fram.
- SLK kommer att genomföra seminarier för chefer och nyckelpersoner i samband med att det reviderade programmet införs.

Förvaltningen vill poängtera att:

- Det är viktigt att staden centralt ansvarar för att stadens webbplatser, e-tjänster och mobilapplikationer är tillgängliga och anpassade för olika funktionsnedsättningar och situationer är en förutsättning för att stadsdelsförvaltningen ska ha fungerande verktyg att använda i sin kommunikation med målgruppen.

I programmet föreslås att en indikator ska vara ”Andel personer som avslutar insatsen daglig verksamhet för att påbörja arbete eller studier.” Förvaltningen vill framföra att det är viktigt att se över hur målen för daglig verksamhet ser ut både för verksamheter i egen regi, verksamheter som drivs på entreprenad och för privata verksamheter.

I programmet föreslås att en indikator ska vara ”Andel bostäder med särskild service där möjlighet till internetuppkoppling finns i de boendes egna lägenheter.” Förvaltningen anser att det bör klargöras vem som ansvarar för att ordna med internetuppkoppling.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Kungsholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att lämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Maria Johansson m.fl. (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Christer H Sjöblom m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Kristin Jacobsson (C), *bilaga 1*.

Kungsholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 11 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att programmet, med dess konkreta förslag på indikatorer, kan utgöra ett viktigt verktyg i arbetet med att förverkliga stadens vision och mål om ett Stockholm tillgängligt för alla, oavsett funktionsförmåga. Förvaltningen har använt tre av de föreslagna indikatorerna till verksamhetsplan för 2018

- andel verksamheter som redovisar sin tillgänglighet under ”Hitta och jämför service”
- andel personer med beslut om bostad med särskild service som har sin bostad i Stockholms stad
- andel personer med funktionsnedsättning i gruppbo­städer och servicebo­städer som regelbundet deltar i fysiska aktiviteter.

Norrmalms stadsdelsnämnd

Norrmalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Mikael Lind m.fl. (M) och Olov Lindquist (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Annette Hultåker (KD) som instämde i den reservation som anfördes av Mikael Lind m.fl. (M) och Olov Lindquist (L).

Normalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 2 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen anser att förslaget till reviderat program är väl genomarbetat. Det föreslagna programmet är tydligare och mer heltäckande än nuvarande program. Det är positivt att man poängterar att genomförandet och förverkligandet av programmet ska göras inom ramen för ordinarie planering och uppföljning av nämnders och bolagsstyrelsers verksamhet. Det är också positivt att programmet ger förslag på indikatorer som nämnder och bolagsstyrelser kan tillämpa i sina verksamheter. Användningen av indikatorer kommer att underlätta implementeringen av programmet och göra det enklare att följa upp arbetet och koppla det till verksamheternas resultat.

På sidan 23 i förslaget till reviderat program uppges att det till programmet bifogas en aktivitetslista med förslag på aktiviteter som nämnder och bolag ska använda i sin verksamhetsplanering. Förvaltningen anser att listan borde ha bifogats remissen.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 22 februari 2018 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Asi Rebbati (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Benjamin Dousa m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Sofia Tahko (KD) och av Banar Sabet (C) som instämde i det särskilda uttalandet som gjordes av Benjamin Dousa m.fl. (M).

Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 7 februari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen välkomnar det nya programmet *Ett Stockholm för alla – Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med*

funktionsnedsättning 2018-2023. Programmet anger en tydlig riktning för arbetet med inkludering och tillgänglighet att innefatta alla stadens verksamhetsområden.

Förvaltningens synpunkter på respektive fokusområde

1.Rätten till arbete och försörjning

Under punkten 1.2 bör möjligheten till deltidsarbete tydligt framgå.

2.Rätten till utbildning och att få det stöd som behövs för att nå kunskapsmålen

Förvaltningen saknar en skrivning i de olika punkterna om rätten till tillgänglig förskola för alla barn. Förskola ger en förberedelse och grund för en framtida skolgång. Att barn med funktionsnedsättning ges möjlighet till förskola på samma villkor som andra barn är en viktig fråga för både barn, föräldrar och arbetsgivare i staden.

3.Rätten att kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms inne- och utemiljö samt ha en fungerande bostad och garanteras säkerhet i kris

I punkten 3.2 bör även tillgänglighet på likvärdiga villkor för barn och unga särskilt belysas. I nuvarande skrivning lyfts endast gruppen äldre. Avsnittets område är omfattande och bör innehålla en skrivning om vikten av att säkerställa kompetens inom området *samt* samverkan med brukarorganisationer och/eller t.ex. stadens funktionshinderråd.

Förvaltningen vill belysa problematiken inom målgruppen gällande skrivningen i punkt 3.4; *ska* tillgänglighet tryggas och bostad erbjudas i Stockholms stad. Inom gruppen personer med rätt till bostad med särskild service finns stora variationer. Ett antal personer har t.ex. behov av bostad i avskildhet vilket kan komma att bli svårt att tillgodose inom stadens geografiska område. Att tillgodose behovet av bostad med särskild service är svårt redan idag för stadsdelsnämnderna.

I skrivningen punkt 3.5 att staden ska ”verka för att...” fastighetsägare m.fl. förbättrar tillgängligheten i sina lokaler önskar förvaltningen ett förtydligande.

4.Rätten till information och kommunikation samt att få tillgång till ny teknik

Kravet gällande uppkoppling för internetåterkomst för användande av digital teknik i punkten 4.2 bör omfatta även daglig verksamhet, korttidstillsyn för skolgång över 12 år och korttidsvistelse utanför eget hem.

5.Rätten till bästa möjliga hälsa

Punkten 5.1 saknar en tydlig skrivning av att detta omfattar personer med funktionsnedsättning i alla åldrar. Särskilt efterfrågas aktiviteter för målgruppen äldre (+ 65 år) inom personkrets 1, Lagen om stöd och service till

vissa funktionshindrade, LSS. Att de förebyggande insatserna mot psykisk ohälsa ska förstärkas, bör omfatta fler LSS-insatser samt insatser inom socialpsykiatri, äldreomsorg och socialtjänst.

6.Rätten till individuellt stöd

I punkten 6.1 står att stöd till barn ska ges med respekt för barns utveckling. Stöd till barn *och unga* med funktionsnedsättning behöver ges utifrån kompetens och med respekt för individens egen utveckling vilket bör framgå i skrivningen. Generell kunskap om barns utveckling är inte alltid gällande eller tillräcklig, för att ge stöd till personer med funktionsnedsättning.

7.Rätten till en meningsfull fritid

I punkten 7.3 bör äldre anges som en av grupperna med funktionsnedsättning som ska ges tillgång till en meningsfull fritid.

8.Rätten att delta i demokratin

Deltagandet i demokratiska beslutsprocesser punkt 8.2 tar upp att en bred representation av personer med funktionsnedsättning ska eftersträvas. Ett ökat strategiskt samarbete med stadens olika funktionshinderråd är en del i detta. Tillsättandet av ledamöter i råden utifrån behov behöver ses över i samarbete med Handikappföreningarnas samarbetsorgan, HSO. Medborgardialoger och andra samråd som staden anordnar behöver vara tillgängliga *och inkludera* personer med funktionsnedsättning.

Övriga synpunkter och förslag

Indikatorer

Att ha förslag till indikatorer i programmet uppskattas av förvaltningen. Flera av de föreslagna indikatorerna är dock inte mätbara utifrån nuvarande skrivningar, t.ex. fokusområde 1, ”*Andel vuxna personer med funktionsnedsättning som är beviljade insatser från socialtjänsten och som kan försörja sig själva (utan försörjningsstöd)*”. I stadens arbete med programmet är det belyst att funktionsnedsättning är *en* del av en person. Tillgången till statistik är begränsad. Funktionsnedsättning finns inte alltid som statistiskt underlag i kontakt med kommunen t.ex. för ekonomiskt bistånd, missbruk eller sommarjobb för skolungdom. Det finns ofta ingen anledning att nämna en eventuell funktionsnedsättning och det registreras inte för statistik om det framkommer.

Aktivitetslista

På sidan 23 står skrivet om en aktivitetslista, den saknas i remissen.

Ansvar för kunskap

För genomförande av programmet kommer en aktiv kompetenssatsning att krävas. Förvaltningen ser flera skäl till att detta behöver samordnas i staden.

- **Kompetens inom området** krävs för att kunna se vilka utbildningsåtgärder som behövs för att förverkliga programmet.
- **Att säkerställa en önskad nivå av kompetens.** Inte ge utrymme för skillnader t.ex. mellan de olika stadsdelsförvaltningarna. Detta innebär redan idag konsekvenser för personer med funktionsnedsättning.
- **Att hitta och/eller anordna utbildningar** som överensstämmer med stadens behov för olika personalgrupper kan komma att bli tidskrävande och svårt.
- **Ekonomiskt fördelaktigt** med samordnade utbildningar.
Organisatoriska prioriteringar kan uppstå om nämnder och bolag ansvarar för detta på egen hand.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Skarpnäcks stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Jessica Sjönell m. fl (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Kristina Lutz m. fl (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Gunnar Caperius (C), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Jonathan Lindgren (KD), *bilaga 1*.

Skarpnäcks stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 4 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i huvudsak positiv till det föreslagna programmet. Att programmet har anpassats efter respektive nämnds/styrelses ansvarsområden och att varje nämnd/styrelse kan avgöra vilka indikatorer och aktiviteter de vill använda för att följa upp arbetet, ger möjlighet till lokal utformning. Att aktiviteter och indikatorer kopplade till programmet ska integreras i ILS förenklar och förtydligar uppföljningen. Det är också positivt att programmet

anger att jämställdhetsperspektiv och barnrättsperspektiv ska integrerats i arbetet. Att kommunstyrelsen tar ansvar för att genomföra utbildningsinsatser ger bättre och mer likvärdiga förutsättningar för att genomföra programmet. Den begreppslista som bifogas till programmet underlättar genom att skapa ett gemensamt språkbruk, internt och externt.

När det gäller de indikatorer som föreslås i programmet ser förvaltningen en utmaning i att kunna följa upp flera av dessa, då de syftar till att mäta en andel av gruppen ”personer med funktionsnedsättning” (exempelvis ”*Andel personer med funktionsnedsättning som upplever att de får den information de behöver om vilket stöd som finns att få*”). Personer med funktionsnedsättning är ingen enhetlig grupp som är enkel att definiera och än mindre att nå, exempelvis med en enkät. Långt ifrån alla personer med funktionsnedsättning har insatser från LSS eller andra former av stöd från staden, och många har osynliga funktionsnedsättningar. Stadsledningskontoret skriver i sitt tjänsteutlåtande att ”några indikatorer är svåra att mäta idag, men de föreslås utifrån avsikten att det på sikt ska vara möjligt”. Funktionshinderråden har en viktig roll i att ta fram och följa upp aktiviteter kopplade till programmet. Därför är det viktigt att alla nämnder och styrelser har funktionshinderråd som är aktiva i dessa frågor.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Skärholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Jan Jönsson m. fl. (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Elisabeth Johnsson (M), *bilaga 1*.

Skärholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 12 januari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är överlag positivt inställd till det reviderade programmet för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023.

I utvärderingen av Program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2011-2016 konstateras att programmet saknar ett vålds-, hälso- och genusperspektiv, att programmets mål inte alltid korrelerar med förvaltningarnas och bolagens verksamhetsområden samt att programmets indikatorer är svåra att följa upp. Samtliga av dessa delar har tydliggjorts och hanteras på ett kvalitativt sätt i förslaget till det reviderade programmet. I det

reviderade programmet ges även förslag till indikatorer som nämnder och fackförvaltningar kan använda till uppföljning av programmets mål i stadens interna ledningssystem (ILS). Förvaltningen välkomnar detta initiativ. För att tydligare kunna säkerställa uppföljningen av målen i programmet och följa utvecklingen inom området anser förvaltningen att man på ett enklare och tydligare sätt ska kunna följa upp programmet i stadens interna ledningssystem (ILS). Förslagsvis genom en egen rubrik under menyn uppföljning likt uppföljningen av stadens lokala utvecklings program (LUP). Detta gör återkopplingen till de lokala råden för funktionshinderfrågor lättare. Detta gör det även enklare att bedöma programmets avtryck och påverkan på målgruppen över tid.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Åsa Nilsson Söderberg (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Ole-Jörgen Persson m.fl (M), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Maurice Forslund (KD), *bilaga 1*.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 22 december 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är övergripande positivt inställd till det reviderade programmet för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023.

I utvärderingen av Program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2011-2016, bilaga 3, står det att läsa att programmet saknar ett vålds, hälso- och genusperspektiv, att målen inte alltid korrelerar med förvaltningarnas och bolagens verksamhetsområden samt att programmet indikatorer är svåra att följa upp. Förvaltningen anser att samtliga av dessa delar hanteras i förslaget till det nya programmet.

I det reviderade programmet ges förslag till indikatorer som förvaltningar kan använda till uppföljning av programmets mål. Enligt förvaltningen finns i och med detta en risk för lokala brukarundersökningar för att komplettera stadens övergripande brukarundersökningar. Om så sker

riskerar det att sänka svarsfrekvensen ytterligare för stadens övergripande brukarundersökningar riktade till personer vilka omfattas av Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Svarsfrekvensen är redan låg för målgruppen, sammantaget omkring 50 procent, enligt utvärderingen. Förvaltningen ser utifrån detta fördelar med att staden gör en bedömning avseende vilka av förslagen på indikatorer som sedan implementeras i nuvarande brukarundersökningar för målgruppen. Vidare anser förvaltningen att vissa av förslagen på indikatorer istället bör genomföras som aktiviteter, exempelvis ”andel bostäder med särskild service där möjlighet till internetuppkoppling finns i de boendes lägenheter”. Socialförvaltningen bör sedan implementera frågan i verksamhetsuppföljningarna för bostäder enligt LSS. För att säkerställa uppföljning av målen i programmet anser förvaltningen att det tydligare bör implementeras i stadens system för styrning och uppföljning (ILS) exempelvis genom egen rubrik under menyn uppföljning, liksom uppföljningen av stadens miljöprogram och lokala utvecklingsprogram (LUP).

Södermalms stadsdelsnämnd

Södermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen, och att därutöver anföra följande.

Sedan flera år genomför vi, inom ramen för sommarjobb till unga, en kartläggning av fysisk tillgänglighet i stadsdelen. Vi har tidigare bl.a. undersökt stadsdelens egna lokaler och i sommar kommer vi koncentrera oss på stadsdelens stora parker.

Projektet innebär att unga med funktionsnedsättning och andra unga tillsammans genomför kartläggningen. Ett både inkluderande och utvecklande arbete vars förhållningssätt med fördel kan arbetas in i programmet.

I stadsdelen har vi haft en hel del kontakt med synskadade som lyfter vikten av en fungerande och tillräcklig ledsagning som en grundläggande förutsättning för att kunna leva sitt liv med självbestämmande såsom andra.

De beskriver också hur begränsade de blir och känner sig när antalet biståndsbedömda timmar är färre än de själva anser att de behöver, vilket inte sällan är fallet.

Behovet berör flertalet av de områden som återfinns i planen. Vi ser också att ledsagning specifikt och återkommande ges som exempel på åtgärd i dokumentet.

I det kommande arbetet med nya riktlinjer för ledsagning är det angeläget att ge ytterligare stöd för hur stadsdelar kan göra sina överväganden och bedömningar i ljuset av planens målsättningar. I detta behöver staden centralt ge stöd eftersom det finns inbyggda motsättningar och som kan tolkas olika i stadsdelarna. Vi anser också att regelverk för övergången i insatser för personer som fyller 65 behöver ses över, så att det blir så smidigt som möjligt för enskilda i behov av ledsagning eller andra insatser på grund av funktionsnedsättning. Staden behöver också tydliggöra skillnaden mellan ledsagning och följeslagning.

Reservation anfördes av Anne-Lie Elfvén (L), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Christoffer Järkeborn m.fl. (M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Fredrik Lindstål (C), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Leif Kroon (KD), *bilaga 1*.

Södermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 19 december 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ser positivt på att det tas fram ett program i staden som syftar till att nå stadens mål om ett Stockholm som är tillgängligt för alla, där personer med funktionsnedsättning är fullt delaktiga på jämlika villkor som alla andra, utan diskriminering. Förslaget är ett väl genomarbetat programförslag. Förvaltningen ser positivt på att fokusområdena integreras i verksamhetsplanen och på så sätt blir planering, genomförande och uppföljning en del i den ordinarie verksamheten.

Principen om den universella utformningen stärks väl i programmet.

Principen innebär att planera och utforma den omgivande miljön så att den är tillgänglig och användbar för alla. Förskoleområdet saknas däremot helt i fokusområdet om rätten till utbildning. Förvaltningen ser att det är angeläget att även det lyfts in i programmet. Även förskolebarn kan vara i behov av nödvändigt stöd för sin utveckling och sitt lärande så långt som möjligt.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Älvsjö stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Anna Engelbert (L), *bilaga 1*.

Älvsjö stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 15 januari har i huvudsak följande lydelse.

Funktionshinderperspektivets fyra delar tydliggör funktionshinderspolitikens inriktning och ger stöd i det konkreta arbetet med programmets fokusområden. Det reviderade programmet har nu åtta definierade fokusområden och ger en tydlig inriktning i planeringsarbetet för att uppnå stadens mål. Älvsjö stadsdelsförvaltning är positiv till att de tidigare fastställda indikatorerna tas bort och ersätts av förslag på indikatorer. Förslagen på indikatorer är tänkta att användas som inspiration och anpassas till det som är ändamålsenligt för den egna nämnden vilket förvaltningen bedömer ger bättre förutsättningar för att skapa indikatorer som är relevanta för verksamheten.

Den ordinarie uppföljningen av mål, aktiviteter och indikatorer i tertialrapporter och verksamhetsberättelse följer upp insatserna för att säkerställa jämlika villkor för personer med funktionsnedsättning. Det är positivt att indikatorer och aktiviteter kommer att registreras i ILS och att bättre förutsättningar för uppföljning därmed skapas

Östermalms stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 1 februari 2018 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Särskilt uttalande gjordes av Tobias Sjö (M) och Greta Brandimarti (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Carolina Blomberg (C) och Steven Crosson (KD) som instämde i det särskilda utlåtande anförd av Tobias Sjö (M) och Greta Brandimarti (L).

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 11 december 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är mycket positiv till att ett nytt program har tagits fram och att det följer rekommendationerna från utvärderingen. Programmet beskriver en struktur och metodik som ska ligga till grund för det fortsatta arbetet och som utgår från internationella och regionala styrdokument samt från den nationella funktionshinderspolitiken. Förvaltningen tycker att programmets upplägg är pedagogiskt och användbart eftersom det möjliggör för nämnder och bolag att arbeta långsiktigt och strategiskt med frågorna och inte endast mot årsmål. Programmet föreslår att indikatorer och aktiviteter registreras i ILS genom att välja programmet när man skriver verksamhetsplan eller verksamhetsberättelse. Förvaltningen håller med om att aktiviteter och indikatorer som utgår från programmet eller målgruppen ska registreras i ILS men inte under ett särskilt program eftersom staden dels bör minska resurskrävande administration, dels att intentionen med programmet är att implementera tillgänglighet och delaktighet i reguljärt arbete.

Programmet lyfter fram viktiga åtgärder såsom kunskap om tillgänglighet och funktionshinderperspektiv, krav i offentlig upphandling, krav i bidragsgivning, samverkan samt tillgänglighetsmärkning. Förvaltningen instämmer och föreslår också att gruppens särskilda behov beaktas i risk- och konsekvensanalyser vid olika utredningar och beslut som till exempel vid projektering av cykelbanor, upphandling av parkeringsautomater, utvecklande av appar eller planering av evenemang.

Arbetet med programmet förväntas ske inom ramen för ordinarie planering och uppföljning. Förvaltningen efterfrågar därför en fördjupad resurs- och ansvarsbeskrivning för förvaltningar och nämnder som berörs av de olika målen. Det bör också framgå var ansvaret ligger för att utveckla eller sprida metodik, stödmaterial och kunskap som stöd i programarbetet för att säkerställa god kvalitet och likställighet i staden.

Det står att programmet ska utgöra en grund för samverkan inom staden men det saknas beskrivning av aktiviteter som tydligt pekar på samverkan mellan förvaltningar och bolag och som underlättar i övergångar mellan olika åtgärder eller insatser för den enskilde. Till exempel så hanteras skola och sysselsättning i två olika fokusområden utan beröring eller beskrivning av samverkan. Staden ska kunna säkerställa övergång från skola till arbete och därmed förbättra möjligheterna till ett riktigt arbete och egen försörjning. Förvaltningen saknar också att programmet inte berör samverkansformer med andra huvudmän och myndigheter.

Programmets beskrivning av nämnders och styrelser ansvar för beskrivna fokusområden ger en god översyn. Läsning och förståelse av programmets innehåll skulle underlättas ytterligare genom en modell eller översikt som tydliggör processen utifrån funktionshinderperspektivet, fokusområden samt genomförande och uppföljning. Förvaltningen ser gärna att programmet i bilagan

”Nämnders och styrelser ansvar för programmets fokusområden”, också kunde precisera vad som antas ingå i reguljärt arbete/verksamhetsområde.

Förvaltningen tycker att det är bra när programmet har en beskrivande text under mål och delmål men anser att exempel på aktiviteter och indikatorer placeras i en bilaga då dessa dels kan bli daterade, dels ska baseras på respektive verksamhets egna målsättningar, uppdrag och lagrum. Det finns svårigheter med indikatorer som mäter aktiviteter på gruppnivå i verksamheter där arbetssätt ska präglas av lagrummens intentioner med den enskildes individuella behov, självbestämmande och delaktighet i fokus. Till exempel så kan inte samtliga boende i en gruppboende förväntas genomföra samma antal fysiska aktiviteter eftersom boende kan ha fysiskt ansträngande praktik eller sysselsättning inom daglig verksamhet och istället kan vara i behov av vila.

Stockholms Stadshus AB

Stockholms stadshus AB:s yttrande daterat den 19 februari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Underremiss

AB Svenska Bostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Svenska Bostäder föreslår ändringar i texten för underrubrikerna 3.4 och 3.7.

3.4

I texten står det att ”Personer med funktionsnedsättning ska kunna få en bostad på bostadsmarknaden på jämlika villkor som andra”. Att anpassa hela bostadsbeståndet är idag ekonomiskt orimligt och när det gäller äldre fastigheter kan det till och med vara omöjligt att göra alla lägenheter tillgängliga – ett tydligt exempel är dotterbolaget Stadsholmens kulturellt unika bestånd. Svenska Bostäder föreslår att texten ändras till ”I det befintliga beståndet ska tillgängligheten förbättras i samband med renovering eller ombyggnation, där så är fysiskt och ekonomiskt skäligt. Om åtgärd i befintlig fastighet inte är möjlig, ska hyresgäst erbjudas tillgänglig lägenhet”.

3.7

Punkt 3.7 berör skydd och säkerhet i stadens fastigheter. Här står det i händelse av kris ska staden säkerställa ”att alla människor oavsett ålder och funktionsförmåga kan sättas i säkerhet...”. På samma sätt som i punkt 3.4 ser Svenska Bostäder svårigheter att bygga om och anpassa hela beståndet så att alla oavsett funktionsförmåga garanteras ett tryggt och säkert boende. Svenska Bostäder föreslår att texten ändras till att staden ska ”garantera säkerhet och trygghet för alla oavsett ålder och funktionsförmåga genom ombyggnation och tillgänglighetsanpassning där så är fysiskt och ekonomiskt skäligt”. Även när det gäller säkerheten ska hyresgäst med funktionsnedsättning erbjudas annan lägenhet där säkerhet och trygghet kan garanteras

AB Familjebostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Familjebostäder berör två områden, där föreslagna formuleringar skulle få för bolaget mindre lämpliga följder:

Fokusområde 1 - Rätten till arbete och försörjning

Programförslaget innehåller en formulering innebärande att samma ansvarstagande som bolaget tar ska efterfrågas hos andra arbetsgivare, i upphandlingar. Bolaget skulle uppskatta ett klarläggande i fråga om nivån härvidlag för upphandlade byggnadsentreprenader. Eventuella krav på bolagets entreprenörer utöver redan existerande krav i gällande lagstiftning riskerar att påverka bolagets konkurrenskraft och affärsmässighet negativt samt vara oskäliga ur upphandlingsrättslig synvinkel.

Fokusområde 3 – Rätten att kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms inne- och utemiljö samt att ha en fungerande bostad och garanteras säkerhet i kris

I avsnitt 3.2 t o m 3.4 beskrivs de arbetssätt som ska råda avseende bostadsproduktion och i övrigt i bolagets verksamhet. Bolaget har att säkerställa tillgänglighet genom att följa uppställda föreskrifter i bl a Plan- och bygglagen (PBL). Personer med särskilda behov kan erbjudas bostad med särskild service alternativt bostadsanpassning genom Stockholms Stad.

I avsnitt 3.7 anges därefter att planering av utrymning ska ske så att ”alla oavsett ålder och funktionsförmåga kan sättas i säkerhet och hållas informerade”.

Bolagets fastigheter är uppförda vid helt olika tidpunkter och är också mycket olika utformade t ex vad gäller allmänna utrymmen. Även om bolaget bedriver ett mycket väl utvecklat brandskyddsarbete torde det vara orimligt att *garantera* alla människors säkerhet vid brand i en fastighet. Ett brandskyddsarbete som skulle inkludera ombyggnader och extraåtgärder utöver gällande lagkrav torde vidare öka kostnaderna för produktion och förvaltning på ett markant sätt, som inte motsvaras av en förväntad höjd hyresnivå.

Bolaget föreslår med hänvisning till ovanstående att stycket justeras och att programmet istället klarlägger bostadsbolagens skyldighet att följa gällande lagstiftning rörande säkerhet i byggnader.

AB Stockholms hems remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Fokusområde 1: Rätten till arbete och försörjning

Stadens verksamheter ska arbeta aktivt med att öka tillgängligheten så att personer med funktionsvariation kan få och behålla ett arbete och ska vara ett föredöme på arbetsmarknaden med att erbjuda jobb på jämlika villkor, till alla. Emellertid kan krav på tillgänglighet i upphandling i förhållande till omfattning och ev. otydlighet leda till att anbudsgivare höjer priser eller avstår från att lämna anbud. Denna risk ser bolaget i takt med införandet av alltmer komplexa krav

som ställs på entreprenörer som ska lämna anbud även om entreprenörerna de facto redan uppfyller kraven. Vidare kan denna typ av krav vara oskäligen ur upphandlingsrättslig synvinkel och därmed leda till överklaganden. Ett sådant krav ska iså fall ställas efter noggrann övervägning i det enskilda fallet.

Fokusområde 3:

Under rubrik 3.7 fastställer programmet att stadens nämnder och bolagsstyrelser i planeringen av utrymning, säkerhet och krisberedskap ska se till att alla människor oavsett ålder och funktionsförmåga kan sättas i säkerhet och hållas informerade.

Rubrikens innehåll uppfattas dock något otydligt, då det inte specificerar ansvar eller hur säkerheten kan garanteras. Äldre fastigheter är inte alltid möjliga att anpassa för tillgängliga utrymningsvägar och vissa ombyggnationer kan leda till mycket stora investeringskostnader som följd. Bolaget föreslår att stycket revideras i linje med att säkerhet ska kunna garanteras för personer, oavsett funktionsvariation, med hjälp av ombyggnation, där så är skäligen. Vidare kan det specificeras att om åtgärd i befintlig byggnation efter bedömning inte är möjlig, kan en hyresgäst erbjudas annan bostad där säkra utrymningsvägar är tillgängliga för olika funktionsvariationer, exempelvis på bottenplan.

Med hänvisning till del 3.4 i programmet, om att personer med funktionsnedsättning ska kunna få en bostad på jämlika villkor, kan säkerhet vara svårt att garantera. Detta eftersom säkerhet inte kan garanteras om exempelvis en rullstolsburen person, på jämlika villkor, får en bostad högt upp i ett äldre hus. Därtill bör belysas att med utgångspunkt ur programmet, riskerar produktions- och förvaltningskostnader öka till följd av ombyggnader och extraåtgärder utöver gällande lagkrav.

Micasa Fastigheter i Stockholm AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Micasa Fastigheter ställer sig positivt till programmet som ger stadens nämnder och styrelser ett förbättrat stöd i arbetet med att förverkliga stadens vision och mål för det funktionshinderspolitiska arbetet. De fokusområden som lyfts i programmet svarar väl mot möjligheten att nå de övergripande målen i kommunfullmäktiges budget. Programmet är ett bra verktyg för arbetet att uppnå ett Stockholm för alla.

Bostadsförmedlingen i Stockholm AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Bostadsförmedlingen stödjer förslaget till program som bedöms ge tydliga och relevanta utgångspunkter för styrelsernas och nämndernas insatser på området. Det är angeläget att staden vidareutvecklar stadsbyggnad och bostadsförsörjning som tillgodoser målgruppens behov samt avhjälpel enkla hinder för tillgänglighet

i miljön. Bostadsförmedlingen framhåller också att det är positivt att programmet har tillförts avsnitt om hälsa och risk för våldsutsatthet samt att det finns skäl att särskilt uppmärksamma kvinnors situation vid genomförandet.

Skolfastigheter i Stockholm AB:s (SISAB) remissvar har i huvudsak följande lydelse:

SISAB vill framföra att även nya skolgårdar kan vara svåra att tillgängliggöra då marken ofta är sluttande eller på annat sätt svår att röra sig på med fysisk funktionsnedsättning. Av samma skäl uppstår även problem med att säkerställa parkeringsplatser intill huvudentréer och gymnastiksal. En förbättring skulle vara om SISAB fick markanvisningar med mer plan yta. Skolgårdars grundförutsättningar bör beaktas redan i planeringsskedet inom staden då skolgården ofta tar stor plats i anspråk och är en tillgång till stadens invånare. Utvärderingen förespråkar slutligen en mer enhetlig redovisning av programmets resultat för att dels underlätta jämförelser mellan nämnder och bolagsstyrelser, dels underlätta för lokala funktionshindersråd och allmänhet att följa hur arbetet enligt programmets fortskrider.

För att programmet ska få slagkraft är det viktigt precis som beskrivs under avsnittet för Genomförande och uppföljning, att bolagen och nämnderna ska kunna påverka sin egen målformulering. Detta motsägs i viss mån av det ovan nämnda om en gemensam resultatredovisning, då resultat ska kunna jämföras i staden. För att göra programmet möjligt att genomföra vill SISAB poängtera att möjligheten att påverka mål- och aktivitetsformulering måste komma före möjligheten att jämföras inom staden. Att införa indikatorer och aktiviteter i ILS är ett steg i rätt riktning för att rent praktiskt underlätta måluppföljningen.

Stockholm Vatten och Avfall AB:s (SVOA) remissvar har i huvudsak följande lydelse:

SVOA ser positivt på att nämnders och styrelsers ansvar för programmets olika fokusområden nu har begränsats till och ska utformas med hänsyn till varje nämnd och bolagsstyrelsens uppdrag. Fokuseringen på berörd nämnd eller styrelsens primära verksamhetsområde och att de ska tas fram i dialog med handikappråden kommer att underlätta och effektivisera arbetet med att ta fram detta styrdokument/program samt verka för en ökad enhetlighet. Även positivt att programmet och de tre årliga aktiviteterna kopplas till stadens ledningssystem ILS.

Stockholms Hamn AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Vissa av fokusområdena har ett tydligt medborgarperspektiv vilket framgår i beskrivningarna i programmet, detta gäller exempelvis fokusområde 6. Rätten till bästa möjliga hälsa och fokusområde 8. Rätten att delta i demokrati. Med tanke på medborgarperspektivet är dessa fokusområden svåra för Stockholms Hamnar att arbeta med kopplat till bolagets verksamhet. Det framgår också på sidan 11 att

fokusområdena kan ha olika relevans för olika nämnder och bolagsstyrelser och att arbetet måste utformas med hänsyn till varje nämnds och bolagsstyrelses uppdrag. Mot bakgrund av detta bör kraven i fokusområdena och ansvarsfördelningen ses över för att nämnderna och bolagen ska få ansvar för de fokusområden där det tydligt finns en möjlighet att påverka.

I punkt 3.6 Alla ska kunna genomföra resor utan hinder är det viktigt att betona att stadens olika bytespunkter ska vara tillgängliga med den kollektiva trafiken, vilket innebär att samverka med framför allt Stockholms Läns Landsting är viktigt. Ett exempel är terminalen i Värtahamnen som är mycket svår att ta sig till för funktionshindrade då det inte finns någon anslutande kollektivtrafik.

AB Stokabs remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Tillgänglighet för medarbetare, besökare och kunder ryms inom ramen för det systematiska arbetsmiljöarbetet och en hälsofrämjande miljö, vilket Stokab kontinuerligt arbetar med. Inom ramen för detta ingår att planera och utforma den omgivande miljön så att den är tillgänglig och användbar för alla.

Stockholms Stadsteater AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stadsteatern finner att programmet är väl genomarbetat, ger en tydlig struktur samt en god utgångspunkt för stadens tillgänglighetsarbete.

Stockholm Globe Arena Fastigheter AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

SGA Fastigheter ställer sig bakom kommunstyrelsens förslag till beslut.

S:t Erik Markutveckling AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

S:t Erik Markutveckling anser att förslaget till Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023 ger ett bra stöd för bolaget att fortsätta arbeta med fokusområdena i enlighet med ovan. Om möjligt hade det varit önskvärt med ytterligare förslag på indikatorer under fokusområde 3 som är det fokusområde som är mest aktuellt att beakta med hänsyn till bolagets verksamhet.

Stockholm Business Region AB:s (SBR) remissvar har i huvudsak följande lydelse:

SBR ser positivt på stadsledningskontorets förslag till ”Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023” och har inget övrigt att anföra.

Koncernledningens synpunkter

Koncernledningen anser att programmet i sin helhet är bra utformat samtidigt som det finns delar som bör beaktas utifrån bolagens och koncernledningens

synpunkter. Koncernledningen vill t.ex. lyfta fram betydelsen av att respektive bolagsstyrelse och bolag formulerar sina egna mål och aktiviteter tillhörande programmet. Detta för att på bästa sätt möjliggöra ändamålsenlig styrning som integrerar med den befintliga och primära verksamheten. Koncernledningen instämmer i bostadsföretagens synpunkter gällande fokusområdena som handlar om rätten till arbete och försörjning (fokusområde 1) samt rätten att kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms inne- och utemiljö samt att ha en fungerande bostad och garanteras säkerhet i krig (fokusområde 3).

I fokusområde 1 innehåller programförslaget en formulering innebärande att samma ansvarstagande som bolaget tar ska efterfrågas hos andra arbetsgivare, i upphandlingar. Detta är något koncernen anser skulle behöva förtydligas i fråga om nivån för exempelvis upphandlade entreprenader. Eventuella krav på bolagens entreprenörer utöver redan existerande krav i gällande lagstiftning är fördyrande riskerar att påverka bolagens konkurrenskraft och affärsmässighet negativt samt vara oskäligen ur upphandlingsrättslig synvinkel. Ett sådant krav måste också hanteras med målsättningen för t.ex. bostadsbolagen att hålla hyrorna på rimliga nivåer.

I fokusområde 3 behöver programmet förtydligas om punkterna 3.2 till 3.7 innebär extra åtaganden utöver det som redan fastslås i gällande lagstiftning. Åtaganden utöver gällande lagstiftning riskerar att skapa ett stort behov av ombyggnationer alternativt leda till utpekade ansvar från staden som inte överensstämmer med lagstiftning. Exempelvis under rubrik 3.7 fastställer programmet att stadens nämnder och bolagsstyrelser i planeringen av utrymning, säkerhet och krisberedskap ska se till att alla människor oavsett ålder och funktionsförmåga kan sättas i säkerhet och hållas informerade.

Rubrikens innehåll uppfattas dock något otydligt, då det inte specificerar ansvar eller hur säkerheten kan garanteras. Äldre fastigheter är inte alltid möjliga att anpassa för tillgängliga utrymningsvägar och vissa ombyggnationer kan leda till mycket stora investeringskostnader som följd. Programmet bör revideras i linje med att säkerhet ska kunna garanteras för personer, oavsett funktionsvariation, med hjälp av ombyggnation, där så är skäligen. Vidare kan det specificeras att om åtgärd i befintlig byggnation efter bedömning inte är möjlig, kan en hyresgäst erbjudas annan bostad där säkra utrymningsvägar är tillgängliga för olika funktionsvariationer.

Koncernledningen anser att programmet bör ange tydligare avgränsningar. Tabellen ”Nämnders och styrelser ansvar för programmets olika fokusområden” (sid 33) är för generell, vilket leder till otydligare styrning. Bolagen bör hellre ha ett uttalat ansvar i de fokusområden där bolagens verksamhet direkt går att koppla till en utveckling eller naturlig påverkan på berört fokusområde.

Kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågor

Kommunstyrelsens råd för funktionshinderfrågors yttrande daterat den 26 februari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Programmet är en reviderad version av ”Stockholm – en stad för alla, Program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2011-2015” och är tänkt att ersätta detta. Det nya programmet koncentreras mycket kring dess åtta fokusområden som alla var för sig ska bidra till att uppfylla Stockholm stads mål om ett Stockholm för alla. Programmet är även nära knutet till diskrimineringslagen och dess förebyggande åtgärder för att motverka diskriminering samt ge lika möjligheter för alla. Beskrivningarna kring vad som är strukturell diskriminering och direkt diskriminering, indirekt och direkt, behöver dock bli tydligare.

Programmet har tagits fram i en bred process och initialt var många parter inblandade. Men rådet vill framhålla sin besvikelse över att funktionshinderrörelsen inte fått delta i det slutliga utformandet av förslaget.

I sin beskrivning av styrande konventioner nämner programmet enbart Konventionen om rättigheter för personer *med funktionsnedsättning*. Men det är givetvis också så att personer med funktionsnedsättning utan åtskillnad ska vara garanterad sina rättigheter enligt övriga konventioner som Sverige signerat och ratificerat. På respektive områden bör man därför också nämna relevanta dokument såsom konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter under rätten till arbete etc. Likaså bör under rubriken *Lagstiftning, föreskrifter och allmänna råd* Regeringsformen nämnas, men även Förvaltningslagen (som har krav vad gäller service och handläggning etc) samt Kommunallagen.

Välkommet är att texten tar god hänsyn till relevanta och dagsaktuella funktionshinderfrågor och hela programmet andas därtill en tydlig framåtvision. Överlag är programmet välskrivet och har goda förutsättningar att bli ett värdefullt styrdokument. Men rådet kan samtidigt, utifrån Rambölls utvärdering av det tidigare programmet, konstatera att alltför lite har genomförts av den gamla visionen. Det är beklagligt och efterlevnaden av det nya programmet måste därför bli betydligt bättre. Ett problem är dock att det fortsatt är otydligt hur programmet ska kunna utgöra ett stöd för att driva arbetet med tillgänglighetsfrågorna framåt? Hur ska förändringarna kunna omsättas i praktiken? Hur ska till exempel alla chefer och medarbetare få kunskap om och förstå målen/inriktningarna, för att sedan använda sig av dem i sitt dagliga arbete? Det behöver också bli tydligare hur förvaltningarna och staden ska följa upp programmet för att säkerställa angivna mål.

I det nya programmet finns inte längre något krav på att nämnder eller styrelser ska genomföra aktiviteter. Det är synd, men då Rambölls utvärdering visade att dessa aktiviteter inte var ett effektivt tillvägagångssätt för att genomföra djupgående förändringar, kan det ändå anses som en rimlig slutsats. Det centrala problemet i det tidigare programmet - att det saknades tydliga påföljder, och därmed incitament för nämnder och styrelser att prioritera arbetet med det - kvarstår emellertid. Det är därför angeläget att klara mätbara mål istället anges i

nämndernas/bolagsstyrelsernas verksamhetsplaner och att incitament skapas för att skapa motivation i arbetet att uppnå dessa mål. För att kunna mäta en utveckling är det angeläget att kunna ange en nu-status. I de fall sådana mätbara jämförelsetal saknas bör därför, så långt det är möjligt, framtagandet av sådana prioriteras.

Rådet anser de åtta fokusområdena överlag vara väl avvägda och tydliga. Områdena är även i sina beskrivningar mer heltäckande och fördjupade än de var i det tidigare programmet. Men rådet vill påpeka att till exempel målet om att få det stöd som behövs för att nå målen i skolan inte är att betrakta som tillräckligt. Målet borde vara att Stockholms stad ska säkerställa en likvärdig skolgång oavsett funktionsnedsättning och att fokus ska vara elevens rätt att utvecklas så långt hen kan. Även fokusområdet kring hälsa hade kunnat stärkas. Alla stadens medborgare ska ha rätt till goda levnadsomständigheter och bästa möjliga hälsa.

Under rätten till individuella stöd på sidan tio nämns inte *personlig assistans* som ett stöd, vilket är oroande med tanke på den nationella utvecklingen. Detta behöver skrivas in som exempel i uppräkningsen när en sådan nu ändå görs.

Inriktningen att arbetet med fokusområdena ska ta sin utgångspunkt utifrån de olika förvaltningarnas och bolagens egna specifika uppgifter är i mångt och mycket rätt tänkt. En fördel härmed blir att indikatorerna då kan utformas tydligare och uppföljningen därmed stärkas. Ansvaret för att förverkliga visionen ligger således ytterst hos nämnderna och bolagsstyrelserna. Men att helt förlita sig på att enskilda nämnder och styrelser ska ta ansvar för en av de viktigaste frågorna kring mänskliga rättigheter är ett stort risktagande och staden bör även ta ett större samlat grepp centralt i frågorna. Enskilda nämnder kan göra mycket men saknar resurser för att kunna ta ett helhetsgrepp. Det är därför angeläget att framhålla vikten av ett ökat samarbete istället för stuprörstänkande.

Därtill är många av de nu föreslagna indikatorerna - som mäter om tillgängligheten blir bättre, och diskrimineringen därmed minskar - vagare än de var i det tidigare programmet. Det finns flera exempel på detta vilket är problematiskt, även om en tanke är att nämnder och bolagsstyrelser i större utsträckning själva ska kunna utforma dem. Relevanta indikatorer från programmets målsättningar behöver anges i Stockholms stads budget.

Hälsan hos personer med funktionsnedsättning är genomsnittligt sett sämre än hos andra. I folkhälsotermerna innebär det exempelvis att det råder skillnader i livslängd mellan vissa grupper med funktionsnedsättning och andra människor i samhället. Personer med funktionsnedsättning har också sämre livskvalitet än genomsnittet, t ex i form av sämre bostadsförhållanden, sämre ekonomi, lägre utbildning mm. Stockholms stad har ett stort ansvar att komma tillrätta med detta problem och staden bör utgöra en central instans för att leda och samverka ett sådant arbete. Med ett tydligare hälsoperspektiv i programmet skulle de åtta insatsområdena delvis kunna formuleras som tydliga medel i en mål-medelkedja. Genom en sådan blir det än mer tydligt att personer med funktionsnedsättning har rätt till en tillvaro som är jämlik andra människors.

Det första fokusområdet: *Rätten till arbete och försörjning* är av särskilt stor betydelse och behöver prioriteras samt betonas. Till detta kopplas naturligt det andra fokusområdet *Rätten till utbildning* - att skolan måste ta sitt ansvar för att se till att barnen oavsett funktionsförmåga ska kunna fullfölja sin skolgång. Staden måste också själva bli bättre på att anställa personer med funktionsnedsättning. Övergången mellan skolan och arbetsmarknaden, och samverkan mellan socialtjänsten och arbetsmarknaden behöver stärkas än mer. Ytterligare en indikator skulle därför kunna vara *andel arbetssökande som inte får arbete inom staden på grund av svårigheter att anpassa tillgängligheten*.

Både inom arbetsmarknads- och i skol området missar programmet arbetsmiljölagens krav på arbetsplatsens utformning, arbetsmiljön och särskilda aspekter vid så kallade känsliga arbetstagare. Det får inte bli så att programmets intentioner är svagare än gällande lagstiftning. Ambitionen i till exempel *skollagen* tycks högre än texten i delaktighetsprogrammet. De nya skolor som staden bygger ska från början vara tillgängliga och lämpliga för undervisning även för barn med funktionsnedsättning, inte bara tillgängliga. Skollagen, PBL och arbetsmiljölagen ställer särskilda krav på lokaler som är avsedda för undervisning. Bland annat bör nämnas att studiemiljön måste vara anpassad och tekniska hjälpmedel finnas och fungera. Pedagogiska resurser, anpassade klasser och anpassad undervisning för t ex teckenspråksberoende ska finnas för elever som har särskilda behov.

Arbetsplatser ska inte bara vara tillgänglig i sig utan de ska också vara inkluderande, dvs ha välfungerande rutiner för ett aktivt åtgärdsarbete, att man följer arbetsmiljölagstiftningen och gör anpassningar där det behövs. En arbetsmarknad för alla måste också innehålla möjligheter för alla att ta sig till arbetsplatsen.

Rätten till bästa möjliga hälsa utgör ett eget fokusområde, men skulle ändå kunna lyftas fram bättre. Även indikatorerna kan stärkas här. Under rubriken stöd till hälsa och sjukvård på jämlika villkor kan till exempel indikatorn *andel personal som fått ökad kunskap om och praktiskt utövat stöd till personer med funktionsnedsättning när det gäller hälsa* läggas till.

Vad gäller vikten av ökad kunskap framhålls att kunskapen om tillgänglighet och funktionshinderperspektiv samt olika arbetssätt och verktyg behöver bli bättre. Men det måste också finnas god kunskap om lagstiftning och rättigheter samt hur olika former av diskriminering, bland annat fördomar och negativa attityder, kan förhindras. Likaså vilka krav som kan ställas i upphandlingar och hur dessa krav bäst formuleras.

Det nämns kortfattat i programmet att funktionshindrade kan vara diskriminerade i olika grad beroende på andra faktorer såsom kön, etnicitet, religion, ålder med mera. I rubriken *Skillnader i levnadsvillkor* bör nämnas att även om staden kraftfullt arbetar för att öka delaktigheten, så upplever fortfarande förvånansvärt många medborgare diskriminering på grund av sin funktionsnedsättning. Det finns också en skillnad mellan direkt diskriminering och

indirekt som man behöver vara medveten om och arbeta aktivt med. Detta kan med fördel också beröras i avsnittet *Förebygg och motverka diskriminering*.

Programmet saknar helt en del modernare begrepp såsom *funkofobi* och *frångänglighet*:

Personer med funktionshinder utsätts för nedsättande bemötanden. Som exempel på nedsättande bemötanden kan nämnas uttalanden som handlar om att funktionshindrade ska ”vårdas” eller ”få hjälp i hemmet”. Beskrivningar som utgår ifrån den funkofobiska konstruktionen om att funktionshindrade är vårdobjekt som inte deltar i samhällslivet.

Även begreppet frångänglighet hade kunnat beröras i programmet. Med detta avses att samtliga ska kunna evakueras, exempelvis i en nödsituation. Rådet vill därför betona vikten av att Stockholm stads publika lokaler också ska vara frångängliga. Alternativt att man ska kunna ta sig till säkerhetszoner i avvaktan på hjälp.

Dessa bägge begrepp bör således anges under rubriken *Begrepp och definitioner* i slutet. Barnperspektivet behöver stärkas ytterligare i programmet. Det är av stor vikt att barn med funktionsnedsättning ska komma till tals om beslut som rör dem. Rådet vill slutligen betona att begreppet tillgänglighet har många dimensioner. Principen om tillgänglighet och delaktighet måste tillämpas brett, så att alla funktionsnedsättningar beaktas, synliga såväl som osynliga, somatiska såväl som psykiska/kognitiva. Med ovanstående synpunkter beaktade har det nya programmet för tillgänglighet och delaktighet goda förutsättningar att bli ett kraftfullt och effektivt styrdokument som verkligen konkretiserar visionen om ett Stockholm för alla, samt sätter Stockholm i framkant i tillgänglighetsarbetet.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter beslutade vid sitt sammanträde den 17 december 2017 att ställa sig bakom kansliets för mänskliga rättigheters promemoria som svar på remissen.

Särskilt uttalande gjordes av Maud Eduards (OPOL), *bilaga 1*

Kansliet för mänskliga rättigheters promemoria daterad den 6 november 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Att kunna delta i samhället på jämlika villkor som andra, oavsett funktionsförmåga, är en grundläggande mänsklig rättighet. För att säkerställa att FN-konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning efterlevs krävs tydliga styrdokument och ett samordnat arbete inom staden. Vid antagande kommer

programmet bidra i stadens arbete om att skapa jämlika levnadsvillkor för alla stockholmare.

I dagsläget skiljer sig levnadsvillkoren åt mellan personer med funktionsnedsättning och övriga befolkningen. Detta är någonting som staden måste motverka för att skapa mer jämlika möjligheter för personer med funktionsnedsättning att kunna delta i samhällslivet som alla andra. Staden arbetar med att skapa förutsättningar för att personer med funktionsnedsättning ska kunna vara fullt delaktiga i samhällslivet, men det nya programmet bedöms bidra till att vidare utjämna dessa skillnader.

Programmet tydliggör behovet av att all stadens verksamhet ska inneha ett funktionshindersperspektiv, vars fyra beståndsdelar ger arbetet en struktur och underlättar förståelsen för vad som behöver göras samt vilka metoder som är lämpliga att använda. Genom att identifiera, förebygga och undanröja funktionshinder i omgivningen blir den tillgänglig och användbar för alla. Stadens tillgänglighetsarbete behöver omfatta den fysiska miljön inomhus och utomhus, byggd miljö och allmänna platser, verksamheter, produkter, service, tjänster, information och kommunikation samt bemötande där stor vikt bör läggas vid att säkerställa tillgängligheten i de digitala tjänster som staden utvecklar. Detta är viktigt för staden som plats för stockholmare såväl som besökare, men även staden som en av Sveriges största arbetsgivare.

På nationell nivå ska funktionshinderspolitiken bidra till jämställdhet och till att barnrättsperspektivet beaktas, vilket nu även återspeglas i programmet.

Jämställdhetsperspektivet ska understödja arbetet med att utjämna de skillnader i levnadsvillkor som finns mellan flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionsnedsättning. Även anhörigas situation behöver uppmärksammas i detta hänseende. Barn med funktionsnedsättning har samma rättigheter som alla andra barn enligt FN:s barnkonvention men är som grupp mer utsatta för diskriminering och olika former av våld och övergrepp. Programmet ska understödja att stadens nämnder och bolagsstyrelser beaktar barnrättsperspektivet och vidtar alla åtgärder som behövs för att säkerställa att barn med funktionsnedsättning ges förutsättningar till jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhället och får sina rättigheter tillgodosedda.

Kommunstyrelsens pensionärsråd

Kommunstyrelsens pensionärsråd beslutade vid sitt sammanträde den 30 januari 2018 att besvara remissen enligt följande.

KPR ställer sig bakom äldreförvaltningens synpunkter och förslag men vill ytterligare poängtera äldreperspektivet. Vi anser också att det är självklart att även personer över 65 år inkluderas om de har en funktionsnedsättning. De allra äldsta, som kan ha olika former av funktionsnedsättningar samtidigt, berörs i högsta grad.

För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning Stockholm (FUB)

FUB Stockholms yttrande har i huvudsak följande lydelse.

Allmänt

Det nya programmet, som ska ersätta Stockholms stads förra program för delaktighet, ”Stockholm – en stad för alla, Program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2011-2016”, fokuserar kring 8 fokusområden. Det är ett gediget och dagsaktuellt program med bra visioner och har förutsättningar att bli ett konstruktivt redskap om det används rätt ute i stadsdelarna och bolagen. De 8 områden som lyfts är verkligen områden som i dag inte alls lever upp till ett samhälle med delaktighet och som är rättvist på lika villkor så som staden säger sig vilja ha.

Därför oroande att inte mer görs för att rätta till det utan endast visioner om att närma sig detta. Det är faktiskt områden som bästa möjliga hälsa, rätt till arbete för den som kan och vill, rätten till en meningsfull fritid och individuellt stöd för att uppnå detta. Och inte minst att staden ger personer möjlighet att ta del av information som idag ofta är digital. Staden skriver: Individuellt stöd och lösningar ska användas till de som behöver det för att kunna delta i samhället på jämlika villkor med andra. **Men hur det ska åstadkommas saknas.**

I programmet

I inledningen står att funktionshinder i omgivningen ska identifieras. **Vem ska göra det? Vem ansvarar för att det förebyggs och undanröjs?** LOU, LSS och SoL ska bidra till delaktighet och självständighet på jämlika villkor. **Hur?** MFD rapporten som refereras till rapporterar upplevd ohälsa - men den funktionsnedsättningsoberoende ohälsan är ett faktum. Varför har inte data på det tagits med?

Kommentarer till de 8 specificerade områdena **Rätten till arbete och försörjning**

Staden ska erbjuda arbete. Men hur? Till vem? Som indikator står andel som avslutar sin dagliga verksamhet. Betyder det avslutat stöd utifrån LSS? Hur ser rätten ut till att återfå stöd vid behov?

Rätten till utbildning

Det stöd som behövs för att nå målen i skolan är inte tillräckligt, målet borde vara att Stockholms stad ska säkerställa en likvärdig skolgång oavsett funktionsnedsättning och att fokus ska vara elevens rätt att utvecklas så långt den kan. Tillgång till specifikt stöd till elever och arbetslag som behöver det bör anges i 2.2, t ex i form av specialpedagoger, talpedagoger och speciallärare.

Rätten att kunna förflytta.....rätten till bostad med särskild service vid behov

Hur lång väntetid är godtagbar? Till vilken hyra? Hur definieras särskild service om den ska ersätta andra insatser som kollovistelse, ledsagning, kontaktperson?

Rätten till information.....ny teknik

Som mätbar indikator står endast "andel bostäder med särskild service där möjlighet till internetuppkoppling finns i de boendes egna lägenheter". Mycket svagt skrivet och långt ifrån att ge alla rätt till uppkoppling. Och hur säkerställs tillgängligheten av digitala tjänster?

Rätten till bästa möjliga hälsa

5:1 - utveckla möjligheter till fritid, kultur, idrott... Indikator andel personer som deltar i fysisk aktivitet - vilket är specificerat som minst en gång varannan vecka. Ett mycket lågt satt mål då både psykisk och fysisk hälsa har starkt samband med möjligheten att vara fysiskt aktiv och de allmänna rekommendationerna är 150 minuter per vecka uppdelat på flera av veckans dagar. Ett rimligare mål skulle vara andel med minst två tillfällen per vecka.

5:2- stöd till hälsosamma matval. 5:3 - tidig tillgång till hälso- och sjukvård, screening...

Indikator andel personer som är nöjda med kommunens hälso- och sjukvård. Tror staden att personer med intellektuell funktionsnedsättning vet vad de ska fråga efter och vara nöjda med? En rimligare indikator skulle vara andel som genomfört screeningundersökning, andel som erbjudits hälsokontroll...

Rätten till individuellt stöd

Indikator här är andel som upplever att de får den information de behöver om det stöd som finns. Varför "upplever"? Hur förväntas personer med intellektuell funktionsnedsättning kunna uppge hur väl de upplevt att de fått information om sina rättigheter? Den andra indikatorn är andel som upplever att de får ledsagning

till kultur och fritid... Bör inte indikatorn vara andel som får rätt till ledsagning vid efterfrågan?

Rätten till meningsfull fritid

Indikatorer här är andel beviljade stöd till kulturprogram, andel som deltar i simhallarnas utbud och andel föreningar som bedriver verksamhet för personer med funktionsnedsättning. Men - dessa mått är helt värdelösa om de inte sätts i samband med om individen fått möjlighet att gå på dessa arrangemang. Med en indikator som 5:1, att andel som fått möjlighet till att en gång varannan vecka få delta i fysisk aktivitet har ökat, ökar ju inte direkt möjligheten att vara potentiell till många av ovanstående tre indikatorers verksamheter.

Programmets genomförande

Rambölls utvärdering av det tidigare programmet visade på tydliga brister vad gäller själva genomförandet. För att det nya programmet ska nå större framgång behövs något av en nystart med tydliga incitament kring vad som ska göras och vem som ansvarar för att det blir gjort. Det är dock fortfarande otydligt hur detta ska ske. Vad händer t ex om en stadsdel inte åtar sig att jobba med programmet?

Det behövs också tydliga målformuleringar och FUB Stockholm ser helst att det finns nåbara och mätbara mål inom en snar framtid, gärna konkreta mål redan för 2018/2019. Det skulle vara ett sätt att få ansvariga och medarbetare i stadsdelarna och bolagen att bli motiverade att följa upp programmet.

I den inledande fasen med utbildning av chefer/nyckelpersoner tror vi på att bjuda in personer med egna intellektuella funktionsnedsättningar till utbildningar och workshops, då de ju är experterna på sin egen funktionsnedsättning. I programmet anges: *Gemensamt för arbetet inom samtliga fokusområden är att...uppnå full delaktighet i samhället och jämlikhet i levnadsvillkor för personer med funktionsnedsättning, utan diskriminering.* Det är en hög ambitionsnivå som förpliktigar. Det känns ambivalent att staden antar detta program samtidigt som vi ser att våra medlemmar i staden får en allt sämre ekonomi (läs gärna FUB:s nyligen uppdaterade rapport "Fångad i fattigdom?") och att fler får sina ansökningar om insatser nekade. Även i redan beviljade insatser ser vi en trend av nedskärningar. Detta medför snarare en ökning av skillnader i levnadsvillkor och bidrar sannolikt till att fler medborgare upplever diskriminering på grund av sin funktionsnedsättning. Så här ser vi att staden har en stor utmaning framför sig. Finns t ex utrymme i budgeten för genomförandet av programmet?

Med detta sagt hoppas vi förstås att ovanstående synpunkter bidrar till att det nya programmet för tillgänglighet och delaktighet kan bli ett kraftfullt och effektivt styrdokument som lever upp till visionen om ett Stockholm för alla.

Avslutningsvis - bra att samverka med intresseorganisationer tas upp.

Föreningen Equal

Föreningen Equals yttrande daterat den 9 februari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Allmänt om programmet

- Vi delar i allt väsentligt det svar HSO Stockholm kommer att lämna in och som vi har fått se i förväg.

- Programmets delar som vi inte nämner i det här remissvaret ställer vi oss positiva till.

Punkten Utgångspunkter för programmet

Programmet bygger på en rad lagar och konventioner som syftar till att förhindra diskriminering av personer med funktionsnedsättning och att underlätta tillgänglighet och delaktighet för dessa. Det är bra. Vi ser det dock som ett stort problem att kommunen kräver en diagnos för att människor ska kunna klassas som funktionsnedsatta. Vi stöder relativt ofta på äldre personer i missbruk som helt uppenbart har funktionsnedsättningar av olika slag men som aldrig har låtit sig utredas för detta, alternativt aldrig har varit drogfria tillräckligt länge för att kunna bli utredda. Det här är personer som är i stort behov av allt, stöd, skydd och hjälp de kan få men då de saknar diagnos behandlas de enbart som missbrukare. ”Friska” missbrukare behandlas och bemöts på ett helt annat sätt än missbrukare som har diagnoser. Det ställs t.ex. större krav beträffande bostads- och jobbsökande. När vi påtalat att en person t.ex. borde handläggas av Socialpsykiatrin istället för Vuxen har svaret ofta blivit att ”diagnos saknas” och därför har inte detta varit aktuellt. Exemplen kan mångfaldigas. Vi menar att staden borde lägga större vikt vid personers aktuella funktion än personers aktuella diagnos. Aktuell socialsekreterare eller personer som jobbar på uppdrag av staden med de aktuella personerna märker ganska snart vilka svårigheter hen har. Detta är kunskap som borde tas tillvara och ligga till grund för bedömningar om personens funktion. Genom detta skulle fler personer med olika faktiska funktionsnedsättningar få ett bättre anpassat stöd.

Genomgång av och synpunkter på de åtta fokusområdena:

1. Rätten till arbete och försörjning

I Stockholms stad ska personer med funktionsnedsättning kunna delta på arbetsmarknaden, i arbetslivet eller i sysselsättning på jämlika villkor som andra och kunna försörja sig själva.

”1.2 Staden ska vara ett föredöme som arbetsgivare”

Vi menar att det krävs starkare och mer konkreta skrivningar och åtaganden från

staden. Vi vill se att staden fattar beslut som går att mäta. Vi skulle gärna se ett beslut som anger att t.ex. var tionde person som staden anställer skall ha en funktionsnedsättning, diagnosticerad eller konstaterad på annat sätt, av något slag. Detta skulle, tillsammans med de andra föreslagna åtgärderna, sätta fart på anpassning av arbeten samt förändra mycket av fördomar och diskriminering hos befolkningen i övrigt.

”1.3 Möjligheten till praktik och arbete ska stärkas”

Vi anser att samma skrivningar skall gälla praktikplatser och sommarjobb.

2. Rätten till utbildning och att få det stöd som behövs för att nå kunskapsmålen

Personer med funktionsnedsättning ska ha jämlika möjligheter till utbildning av hög kvalitet i stadens alla skolformer, utifrån egna förutsättningar och behov.

2.4 Det ska finna en väl fungerande samverkan

Man skyndar över denna punkt som om det vore en självklarhet. Det borde vara en självklarhet men är inte det. Vi upplever tvärtom att samverkan ofta INTE fungerar och att det blir föräldrarna till barn med funktionsvariationer som får kämpa mycket och hårt för att åstadkomma en fungerande samverkan som gör att barnen når kunskapsmålen.

Vi upplever dessutom att det i hög grad är föräldrar som måste påtala behov av hjälpmedel eller särskilda resurser till sina barn för skolan. Det är djupt olyckligt att detta har hamnat på föräldrarna och det cementerar socioekonomiska skillnader då det är lättare för föräldrar med hög utbildningsnivå att hävda sina barns intressen. Vi menar att det är skolan som har ett ansvar för detta. Vi menar dock att skolan inte tar detta ansvar. Kanske för att det i dagens slimmade skola inte finns någon naturlig funktion som hinner med det. Vi skulle gärna se att en person knuten till skolans elevhälsa har som ansvar och arbetsuppgift att tillsammans med lärare systematiskt gå igenom alla barn i varje klass med detta för ögonen. Det är sedan denna person som har att samordna olika insatser i dialog med föräldrar.

3. Rätten att kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms inne- och utemiljö samt att ha en fungerande bostad och garanteras säkerhet i kris

Personer med funktionsnedsättning ska kunna förflytta sig, vistas i och använda Stockholms alla miljöer, inomhus och utomhus, samt kunna ha en fungerande bostad och garanteras säkerhet vid krissituationer på jämlika villkor som andra.

3.4 Alla ska kunna få en fungerande bostad på bostadsmarknaden

Man är från stadens sida medveten om att personer med funktionsnedsättningar har en dålig ekonomi jämfört med andra. Det råder en stor brist på bostäder i staden och länet vilket leder till höjda hyror och priser på bostadsrätter. Personer med funktionsnedsättning har i och med detta en sämre position än andra när det

gäller att kunna skaffa sig en bostad. Som en följd av detta menar vi att staden borde börja tänka i termer av "social housing" eller "affordable housing", eller vad man nu väljer att kalla det. Systemet är, eller borde vara, enkelt. En viss andel av de bostäder det ges bygglov åt ska vara vikta för personer med diagnosticerad eller konstaterad funktionsnedsättning. Hyran hålls låg under ett antal år, som ett villkor för bygglovet. Intäktsbortfallet får räknas hem på andra håll i kostnadskalkylen för byggprojektet. Samma krav skulle kunna ställas vid utbildningar om sådana är aktuella nuförtiden.

4. Rätten till information och kommunikation samt att få tillgång till ny teknik

Personer med funktionsnedsättning ska ha jämlika möjligheter att få information och kunna kommunicera med stadens verksamheter samt att gynnas av digitala lösningar och ny teknik.

4.1 Alla ska kunna få information och kommunicera med stadens verksamheter

Vi menar att stadens samtliga enheter bör vara utrustade med uppringningssystem. Det vill säga ett system där man ringer till en verksamhet och om ingen svarar direkt så lämnar man sitt telefonnummer och blir uppringd av verksamheten på en angiven tid. Det fungerar utmärkt där det finns och underlättar och förbilligar myndighetskontakter för människor som inte har abonnemang utan kontantkort vilket många har.

Vi menar vidare att stadens och SHIS samtliga boenden skall ha kopplas upp mot internet kostnadsfritt. Gruppens funktionsnedsatta är fattig och har ofta ett stort behov av kontakter med myndigheter samt stora behov av att bli bättre på IT. Vi menar därför att detta borde vara ett klart och uttalat tidsatt mål.

5. Rätten till bästa möjliga hälsa

Personer med funktionsnedsättning ska ha jämlika möjligheter att uppnå bästa möjliga hälsa. (ingen kommentar)

6. Rätten till individuellt stöd

Personer med funktionsnedsättning ska få det individuella stöd de behöver för att få jämlika möjligheter till trygghet, självständighet och delaktighet i samhällslivet. Rätten till skydd och stöd ska även uppmärksammas ur ett jämställdhets- och barnrättsperspektiv. Det ska kännetecknas av likvärdighet, delaktighet och självbestämmande samt ett gott bemötande.

6.1 Skydd och stöd på jämlika villkor

6.3 Risker att utsättas för brott och våld ska förebyggas

Vi ser här stora brister i skyddet för våldsutsatta kvinnor med psykisk funktionsnedsättning och samtidigt missbruk. Våld mot denna grupp kvinnor är mycket vanligt. Trots detta finns endast fem platser i hela staden för dessa, på en

särskild kvinnojour. Vi ser också att stadsdelarna placerar våldsutsatta funktionshindrade missbrukande kvinnor där i låg omfattning. Platserna används, märkligt nog, i högre grad av kranskommuner till Stockholm. Vi ser det som väsentligt att denna situation ändras. Vi tror att det handlar om en kostnadsfråga och att Ekonomihandläggare har riktlinjer som prioriterar låga kostnader framför frågan om skydd för våldsutsatta kvinnor. Vi tror också att det handlar om socialtjänstens organisation som på strukturnivå motverkar en helhetssyn av personer i behov av samlat stöd som kan innefatta insatser kring såväl missbruk/beroende och psykisk funktionsnedsättning samt våldsutsatthet.

6.2 Stöd till privatliv, att bilda familj och vara föräldrar

Antalet platser för par i stadens boenden för personer med olika problem är små. Detta försvårar långvariga relationer som kan vara viktiga för personers hälsa. Vi ser också att många placerande socialsekreterare ofta ställer som krav att par med funktionsnedsättningar och missbruk, för att få ett boende beviljat, inte får bo ihop. Ofta görs detta av omtanke om kvinnan som man misstänker kan vara våldsutsatt eller så anser man att paret är destruktivt för varandra på andra sätt. Så kan det absolut också vara men det är viktigt att man inte gör sådana här lösningar efter schablon.

6.5 Delaktigheten ska öka

Vi delar till fullo skrivningarna om ökad delaktighet men saknar exempel på hur det kan/ska gå till. Ett verktyg för ökad delaktighet är funktionen Personligt ombud men denna funktion har under de senaste åren nedmonterats av kommunen varför man i praktiken, som vi ser det, har minskat delaktigheten.

7. Rätten till en meningsfull fritid

Personer med funktionsnedsättning ska kunna delta i meningsfulla fritidsaktiviteter samt i kultur- och idrottsliv på jämlika villkor som andra, både som utövare och åskådare.

7.1 Skapa förutsättningar för en meningsfull fritid för alla

Många personer med funktionsnedsättningar går på försörjningsstöd. Detta är så snålt tilltaget att man i praktiken inte kan ta del av kultur- och idrottsliv, varken som åskådare eller utövare. En förutsättning för en meningsfull fritid är enligt vår mening en höjd nivå på försörjningsstödet.

8. Rätten att delta i demokratin

Personer med funktionsnedsättning ska kunna rösta och delta i demokratiska processer på jämlika villkor som andra. (ingen kommentar)

Kunskap är en förutsättning i arbetet med programmet

Man skriver att kunskap krävs men ger inget svar på hur denna kunskap skall organiseras eller förmedlas.

Övrigt

Vi menar att Stiftelsen Hotellhem i Stockholm SHIS verksamhet bör omfattas av detta program.

Handikappföreningarnas samarbetsorgan (HSO) Stockholms stad

HSO Stockholms stad yttrande daterat den 1 mars 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Vi framförde i slutet av 2015 i en skrivelse adresserad till kansliet för rättigheter och demokratiutveckling att ett reviderat delaktighetsprogram måste ha tydliga målsättningar utifrån FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD) samt tydliga mål och mätbara indikatorer som nämnder och styrelser skulle kunna följa upp och formulera aktiviteter utifrån samt att det bör få en tydligare roll i stadens styrning. Vi ville också att förnyelsearbetet av det gamla programmet skulle påbörjas i god tid och att funktionshindersrörelsen skulle få möjlighet att påverka det nya programmets utformning. Under 2016 begärde vi att staden i god tid innan det reviderade programmet antas skulle genomföra en utredning om funktionshindersrådets organisering och arbets sätt. Råden måste ges bättre förutsättningar att fullfölja sina uppdrag enligt instruktionerna och i det viktiga arbetet då nämnder/bolagsstyrelser tillsammans med råden ska ta fram programmets indikatorer och aktiviteter. Staden har fram till nu inte hörsammat vår begäran. Inför utvärderingen av det gällande programmet framförde vi att det borde analyseras ur ett rättighetsperspektiv samt hur programmets placering i stadens budget har påverkat dess genomslag. Tyvärr beaktade staden inget av detta i sitt uppdrag till Ramböll. Enligt vår uppfattning hade en fördjupad analys skapat bättre förutsättningar att få ett tydligare och mer strukturerat rättighets- och medborgarperspektiv i det aktuella förslaget. Vi hade gärna sett att vi hade fått vara delaktiga i revideringsprocessen på ett mer aktivt sätt än genom de tre inledande möten som ägde rum i referensgruppen plus möjligheten till dialog med stadens funktionshindersombudsman. Referensgruppsmötena hölls dessutom i lokaler som inte var tillgängliga för våra representanter, vilket försvårat vårt samarbete med staden.

I referensgruppsarbetet framförde vi bl.a. att stadens statistik bättre måste fånga in personer med funktionsnedsättning, att bakgrundsvariabeln funktionsnedsättning behöver finnas med i stadens undersökningar och analyser

samt att staden i sitt arbete för ett mer tillgängligt och jämlikt kultur- och föreningsliv behöver ställa tillgänglighetskrav i bidragsgivningen. Vidare framförde vi att stadens ansvar för att garantera att ingen diskriminering på grund av funktionsnedsättning sker i dess verksamheter formuleras i ett inledande mål samt att bristande tillgänglighet ska ses i en diskrimineringskontext, något som inte har beaktats i förslaget i den grad vi hade önskat.

Vi instämmer i Myndigheten för delaktighets konstaterande att funktionshinder utgör en strukturell diskriminering av många personer med funktionsnedsättning, vilket manifesterar sig i ojämlika levnadsvillkor och bristande delaktighet. Vi kan konstatera att programmet inte använder begreppet strukturell diskriminering och därmed inte tydliggör orsakerna bakom de stora skillnader i levnadsvillkor som våra grupper lever under. Vi är positiva till att programmet anger att stadens nämnder och bolagsstyrelser ska använda ett funktionshindersperspektiv. Vi anser att arbetet med ett funktionshindersperspektiv kan jämföras med jämställdhetsintegrering; en metod för att motverka och arbeta bort den maktordning som är byggd utifrån kön/genus. På samma sätt anser vi att ett funktionshindersperspektiv handlar om att motverka den funktionsmaktordning som genomsyrar vårt samhälle och som bygger på exkluderande normer om funktionalitet. Vi vet av erfarenhet att funktionshindersperspektivet behöver beaktas systematiskt för att inte gruppen personer med funktionsnedsättning ska osynliggöras; ett perspektiv som vi under lång tid efterlyst men alltför ofta sett att staden inte haft med i sitt stadsövergripande arbete. Det har varit särskilt bekymmersamt när det saknats i Hållbarhetskommisionens arbete och i de rapporter som tagits fram på uppdrag av kommissionen och som utgjort en grund för stadens prioriteringar genom integrering av kommissionens analyser och förslag på åtgärder i stadens budgetprocess.

Våra synpunkter på programmets innehåll

Vi är mycket positiva till att staden nu ska anta ett reviderat program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Vi anser dock att förslaget brister i vissa väsentliga delar. Nedan följer våra synpunkter. I egenskap av paraplyorganisation har vi valt att koncentrera dessa utifrån de delar vi ser skulle kunna utvecklas och göra programmet tydligare främst ur ett rättighets- och medborgarperspektiv. Vi har anlitat Emerga Research and Consulting för att bistå oss i vårt arbete med remissyttrandet. I bilagan lämnar vi ett förslag på hur programmet skulle kunna formuleras utifrån ett tydligare rättighetsfokus. De stycken där ändringar föreslås är markerade med grått.

Utgångspunkter för programmet

Ett rättighetsbaserat program

Det finns ett antal internationella metoder utvecklade för att systematiskt använda sig av ett människorättsperspektiv och därigenom arbeta

rättighetsbaserat⁵. Vi anser att innebörden av det rättighetsbaserade arbetet bör definieras mer utförligt än genom programmets övergripande mål som är att alla människor, oavsett funktionsförmåga, ska ges möjlighet att åtnjuta sina mänskliga rättigheter. Rättighetsperspektivet tydliggör individens rättigheter gentemot staden och det bör därför tydliggöras i programmet att de rättigheter som formuleras står att uppfyllas och ansvaras för av staden. Den rättighetsbaserade utgångspunkten skulle kunna bli synligare på ett flertal sätt i programmet genom att:

- låta den rättighetsbaserade utgångspunkten bli synlig i varje fokusområde
- göra skillnad i språkbruk
- tala om rättighetsbärare och skyldighetsbärare
- definiera icke-diskriminering.

Nu hänvisas i slutet av respektive fokusområde till artiklar i CRPD. Genom att istället inleda varje fokusområde med respektive rättigheter som står i fokus undviks att rättighetsperspektivet går förlorat. Den valda utgångspunkten genomsyrar då programmet ner på varje enskilt fokusområde och förhoppningsvis ner på verksamhetsnivå. Detta har exempelvis formulerats tydligt i fokusområde 5.1 där det inledningsvis står: ”Att uppnå bästa möjliga hälsa utifrån sina egna förutsättningar är en rättighet för alla oavsett funktionsförmåga”, och efterföljande formuleringar tummar inte på vad som krävs från stadens håll för att arbeta för denna rättighet.

I fokusområde 2.1 är rättighetsperspektivet inte lika tydligt som i jämförda fokusområde 5.1. Rättighetsperspektivet går att tydliggöra genom att fastställa att alla elever har rätt till utbildning på jämlika villkor oavsett funktionsförmåga, vilket innebär att utbildningsmiljöerna ska vara utformade för att tillgodose denna rättighet. I ett rättighetsperspektiv innebär det att befintliga skolmiljöer måste åtgärdas för att vara tillgängliga för alla elever för att inte diskriminera personer med funktionsnedsättning.

Ett annat exempel på när rättighetsperspektivet och icke-diskriminering bör vara synligare är första stycket på sidan 9. Skrivningen i programmet har inte längre ett rättighetsperspektiv då argumentationen rör hur samhället i stort kan dra nytta av lösningar som är ämnade att möta rättighetsbärare med funktionsnedsättningar. Detta är förvisso sant, men ur ett rättighetsperspektiv och med icke-diskriminering i åtanke är åtgärder nödvändiga oavsett om fler personer än målgruppen kommer att dra nytta av det eller inte. Skrivningen bör alltså utgå

⁵ Delegationen för mänskliga rättigheter i Sverige (2010) *Ny struktur för skydd av mänskliga rättigheter: slutbetänkande*. s. 121 ff. Stockholm: Fritze. tillgänglig på: www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2010/10/sou-201070/

från rätten att inte bli diskriminerad på någon grund, och i detta program särskilt diskrimineringsgrunden funktionsnedsättning. Formuleringen skulle kunna lyda: ”Åtgärder för att öka tillgängligheten är en förutsättning för icke-diskrimineringsarbetet.” Om efterföljande lydelse om hållbar utveckling och nytta för andra än den primära målgruppen ska stå med bör det vara tydligt att det är sekundärt för programmet.

Icke-diskriminering

Icke-diskriminering är en grundläggande princip för arbete med mänskliga rättigheter och ett rättighetsbaserat arbete. Med tanke på den strukturella diskriminering som drabbar personer med funktionsnedsättning bör det vara tydligare hur staden hanterar diskriminering, och följer detta genom stadsövergripande indikatorer. Vi skulle vilja ha en tydligare koppling till artikel 4 i CRPD som bl.a. fastställer att det offentliga måste garantera det stöd och den service som personer med funktionsnedsättning behöver för att kunna åtnjuta sina mänskliga rättigheter och därför ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att avskaffa diskriminering på grund av funktionsnedsättning.

Indikatorer för detta skulle kunna vara t.ex.

- Andel av Stockholms stads verksamheter som har uppföljningssystem som kontrollerar om personer med funktionsnedsättning har tillgång till skydd, stöd och/eller service som behövs för att de ska kunna åtnjuta sina mänskliga rättigheter på samma villkor som andra.
- Andel av Stockholms stads verksamheter som kontrollerar om deras arbete (bl.a. bemötande) upplevs som diskriminerande.
- Andel av verksamhetsplaner inom staden som tydligt inkluderar personer med funktionsnedsättning och specifikt arbete som ska göras för att säkra tillgänglighet och garantera icke-diskriminering för denna grupp inom deras specifika verksamhet.

Bristande tillgänglighet ingår sedan 2015 som en form av diskriminering i diskrimineringslagen. I Hållbarhetskommisionens rapport ”Att synliggöra det omedvetna” konstateras att för att förebygga diskriminering i Stockholms stad behöver kunskapen om både juridisk och upplevd diskriminering inom staden utvecklas. Där konstateras också att för att staden ska kunna leva upp till det nya förstärkta regelverket på området kommer man behöva lägga ökat fokus på denna fråga.

Samma rapport tar också upp att uppföljningen av stadens arbete med tillgänglighet behöver utvecklas och att ett samlat grepp om uppföljningen av stadens arbete med tillgänglighet behöver tas. Tillgängligheten vid stadens befintliga och projekterade fysiska lokaler samt i den offentliga miljön bör följas

upp, liksom i vilken utsträckning personer med funktionsnedsättning får det stöd de har rätt till, till exempel i skolan. Rekommendationen i rapporten är att uppföljningen bör samordnas med stadens program för delaktighet för personer med funktionsnedsättning. Detta anser vi är en nödvändighet då tillgänglighet i dess fulla komplexitet är en förutsättning för att personer med funktionsnedsättning ska kunna vara delaktiga på lika villkor i samhällslivet – personer som finns inom alla målgrupper staden genom sina olika verksamheter vänder sig till.

I programmet anges att enkelt avhjälpna hinder ska åtgärdas men vi saknar ett förtydligande om stadens tillsynsansvar över att reglerna följs av övriga fastighetsägare och näringsidkare i Stockholms stad. Med tanke på mängden hinder som fortfarande återstår att åtgärda tror vi att staden behöver utöva en mer aktiv tillsyn som signalerar att man kräver att reglerna efterlevs.

År 2016 inkluderades för första gången frågor om upplevelser av diskriminering i stadens brukarundersökningar inom bl.a. socialnämndens verksamheter funktionsnedsättning och socialpsykiatri. Andelen svarande som upplevt diskriminering varierade mellan 1 och 30 procent beroende på verksamhet. Högst andel återfanns hos gruppboende inom socialpsykiatri, där 30 procent uppgav att de blivit diskriminerade och funktionsnedsättning uppgavs vara den vanligaste diskrimineringsgrunden. Tyvärr fångar dessa undersökningar endast upp förekomsten av upplevd diskriminering hos en mindre grupp av personer med funktionsnedsättning. Vi anser att det är av vikt att staden utvecklar och undersöker fler områden för att få en mer heltäckande bild om och på vilka sätt personer med funktionsnedsättning upplever sig bli diskriminerade utifrån aspekter som t.ex. bristande tillgänglighet, bristande tillgång till likvärdig utbildning eller diskriminerande bemötande. Detta skulle kommunstyrelsen kunna prioritera i sin uppföljning av programmet. En mer representativ förvaltning där personer med funktionsnedsättning utgör en självklar del av stadens medarbetare skulle också förebygga diskriminering och bättre återspegla stadens befolkning.

Indikatorer

FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD-kommittén) har bl.a. kritiserat Sverige för att det på den kommunala nivån saknas indikatorer för hur konventionen tillämpas. De indikatorer som nämnder och bolagsstyrelser ska ta fram kommer att vara centrala för hur stadens verksamheter tar sig an och arbetar utifrån programmet och för analyser om hur CRPD efterlevs i Stockholms stad. Eftersom många vaga ord används i programmet, t.ex. ”öka”, ”stärka”, ”underlätta”, är det desto viktigare att indikatorerna blir tydliga. De i programmet föreslagna indikatorerna är till stor del resultatindikatorer som fokuserar på att mäta individens åtnjutande av rättigheter, upplevd diskriminering eller behov av särskilt stöd. Eftersom

förutsättningar för goda resultat ges i den omgivande miljön borde man i programmet kunna mäta om staden gett nödvändiga förutsättningar för god kvalitet och önskat resultat. Därför anser vi att programmet ska uppmana respektive nämnder och bolagsstyrelser att även ta fram struktur- och processindikatorer.

Vi har i vårt alternativa program lämnat förslag på indikatorer för respektive fokusområde. Dessa tillägg är markerade med grått.

Avslutning

Vår förhoppning är att det reviderade programmet ger kommunstyrelsen samt stadens nämnder och bolagsstyrelser ett mer effektivt verktyg att arbeta utifrån så att Stockholms stad kan förbättra levnadsvillkoren och delaktigheten för personer med funktionsnedsättning.

För att få ökat genomslag anser vi att ett så viktigt övergripande styrdokument för alla nämnder och bolagsstyrelser ska ha en central placering i stadens budget. Eftersom respektive nämnd och styrelse ska redovisa enskilda aktiviteter och indikatorer utifrån relevanta fokusområden ser vi svårigheter i att kunna få en samlad bild av programmets avtryck. Vi anser att kommunstyrelsens ansvar kopplat till uppföljningen av programmet fortfarande skulle behöva tydliggöras. Vi hoppas att staden prioriterar implementeringen av programmet och avsätter de resurser som krävs för nödvändiga utbildningsinsatser och metodutveckling. Avslutningsvis anser vi att programmet borde följa den namnstruktur som staden valt för sina övriga program. Vårt förslag är att det ska heta Program för icke-diskriminering, tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023.

Neuroförbundet Stockholm

Neuroförbundet Stockholms yttrande daterat den 12 februari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

För att programmet skall ha någon avgörande effekt vad gäller tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning finns det några absoluta krav. Det bör inledningsvis påpekas det som står på sidan 6: ungefär 20% av stadens befolkning uppger att de har en funktionsnedsättning som påverkar det dagliga livet (Folkhälsomyndighetens rapport 2016).

Neuroförbundet absoluta krav är följande:

1. **Funktionshinderstrategier.** När det gäller att införa ett jämställdhetsperspektiv i stadens verksamheter anställer man jämställdhetsstrategier för att arbeta med det. Det har gjort att

jämställdhetsperspektivet fått stort genomslag. Vi anser att staden behöver göra på ett liknande sätt vad när det gäller att införa ett funktionshinderperspektiv. Det räcker då inte med en funktionshinderombudsman som har en annan roll.

2. **Det måste följa med specialdestinerade resurser.** I programmet finns det inga löften om resurser till arbetet med att förverkliga programmet, vare sig i pengar eller personalresurser. De flesta nämnder är redan hårt ansatta budgetmässigt. Ytterligare satsningar på funktionshinderområdet måste då tas från redan befintlig verksamhet vilket inte är rimligt.

Händer inget av ovanstående riskerar programmet bli en välformulerad skrivbordsprodukt. Av det eftersträvade rättighetsperspektivet och perspektivskiftet blir då inget.

Några positiva konstateranden

Det nya programmet har ett tydligt rättighetsperspektiv och innehåller även en övergripande beskrivning av den strukturella diskriminering av personer med funktionsnedsättning som bland annat handlar om skola, arbete, ekonomi, hälsa, genus och den ökade risken att utsättas för våld. Nytt i programmet är också att det anger att stadens nämnder och bolagsstyrelser ska använda ett funktionshinderperspektiv som beskrivs i fyra delar som är ömsesidigt beroende av varandra.

Synskadades Riksförbund Stockholms stad

Synskadades Riksförbunds Stockholm stads yttrande daterat den 14 februari 2018 har i huvudsak följande lydelse.

Detta är till stora delar ett lyckat programförslag som tar upp många av de utmaningar stadens funktionsnedsatta medborgare brottas med i vardagen. Vi ser det som mycket positivt att ledsagning och syntolkning omnämns i programmet, men tyvärr är det många synskadade som fått se sina ledsagartimmar nedskurna, ofta med hänvisning till, för oss otillgängliga, insatser i hemtjänster. Hur blir det då med delaktigheten i praktiken? Vi vet att omkring 40% av våra medlemmar inte är ute i gatumiljön ensamma. Hur blir det med möjligheten att ta del av hälsobefrämjande aktiviteter när ledsagning och synstöd inte kommer oss till del i den omfattning som behövs? Som det ser ut idag får inte personer över 65 år använda ledsagartimmar till att gå och träna. Hur rimmar det med hälsomålen? Ledsgning är en insats som i programmet återkommande nämns i samband med fysisk förflyttning, men när det gäller synskadade skulle den insatsen snarare behöva benämnas som synstöd eftersom det inte bara handlar om bristande orienteringsförmåga utan även att kunna ta del av

otillgänglig information. Man behöver låna någon annans ögon som kan förmedla det den synskadade inte ser.

Överlag tycker vi att ett ord saknas i programmet och det är frångänglighet. Att inte bara kunna ta sig fysiskt till en plats, som tillgängligheten beskriver, utan också att kunna ta sig därifrån. Att känna att man själv har möjlighet att utrymma en lokal om det skulle behövas. I staden finns ett program som används för tertialrapporter, som till vissa delar bygger på färgsymboler som inte kan tolkas av en skärmläsare. Hur fungerar det i praktiken med rätten till arbete när inte ens stadens IT-system är tillgängliga för den som använder förstoringsprogram, talsyntes eller skärmläsare.

Begreppet tillgänglighet har många perspektiv, precis som delaktighet. Att få möjlighet att bli delaktig i samhället ställer stora krav på tillgänglighet, men också att attityden till människor med funktionsnedsättning förändras till det bättre och att fördomar får möjlighet att motbevisas. Det kräver att anställda inom stadens förvaltningar, nämnder och bolag får ökad kunskap om funktionsnedsättningar och att staden bör vara en föregångare när det gäller att anställa personer med funktionsnedsättning.

Den övergripande frågan blir hur stadens verksamheter kommer att arbeta med programmet. Hur kommer det att gå till praktiskt när programmet ska implementeras? Det är nämnderna och bolagsstyrelserna som åläggs att arbeta utefter programmet, men hur mycket av det kommer att få gehör i förvaltningarna, ute på golvet, i verkligheten? Kommer det att finnas personer som har ansvar för implementeringen och efterlevandet ute i verksamheterna?

Reservationer m.m.

Arbetsmarknadsnämnden

Reservation anfördes av Gulan Avci (L) enligt följande.

Alla stockholmare ska ha friheten att kunna forma sitt eget liv, utbilda sig, arbeta, delta i samhällslivet och leva i gemenskap med andra.

På samma sätt som det nuvarande programmet för delaktighet för personer med funktionsnedsättning, som antogs under Alliansens tid vid majoritet, innehåller föreliggande förslag till program konkreta mål och indikatorer med en tydlig ansvarsfördelning. Vi ser dock att det finns områden som kan förbättras.

Ett tillgängligt Stockholm där alla har möjlighet att delta kräver att alla stadens nämnder och bolag arbetar i samma riktning och tar sitt ansvar. Därför är det bra att programmet spänner över hela stadens verksamhet. Samtidigt kan inte de verksamheter förbises, som har till huvudsaklig uppgift att hjälpa och stödja personer med funktionsnedsättning.

Vi ser exempelvis med stor oro på de rapporter som har nått oss om försämrad rätt till ledsagning som drabbar synskadade, och som inte har någon grund i politiska beslut utan i ändrad praxis på tjänstemannanivå. Detsamma gäller försämringar i rätten till kontaktperson. Staden kan inte med ena handen anta program som innehåller ambitiösa föresatser om rätten till en meningsfull fritid och att delta i samhällslivet, och med andra handen inskränka stockholmarnas möjligheter att göra just detta.

Rätten att kunna bestämma över sitt liv förutsätter valfrihet. Personer med funktionsnedsättning kan behöva hjälp med behov som är mycket grundläggande och som har en avgörande roll för deras förmåga att klara sig i vardagen, och det är därför självklart att de så långt som möjligt måste kunna välja vem som ska ge dem denna hjälp. Det är därför synd att valfrihetsperspektivet saknas helt i förslaget till program.

Personer med funktionsnedsättning ska inte bara kunna ha en anställning – de ska också kunna starta och driva företag. Det är viktigt att information och blanketter som krävs för att starta företag är tillgängliga. Det gäller även blanketter för att ansöka om föreningsbidrag, något som inte alltid är fallet idag.

Något som är speciellt påtagligt för alla människor med någon form av funktionsnedsättning är att de problem som finns i samhället i stort ofta får än starkare negativ effekt. Bristen på bostäder är ett av vår tids största problem, och får vida konsekvenser för människor som har svårt att hitta bostad. För att hitta en långsiktig lösning måste staden aktivt arbeta för att bygga fler bostäder, i högre takt, och att med stadens bostadsbolag kontinuerligt testa nya metoder för att bygga billigare.

Staden ska kontinuerligt arbeta för att ha en mer inkluderande fysisk utformning. För att garantera detta behöver förankringsarbetet vid detaljplanerprocesser engagera fler redan vid ett tidigt stadi i planeringsprocessen och expertgrupper med expertis

rörande funktionshinderfrågor måste ges möjlighet att vara delaktiga i stadens fysiska utveckling.

Frågan om ett tillgängligt utbud av konst och kultur är större än bara en fråga om fysisk tillgänglighet till utställningslokalerna. Det handlar också om ett utbud av kulturella uttryck som är möjliga att ta del av även för besökare som har olika typer av funktionsnedsättningar. Exempel är permanenta multisensoriska verksamheter på stadens kulturinstitutioner.

Särskilt uttalande gjordes av Yvonne Fernell-Ingelström m.fl. (M) och Johan Fälldin (C) enligt följande.

Det är positivt att ett förslag till Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023 har tagits fram. Däremot har arbetsmarknadsförvaltningen inkommit med en rad kritiska synpunkter. Alliansen instämmer till stora delar med de punkter som förvaltningen tar upp som problematiska. Det behöver tydliggöras vilka inom staden som ansvarar för att utföra det som i programmet gäller att staden ska erbjuda *ändamålsenligt stöd och effektiv matchning*. Ansvarsfördelningen mellan olika nämnder behöver här vara tydlig. Samt hur avgränsning och ansvaret ser ut för samverkan med arbetsförmedlingen.

Alliansen är ytterst kritiska till indikatorn: *Andel vuxna personer med funktionsnedsättning som är beviljade insatser från socialtjänsten och som kan försörja sig själva*. Vi tolkar detta som att funktionsnedsatta personer som går från försörjningsstöd till exempelvis aktivitetssättning eller sjukersättning, ska räknas till självförsörjande. Staden står alltså inte längre för deras försörjning, samtidigt står personen utanför arbetsmarknaden. Räknas dessa personer som självförsörjande, trots att de erhåller bidrag, riskerar strävan att få dessa människor i arbetet gå åt motsatt håll. Individens möjligheter till inträde på arbetsmarknaden kommer avsevärt att försämrats.

Enligt programmet ska staden aktivt erbjuda personer med funktionsnedsättning, anställning, praktikplatser och sommarjobb. Det saknas dock indikatorer för att kunna följa upp detta mål. Det blir problematiskt när det inte finns möjligheter att föra register över personer med funktionsnedsättning, hur ska uppföljning då ske? Det måste iså fall finnas andra sätt att följa upp uppdraget på ett lagligt sätt. Antingen får det skapas möjligheter att följa upp eller också måste målet tas bort.

När det gäller fokusområdet rätten till utbildning föreslås bland annat uppföljning av andel elever med funktionsnedsättning inom respektive skolform som upplever att de får de hjälpmedel de behöver. Samt uppföljning av andel elever med särskilt stöd som når målen för respektive skolform. Även här blir det svårt att tillämpa en trovärdig uppföljning när det inte finns möjlighet att registrera personer med funktionsvariation. Det idag finns omfattande program inom området mänskliga rättigheter ett gemensamt program för alla delar inom området hade därför underlättat implementeringsarbetet och efterlevnaden. Det måste finnas rimliga förutsättningar och tillräckligt med stöd för våra medarbetare att kunna arbeta efter de direktiv som ges.

Exploateringsnämnden

Reservation anfördes av Abit Dundar (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Fastighetsnämnden

Reservation anfördes av Richard Bengtsson m. fl. (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Mikael Eskman m. fl (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Kulturnämnden

Reservation anfördes av Hanna Gerdes m.fl. (L) som föreslår att kulturnämnden beslutar att besvara remissen enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Sophia Granswed Baat m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Reservation anfördes av Joar Forssell (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Christoffer Järkeborn m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Servicenämnden

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Sjölander m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Socialnämnden

Reservation anfördes av Isabel Smedberg Palmqvist och Frida Johansson Metso (båda L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Andréa Ström m.fl (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Stadsbyggnadsnämnden

Reservation anfördes av Peter Backlund (L) och Erik Slottner (KD) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Joakim Larsson (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Trafiknämnden

Reservation anfördes av Cecilia Brinck (M) och Patrik Silverudd (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Utbildningsnämnden

Reservation anfördes av Lotta Edholm m.fl. (L) och Cecilia Brinck m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Äldrenämnden

Särskilt uttalande gjordes av Erik Slottner (KD), Dennis Wedin m.fl. (M) och Johan Hjelm (L) enligt följande.

Alla stockholmare ska ha friheten att kunna forma sitt eget liv, utbilda sig, arbeta, delta i samhällslivet och leva i gemenskap med andra.

På samma sätt som det nuvarande programmet för delaktighet för personer med funktionsnedsättning, som antogs under Alliansens tid vid majoritet, innehåller föreliggande förslag till program konkreta mål och indikatorer med en tydlig ansvarsfördelning. Vi ser dock att det finns områden som kan förbättras.

Ett tillgängligt Stockholm där alla har möjlighet att delta kräver att alla stadens nämnder och bolag arbetar i samma riktning och tar sitt ansvar. Därför är det bra att programmet spänner över hela stadens verksamhet. Samtidigt kan inte de verksamheter förbises, som har till huvudsaklig uppgift att hjälpa och stödja personer med funktionsnedsättning.

Vi ser exempelvis med stor oro på de rapporter som har nått oss om försämrad rätt till ledsagning som drabbar synskadade, och som inte har någon grund i politiska beslut utan i ändrad praxis på tjänstemannanivå. Detsamma gäller försämringar i rätten till kontaktperson. Staden kan inte med ena handen anta program som innehåller ambitiösa föresatser om rätten till en meningsfull fritid och att delta i samhällslivet, och med andra handen inskränka stockholmarnas möjligheter att göra just detta.

Rätten att kunna bestämma över sitt liv förutsätter valfrihet. Personer med funktionsnedsättning kan behöva hjälp med behov som är mycket grundläggande och som har en avgörande roll för deras förmåga att klara sig i vardagen, och det är därför

självlärt att de så långt som möjligt måste kunna välja vem som ska ge dem denna hjälp. Det är därför synd att valfrihetsperspektivet saknas helt i förslaget till program.

Personer med funktionsnedsättning ska inte bara kunna ha en anställning – de ska också kunna starta och driva företag. Det är viktigt att information och blanketter som krävs för att starta företag är tillgängliga. Det gäller även blanketter för att ansöka om föreningsbidrag, något som inte alltid är fallet idag.

Något som är speciellt påtagligt för alla människor med någon form av funktionsnedsättning är att de problem som finns i samhället i stort ofta får än starkare negativ effekt. Bristen på bostäder är ett av vår tids största problem, och får vida konsekvenser för människor som har svårt att hitta bostad. För att hitta en långsiktig lösning måste staden aktivt arbeta för att bygga fler bostäder, i högre takt, och att med stadens bostadsbolag kontinuerligt testa nya metoder för att bygga billigare.

Staden ska kontinuerligt arbeta för att ha en mer inkluderande fysisk utformning. För att garantera detta behöver förankringsarbetet vid detaljplanerprocesser engagera fler redan vid ett tidigt stadiet i planeringsprocessen och expertgrupper med expertis rörande funktionshinderfrågor måste ges möjlighet att vara delaktiga i stadens fysiska utveckling.

Vi vill även lyfta att äldre med funktionsnedsättningar kräver en speciell kompetens hos berörd personal som ska säkerställas. Såsom programmet nu är utformat finns inte äldreperspektivet med i tillräckligt stor omfattning. Frågan om ett tillgängligt utbud av konst och kultur är större än bara en fråga om fysisk tillgänglighet till utställningslokalerna. Det handlar också om ett utbud av kulturella uttryck som är möjliga att ta del av även för besökare som har olika typer av funktionsnedsättningar. Exempel är permanenta multisensoriska verksamheter på stadens kulturinstitutioner.

Programmet har inte enbart remitterats till samtliga stadens nämnder och bolag utan även till en stor mångfald av utomstående organisationer. Vi ser fram emot att ta del av deras synpunkter för att eventuellt återkomma med ytterligare synpunkter till kommunstyrelsens sammanträde.

Överförmyndarnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Berthold Gustavsson m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Bromma stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Hanna Wistrand (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Jan Tigerström m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Ersättaryttrande gjordes av Kerstin Rossipal (KD) enligt följande.

I sitt svar framhåller förvaltningen att det är ett väl genomarbetat program som föreligger för beslut. Programmet skapar goda förutsättningar för att Stockholm ska bli en tillgänglig stad för alla. Programmet går helt i linje med den nya funktionshinderspolitiken och har beaktat de utvecklingsområden som MFD (Myndigheten för Delaktighet) lyft i sin utvärdering av den svenska funktionshinderspolitiken. Vi är av samma mening. Programmet har inte enbart remitterats till samtliga stadens nämnder och bolag utan även till en stor mångfald av utomstående organisationer. Kristdemokraterna ämnar återkomma med synpunkter då programmet kommer på kommunstyrelsens dagordning och efter att ha tagit del av remissinstansernas yttranden. Redan nu vill vi lyfta att våld mot äldre med funktionsnedsättningar kräver en speciell kompetens hos berörd personal. Den kompetensen ska säkerställas.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Urban Rybrink (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Gustav Johansson m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Farsta stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Peter Öberg (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Lars Jilmstad m. fl (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Abit Dundar (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Anette Hellström m.fl (M) enligt följande.

Det är positivt att ett förslag till Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023 har tagits fram. Vi ställer sig dock kritiska till ett antal punkter. Det behöver tydliggöras vilka inom staden som ansvarar för att utföra det som i programmet gäller att staden ska erbjuda ändamålsenligt stöd och effektiv matchning. Ansvarsfördelningen mellan olika nämnder behöver här vara tydlig. Samt hur avgränsning och ansvaret ser ut för samverkan med arbetsförmedlingen.

Vi är ytterst kritiska till indikatorn: Andel vuxna personer med funktionsnedsättning som är beviljade insatser från socialtjänsten och som kan försörja sig själva. Vi tolkar detta som att funktionsnedsatta personer som går från försörjningsstöd till exempelvis aktivitetsersättning eller sjukersättning, ska räknas till självförsörjande. Staden står alltså inte längre för deras försörjning, samtidigt står personen utanför arbetsmarknaden. Räknas dessa personer som självförsörjande, trots att de erhåller bidrag, riskerar strävan att få dessa människor i arbetet att gå åt motsatt håll. Individens möjligheter till inträde på arbetsmarknaden kommer avsevärt att försämrats. Enligt programmet ska staden aktivt erbjuda personer med funktionsnedsättning, anställning, praktikplatser och sommarjobb. Det saknas dock indikatorer för att kunna följa upp detta mål. Det blir problematiskt när det inte finns möjligheter att föra register över personer med funktionsnedsättning, hur ska uppföljning då ske? Det måste iså fall finnas andra sätt att följa upp uppdraget på ett lagligt sätt.

När det gäller fokusområdet rätten till utbildning föreslås bland annat uppföljning av andel elever med funktionsnedsättning inom respektive skolform som upplever att de får de hjälpmedel de behöver. Vidare föreslås uppföljning av andel elever med särskilt stöd som når målen för respektive skolform. Även här blir det svårt att tillämpa en trovärdig uppföljning när det inte finns möjlighet att registrera personer med funktionsnedsättning.

Det finns flertal program inom området mänskliga rättigheter. Ett gemensamt program för alla delar inom området hade därför underlättat implementeringsarbetet och efterlevnaden. Det måste finnas rimliga förutsättningar och tillräckligt med stöd för våra medarbetare att kunna arbeta efter de direktiv som ges.är det gäller fokusområdet rätten till utbildning föreslås bland annat uppföljning av andel elever med funktionsnedsättning inom respektive skolform som upplever att de får de

hjälpmedel de behöver. Vidare föreslås uppföljning av andel elever med särskilt stöd som når målen för respektive skolform. Även här blir det svårt att tillämpa en trovärdig uppföljning när det inte finns möjlighet att registrera personer med funktionsnedsättning. Det finns flertal program inom området mänskliga rättigheter. Ett gemensamt program för alla delar inom området hade därför underlättat implementeringsarbetet och efterlevnaden. Det måste finnas rimliga förutsättningar och tillräckligt med stöd för våra medarbetare att kunna arbeta efter de direktiv som ges.

Hässelby-Vällingby stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Helen Jäderlund Eckardt (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Bo Arkelsten m.fl (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Maria Johansson m.fl. (L) enligt följande.

Alla stockholmare ska ha friheten att kunna forma sitt eget liv, utbilda sig, arbeta, delta i samhällslivet och leva i gemenskap med andra. I programmet bör tydligare framgå att personer med funktionsnedsättning, med behov av tillgänglighet för att kunna vara delaktiga, finns inom alla delar och kategorier som staden vänder sig till, inklusive turister, affärsresenärer, förtroendevalda, föräldrar, anställda och som Stockholmare helt enkelt. Det måste vara tydligt och klart att all stadens verksamhet ska bedrivas så ingen diskrimineras, det är också ett sätt att ta ställning och driva på utvecklingen när man från staden säkerställer att alla de konferenser och tillställningar man själv bjuder in till genomförs i tillgängliga miljöer och på tillgängligt sätt. Generellt bör staden bli bättre på att göra rätt från början. Programmet behöver spridas för att nå och på riktigt kunna genomsyra alla stadens verksamheter, vi upplever inte att det är så i dag utan funktionshinderperspektivet förbises.

Exempelvis har genom åren miljontals kronor lagts på att iordningställa trottoarer, gångvägar och övergångsställen. Allt detta sätts vid två återkommande situationer ur spel.

- När snöröjningen struntar i att snöröja nedfasningarna och man därmed blir fast på trottoaren och inte kan ta sig över gatan. När sedan snön smälter är det där, på nedfasningen det är snö och is allra längst.

- När gatuarbete görs och tidigare nedfasningar återställs med hög trottoarkant. Självklart ett misstag men ett onödigt misstag som kostar både tid och pengar. Inledningsvis i programmet nämns Agenda 2030, men det finns sedan inte något inledande stycke så som med FN-konventionen. Hållbarhetsmålen enligt Agenda 2030 är ett oerhört stort framsteg jämfört med de tidigare Millenniemålen. I själva deklARATIONEN förtydligas kravet på funktionshinderperspektiv och i flera av artiklarna framhålls det också specifikt.

På samma sätt som det nuvarande programmet för delaktighet för personer med funktionsnedsättning, som antogs under Alliansens tid vid majoritet, innehåller föreliggande förslag till program konkreta mål och indikatorer med en tydlig ansvarsfördelning. Vi ser dock att det finns områden som kan förbättras.

Ett tillgängligt Stockholm där alla har möjlighet att delta kräver att alla stadens nämnder och bolag arbetar i samma riktning och tar sitt ansvar. Därför är det bra att programmet spänner över hela stadens verksamhet. Samtidigt kan inte de verksamheter förbises, som har till huvudsaklig uppgift att hjälpa och stödja personer med funktionsnedsättning.

Vi ser exempelvis med stor oro på de rapporter som har nått oss om försämrad rätt till ledsagning som drabbar synskadade, och som inte har någon grund i politiska beslut utan i ändrad praxis på tjänstemannanivå. Detsamma gäller försämringar i rätten till kontaktperson. Staden kan inte med ena handen anta program som innehåller ambitiösa föresatser om rätten till en meningsfull fritid och att delta i samhällslivet, och med andra handen inskränka stockholmarnas möjligheter att göra just detta. Rätten att kunna bestämma över sitt liv förutsätter valfrihet. Personer med funktionsnedsättning kan behöva hjälp med behov som är mycket grundläggande och som har en avgörande roll för deras förmåga att klara sig i vardagen, och det är därför självklart att de så långt som möjligt måste kunna välja vem som ska ge dem denna hjälp. Det är därför synd att valfrihetsperspektivet saknas helt i förslaget till program. Personer med funktionsnedsättning ska inte bara kunna ha en anställning – de ska också kunna starta och driva företag. Det är viktigt att information och blanketter som krävs för att starta företag är tillgängliga. Det gäller även blanketter för att ansöka om föreningsbidrag, något som inte alltid är fallet idag.

Något som är speciellt påtagligt för alla människor med någon form av funktionsnedsättning är att de problem som finns i samhället i stort ofta får än starkare negativ effekt. Bristen på bostäder är ett av vår tids största problem, och får vida konsekvenser för människor som har svårt att hitta bostad. För att hitta en långsiktig lösning måste staden aktivt arbeta för att bygga fler bostäder, i högre takt, och att med stadens bostadsbolag kontinuerligt testa nya metoder för att bygga billigare. Staden ska kontinuerligt arbeta för att ha en mer inkluderande fysisk utformning. För att garantera detta behöver förankringsarbetet vid detaljplanprocesser engagera fler redan vid ett tidigt stadiet i planeringsprocessen och expertgrupper med expertis

rörande funktionshinderfrågor måste ges möjlighet att vara delaktiga i stadens fysiska utveckling. Samtidigt är det ytterst politikernas ansvar att garantera att de som arbetar med att ändra Stockholms fysiska miljö följer de lagar och regler som finns till för att garantera en tillgänglig miljö i hela staden. För att det ska vara möjligt måste staden ställa tydliga krav på kompetens gällande byggandet av fysiska miljöer som är tillgängliga för människor med alla typer av funktionsnedsättning.

Frågan om ett tillgängligt utbud av konst och kultur är större än bara en fråga om fysisk tillgänglighet till utställningslokalerna. Det handlar också om ett utbud av kulturella uttryck som är möjliga att ta del av även för besökare som har olika typer av funktionsnedsättningar. Exempel är permanenta multisensoriska verksamheter på stadens kulturinstitutioner.

Särskilt uttalande gjordes av Christer H Sjöblom m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Ersättaryttrande gjordes av Kristin Jacobsson (C) enligt följande.

Centerpartiet välkomnar detta stadsövergripande program med en målsättning om en tillgänglig och jämlik stad för alla, och där alla människor är delaktiga utan att känna sig diskriminerade. I de fokusområden som lyfts berörs flera av de områden som stadsdelsförvaltningarna ansvarar för, såsom ekonomiskt bistånd, stadsmiljö och äldreomsorg. Det känns angeläget att särskilt betona vikten av ett program som stärker stadsdelens verksamheter och de utmaningar man ställs inför. Exempelvis behovet av anpassade lokaler för fritidsaktiviteter och anpassade boenden. Och tillgängliggörandet av stadsdelens rekreationsytor och kulturutbud. Dock nämns inte förskolan som ett fokusområde vilket är bekymrande. Förskolans verksamhet har ett självklart behov av att vara anpassat för barn med funktionsnedsättning. Det gäller såväl genom tillgängliga lokaler som i den pedagogiska verksamheten. Likaså möjligheten att utveckla en förskola med särskilda prioriteringar och verksamhetsanpassning för barn med funktionshinder. Vi ser således att även förskolan pekas ut som ett prioriterat fokusområde.

Norrmalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Mikael Lind m.fl. (M) och Olov Lindquist (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Rinkeby-Kista

Reservation anfördes av Asi Rebbati (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Särskilt uttalande gjordes av Benjamin Dousa m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Jessica Sjönell m.fl (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Kristina Lutz m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Ersättaryttrande gjordes av Gunnar Caperius (C) enligt följande:

Se under Kungsholmens stadsdelsnämnd.

Ersättaryttrande gjordes av Jonathan Lindgren (KD) enligt följande.

Se under Bromma stadsdelsnämnd.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Jan Jönsson m. fl. (L) enligt följande.

1. Delvis bifalla förvaltningens förslag till beslut
2. I övrigt besvara remissen enligt följande:

Alla stockholmare ska ha friheten att kunna forma sitt eget liv, utbilda sig, arbeta, delta i samhällslivet och leva i gemenskap med andra.

På samma sätt som det nuvarande programmet för delaktighet för personer med funktionsnedsättning, som antogs under Alliansens tid vid majoritet, innehåller

föreliggande förslag till program konkreta mål och indikatorer med en tydlig ansvarsfördelning. Vi ser dock att det finns områden som kan förbättras.

Ett tillgängligt Stockholm där alla har möjlighet att delta kräver att alla stadens nämnder och bolag arbetar i samma riktning och tar sitt ansvar. Därför är det bra att programmet spänner över hela stadens verksamhet. Samtidigt kan inte de verksamheter förbises, som har till huvudsaklig uppgift att hjälpa och stödja personer med funktionsnedsättning.

Vi ser exempelvis med stor oro på de rapporter som har nått oss om försämrad rätt till ledsagning som drabbar synskadade, och som inte har någon grund i politiska beslut utan i ändrad praxis på tjänstemannanivå. Detsamma gäller försämringar i rätten till kontaktperson. Staden kan inte med ena handen anta program som innehåller ambitiösa föresatser om rätten till en meningsfull fritid och att delta i samhällslivet, och med andra handen inskränka stockholmarnas möjligheter att göra just detta.

Rätten att kunna bestämma över sitt liv förutsätter valfrihet. Personer med funktionsnedsättning kan behöva hjälp med behov som är mycket grundläggande och som har en avgörande roll för deras förmåga att klara sig i vardagen, och det är därför självklart att de så långt som möjligt måste kunna välja vem som ska ge dem denna hjälp. Det är därför synd att valfrihetsperspektivet saknas helt i förslaget till program.

Personer med funktionsnedsättning ska inte bara kunna ha en anställning – de ska också kunna starta och driva företag. Det är viktigt att information och blanketter som krävs för att starta företag är tillgängliga. Det gäller även blanketter för att ansöka om föreningsbidrag, något som inte alltid är fallet idag.

Något som är speciellt påtagligt för alla människor med någon form av funktionsnedsättning är att de problem som finns i samhället i stort ofta får än starkare negativ effekt. Bristen på bostäder är ett av vår tids största problem, och får vida konsekvenser för människor som har svårt att hitta bostad. För att hitta en långsiktig lösning måste staden aktivt arbeta för att bygga fler bostäder, i högre takt, och att med stadens bostadsbolag kontinuerligt testa nya metoder för att bygga billigare.

Staden ska kontinuerligt arbeta för att ha en mer inkluderande fysisk utformning. För att garantera detta behöver förankringsarbetet vid detaljplanerprocesser engagera fler redan vid ett tidigt stadi i planeringsprocessen och expertgrupper med expertis rörande funktionshinderfrågor måste ges möjlighet att vara delaktiga i stadens fysiska utveckling.

Frågan om ett tillgängligt utbud av konst och kultur är större än bara en fråga om fysisk tillgänglighet till utställningslokaler. Det handlar också om ett utbud av kulturella uttryck som är möjliga att ta del av även för besökare som har olika typer av funktionsnedsättningar. Exempel är permanenta multisensoriska verksamheter på stadens kulturinstitutioner.

Särskilt uttalande gjordes av Elisabeth Johnsson (M) enligt följande.

Det är positivt att ett förslag till Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023 har tagits fram. Moderaterna ställer sig dock kritiska till ett antal punkter. Det behöver tydliggöras vilka inom staden som ansvarar för att utföra det som i programmet gäller att staden ska erbjuda *ändamålsenligt stöd och effektiv matchning*. Ansvarsfördelningen mellan olika nämnder behöver här vara tydlig. Samt hur avgränsning och ansvaret ser ut för samverkan med arbetsförmedlingen.

Moderaterna är ytterst kritiska till indikatorn: *Andel vuxna personer med funktionsnedsättning som är beviljade insatser från socialtjänsten och som kan försörja sig själva*. Vi tolkar detta som att funktionsnedsatta personer som går från försörjningsstöd till exempelvis aktivitetserättning eller sjukersättning, ska räknas till självförsörjande. Staden står alltså inte längre för deras försörjning, samtidigt står personen utanför arbetsmarknaden. Räknas dessa personer som självförsörjande, trots att de erhåller bidrag, riskerar strävan att få dessa människor i arbetet gå åt motsatt håll. Individens möjligheter till inträde på arbetsmarknaden kommer avsevärt att försämrats.

Moderaterna har hela tiden hävdad vikten av valfrihet. Även personer med funktionsnedsättning måste själva kunna bestämma över vilken form av support och hjälp som de behöver för att kunna ta en anställning eller liknande. Samma och tydligt regelverk skall gälla över hela staden. Enligt programmet ska staden aktivt erbjuda personer med funktionsnedsättning, anställning, praktikplatser och sommarjobb. Det saknas dock indikatorer för att kunna följa upp detta mål. Det blir problematiskt när det inte finns möjligheter att föra register över personer med funktionsnedsättning, hur ska uppföljning då ske? Det måste iså fall finnas andra sätt att följa upp uppdraget på ett lagligt sätt.

När det gäller fokusområdet rätten till utbildning föreslås bland annat uppföljning av andel elever med funktionsnedsättning inom respektive skolform som upplever att de får de hjälpmedel de behöver. Samt uppföljning av andel elever med särskilt stöd som når målen för respektive skolform. Även här blir det svårt att tillämpa en trovärdig uppföljning när det inte finns möjlighet att registrera personer med funktionsnedsättning.

Det finns ett flertal program inom området mänskliga rättigheter. Ett gemensamt program för alla delar inom området hade därför underlättat implementeringsarbetet och efterlevnaden. Det måste finnas rimliga förutsättningar och tillräckligt med stöd för våra medarbetare att kunna arbeta efter de direktiv som ges.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Åsa Nilsson Söderberg (L) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Ole-Jörgen Persson m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Ersätтарыttrande gjordes av Maurice Forslund (KD) enligt följande

Se under Bromma stadsdelsnämnd.

Södermalms stadsdelsförvaltning

Reservation anfördes av Anne-Lie Elfven (L) enligt följande.

Alla stockholmare ska ha friheten att kunna forma sitt eget liv, utbilda sig, arbeta, delta i samhällslivet och leva i gemenskap med andra. På samma sätt som det nuvarande programmet för delaktighet för personer med funktionsnedsättning, som antogs under Alliansens tid vid majoritet, innehåller föreliggande förslag till program konkreta mål och indikatorer med en tydlig ansvarsfördelning. Vi ser dock att det finns områden som kan förbättras. Ett tillgängligt Stockholm där alla har möjlighet att delta kräver att alla stadens nämnder och bolag arbetar i samma riktning och tar sitt ansvar. Därför är det bra att programmet spänner över hela stadens verksamhet. Samtidigt kan inte de verksamheter förbises, som har till huvudsaklig uppgift att hjälpa och stödja personer med funktionsnedsättning.

Vi ser exempelvis med stor oro på de rapporter som har nått oss om försämrad rätt till ledsagning som drabbar synskadade, och som inte har någon grund i politiska beslut utan i ändrad praxis på tjänstemannanivå. Detsamma gäller försämringar i rätten till kontaktperson. Staden kan inte med ena handen anta program som innehåller ambitiösa föresatser om rätten till en meningsfull fritid och att delta i samhällslivet, och med andra handen inskränka stockholmarnas möjligheter att göra just detta. Rätten att kunna bestämma över sitt liv förutsätter valfrihet. Personer med funktionsnedsättning kan behöva hjälp med behov som är mycket grundläggande och som har en avgörande roll för deras förmåga att klara sig i vardagen, och det är därför självklart att de så långt som möjligt måste kunna välja vem som ska ge dem denna hjälp. Det är därför synd att valfrihetsperspektivet saknas helt i förslaget till program.

Personer med funktionsnedsättning ska inte bara kunna ha en anställning – de ska också kunna starta och driva företag. Det är viktigt att information och blanketter som krävs för att starta företag är tillgängliga. Det gäller även blanketter för att ansöka om föreningsbidrag, något som inte alltid är fallet idag. Något som är speciellt påtagligt för alla människor med någon form av funktionsnedsättning är att de problem som finns i samhället i stort ofta får än starkare negativ effekt. Bristen på bostäder är ett av vår tids största problem, och får vida konsekvenser för människor som har svårt att hitta bostad. För att hitta en långsiktig lösning måste staden aktivt arbeta för att bygga fler bostäder, i högre takt, och att med stadens bostadsbolag kontinuerligt testa nya

metoder för att bygga billigare. Staden ska kontinuerligt arbeta för att ha en mer inkluderande fysisk utformning. För att garantera detta behöver förankringsarbetet vid detaljplanerprocesser engagera fler redan vid ett tidigt stadi i planeringsprocessen och expertgrupper med expertis rörande funktionshinderfrågor måste ges möjlighet att vara delaktiga i stadens fysiska utveckling.

Frågan om ett tillgängligt utbud av konst och kultur är större än bara en fråga om fysisk tillgänglighet till utställningslokalerna. Det handlar också om ett utbud av kulturella uttryck som är möjliga att ta del av även för besökare som har olika typer av funktionsnedsättningar. Exempel är permanenta multisensoriska verksamheter på stadens kulturinstitutioner.

Särskilt uttalande gjordes av Christoffer Järkeborn m.fl. (M) enligt följande.

Se under arbetsmarknadsnämnden.

Ersättaryttrande gjordes av Fredrik Lindstål (C) enligt följande.

Centerpartiet välkomnar detta stadsövergripande program med en målsättning om en tillgänglig och jämlik stad för alla, och där alla människor är delaktiga utan att känna sig diskriminerade. I de fokusområden som lyfts berörs flera av de områden som stadsdelsförvaltningarna ansvarar för, såsom ekonomiskt bistånd, stadsmiljö och äldreomsorg. Det känns angeläget att särskilt betona vikten av ett program som stärker stadsdelens verksamheter och de utmaningar man ställs inför. Exempelvis behovet av anpassade lokaler för fritidsaktiviteter och anpassade boenden. Och tillgängliggörandet av stadsdelens rekreationsytor och kulturutbud. Dock nämns inte förskolan som ett fokusområde vilket är bekymrande. Förskolans verksamhet har ett självklart behov av att vara anpassat för barn med funktionsnedsättning. Det gäller såväl genom tillgängliga lokaler som i den pedagogiska verksamheten. Likaså möjligheten att utveckla en förskola med särskilda prioriteringar och verksamhetsanpassning för barn med funktionshinder.

Ersättaryttrande gjordes av Leif Kroon (KD) enligt följande.

Se under Bromma stadsdelsmäns arbetsmarknadsnämnden.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Anna Engelbert (L) enligt följande.

Alla stockholmare ska ha friheten att kunna forma sitt eget liv, utbilda sig, arbeta, delta i samhällslivet och leva i gemenskap med andra.

På samma sätt som det nuvarande programmet för delaktighet för personer med funktionsnedsättning, som antogs under Alliansens tid vid majoritet, innehåller föreliggande förslag till program konkreta mål och indikatorer med en tydlig ansvarsfördelning. Vi ser dock att det finns områden som kan förbättras.

Staden ska kontinuerligt arbeta för att ha en mer inkluderande fysisk utformning. När det kommer till tillgängligheten i Älvsjö behövs både trottoarer, korsningar och övergångsställen ses över. Detta blir ytterst tydligt under vinterhalvåret då vissa delar av våra trottoarer är mycket svårtillgängliga och näst intill omöjliga att använda.

För att garantera en tillgänglig fysisk miljö behöver även förankringsarbetet vid detaljplanerprocesser engagera fler redan vid ett tidigt stadiet i planeringsprocessen och expertgrupper med expertis rörande funktionshinderfrågor måste ges möjlighet att vara delaktiga i stadens fysiska utveckling.

Ett tillgängligt Stockholm där alla har möjlighet att delta kräver att alla stadens nämnder och bolag arbetar i samma riktning och tar sitt ansvar. Därför är det bra att programmet spänner över hela stadens verksamhet. Samtidigt kan inte de verksamheter förbises, som har till huvudsaklig uppgift att hjälpa och stödja personer med funktionsnedsättning.

Vi ser exempelvis med stor oro på de rapporter som har nått oss om försämrad rätt till ledsagning som drabbar synskadade, och som inte har någon grund i politiska beslut utan i ändrad praxis på tjänstemannanivå. Detsamma gäller försämringar i rätten till kontaktperson. Staden kan inte med ena handen anta program som innehåller ambitiösa föresatser om rätten till en meningsfull fritid och att delta i samhällslivet, och med andra handen inskränka stockholmarnas möjligheter att göra just detta.

Rätten att kunna bestämma över sitt liv förutsätter valfrihet. Personer med funktionsnedsättning kan behöva hjälp med behov som är mycket grundläggande och som har en avgörande roll för deras förmåga att klara sig i vardagen, och det är därför självklart att de så långt som möjligt måste kunna välja vem som ska ge dem denna hjälp. Det är därför synd att valfrihetsperspektivet saknas helt i förslaget till program.

Personer med funktionsnedsättning ska inte bara kunna ha en anställning – de ska också kunna starta och driva företag. Det är viktigt att information och blanketter som krävs för att starta företag är tillgängliga. Det gäller även blanketter för att ansöka om föreningsbidrag, något som inte alltid är fallet idag.

Något som är speciellt påtagligt för alla människor med någon form av funktionsnedsättning är att de problem som finns i samhället i stort ofta får än starkare negativ effekt. Bristen på bostäder är ett av vår tids största problem, och får vida konsekvenser för människor som har svårt att hitta bostad. För att hitta en långsiktig lösning måste staden aktivt arbeta för att bygga fler bostäder, i högre takt, och att med stadens bostadsbolag kontinuerligt testa nya metoder för att bygga billigare.

Utöver det skulle vi Liberaler gärna lyfta frågan om en tillgänglig kultur och konstliv men kan endast konstatera att detta lyser med sin frånvaro i Älvsjö.

Östermalms stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Tobias Sjö m.fl. (M) och Greta Brandimarti (L) enligt följande.

Det är positivt att ett förslag till Program för tillgänglighet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning 2018-2023 har tagits fram. Alliansen i stadsdelsnämnden ställer sig dock kritisk till ett antal punkter.

Det behöver tydliggöras vilka inom staden som ansvarar för att utföra det som i programmet anförts om att staden ska erbjuda ändamålsenligt stöd och effektiv matchning. Ansvarsfördelningen mellan olika nämnder behöver här vara tydlig, liksom avgränsningen och ansvarsfördelningen inom ramen för samverkan med arbetsförmedlingen.

Vi ställer oss kritiska till användandet av indikatorn ”Andel vuxna personer med funktionsnedsättning som är beviljade insatser från socialtjänsten och som kan försörja sig själva”. Vi tolkar detta som att funktionsnedsatta personer som går från försörjningsstöd till exempelvis aktivitetsersättning eller sjukersättning, ska räknas till självförsörjande. Staden står alltså inte längre för deras försörjning, samtidigt står personen utanför arbetsmarknaden. Räknas dessa personer som självförsörjande, trots att de erhåller bidrag, riskerar strävan att få dessa människor i arbete att gå åt motsatt håll. Individens möjligheter till inträde på arbetsmarknaden kommer avsevärt att försämrast.

Enligt programmet ska staden till personer med funktionsnedsättning aktivt erbjuda anställning, praktikplatser och sommarjobb. Det saknas dock indikatorer för att kunna följa upp detta mål. När det saknas möjligheter att föra register över personer med funktionsnedsättning uppstår frågan hur uppföljning ska ske. Andra sätt att följa upp uppdraget på ett lagligt sätt behöver redovisas.

När det gäller fokusområdet rätten till utbildning föreslås bland annat uppföljning av ”andel elever med funktionsnedsättning inom respektive skolform som upplever att de får de hjälpmedel de behöver” samt uppföljning av ”andel elever med särskilt stöd som når målen för respektive skolform”. Även här blir det svårt att tillämpa en trovärdig uppföljning när det inte finns möjlighet att registrera personer med funktionsnedsättning.

Det finns ett flertal program inom området mänskliga rättigheter. Ett gemensamt program för alla delar inom området hade därför underlättat implementeringsarbetet och efterlevnaden. Det måste finnas rimliga förutsättningar och tillräckligt med stöd för våra medarbetare att kunna arbeta efter de direktiv som ges.

Kommunstyrelsens råd för mänskliga rättigheter

Särskilt uttalande gjordes av Maud Eduards (OPOL) enligt följande.

MR-kansliet skriver i sin PM att ”jämnställdhetsperspektivet ska understödja arbetet med att utjämna de skillnader i levnadsvillkor som finns mellan flickor och pojkar,

kvinnor och män med funktionsnedsättning”. Denna könsneutrala skrivning skymmer fakta som finns i underlaget till punkten (se nedan) och som borde synliggjorts: att extra insatser behövs för kvinnor med funktionshinder.

Rambölls utvärdering refererar till FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionshinder, som framför allt framhåller att kvinnor, barn och ungdomar är speciellt drabbade. I Stockholms stads program hänvisas till en utvärdering från Myndigheten för delaktighet som säger att kvinnor med funktionsnedsättning genomgående har sämre levnadsvillkor än män med funktionsnedsättning.

Trygghetsmätningen i Stockholms stad 2014 visar också att kvinnor med funktionsnedsättning ofta befinner sig i en beroendeställning som medför ”kraftigt ökad risk för våld och övergrepp”. I den föredragning vi fick vid mötet framgick också att kvinnors ekonomiska villkor är sämre än mäns.